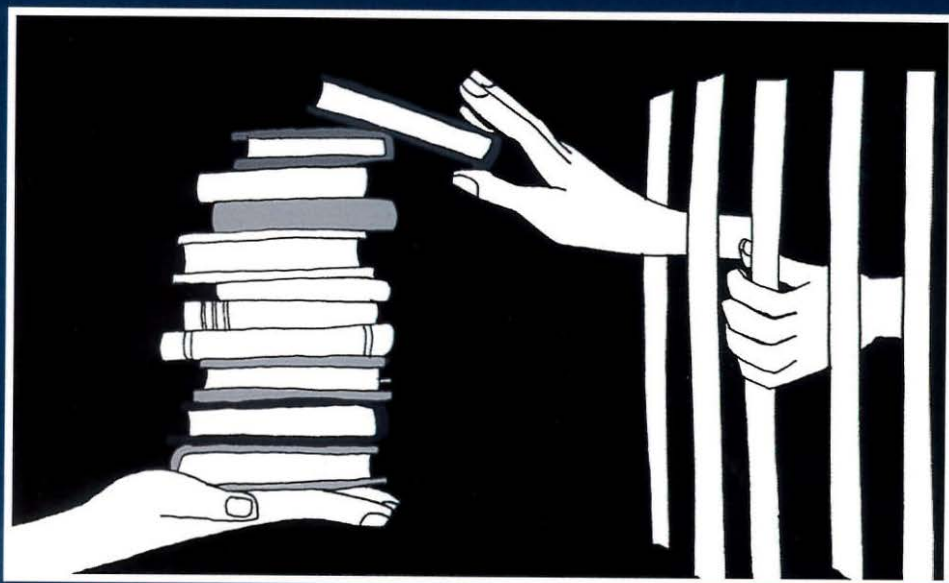

2019
5.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ: A bűnmegelőzés távlatai

PÁSZTI PÉTER GERGELY: A motiváció lehetőségei és korlátai a börtönoktatásban

RUZSONYI PÉTER: A Massachusetts állambeli Norfolk-i Börtön működésének kriminálpedagógiai gyökerei

BACSÁRDI JÓZSEF – CHRISTIÁN LÁSZLÓ: Az önkormányzati rendszertársadalmi megítélése a nyomtatott sajtóban

LUKÁCS DALMA: Az olasz műkincsrendőrség és a komplex műtárgyvédelmi projekt

STÁL JÓZSEF: A poligráf alkalmazása a német bíróságok ítélkezési gyakorlatában

VIDA JÓZSEF: Kibékíthető ellentétek a büntetőeljárásban

67.
évfolyam

TARTALOM 2019/5.

- GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ** A bűnmegelőzés távlatai (5–18)
- PÁSZTI PÉTER GERGELY** A motiváció lehetőségei és korlátai
a börtönoktatásban (19–30)
- RUZSONYI PÉTER** A Massachusetts állambeli Norfolkli Börtön
működésének kriminálpedagógiai gyökerei (31–49)
- BACSÁRDI JÓZSEF – CHRISTIÁN LÁSZLÓ**
Az önkormányzati rendészet társadalmi megítélése
a nyomtatott sajtóban (50–70)
- LUKÁCS DALMA** Az olasz műkincsrendőrség
és a komplex műtárgyvédelmi projekt (71–81)
- STÁL JÓZSEF** A poligráf alkalmazása a német bíróságok
ítélkezési gyakorlatában (82–98)
- VIDA JÓZSEF** Kibékíthető ellentétek a büntetőeljárásban (99–113)
- GARAI NIKOLETTA** Az Amerikai Egyesült Államokban történt
tömegmészárlásokról (114–124)

SZERZŐK 2019/5.

BACSÁRDI JÓZSEF PhD-hallgató,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar,
aljegyző, Bábolna

CHRISTIÁN LÁSZLÓ PHD HABIL
rendőr ezredes, tanszékvezető egyetemi docens,
Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar
magánbiztonsági és önkormányzati
rendészeti tanszék

GARAI NIKOLETTA PhD-hallgató,
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
Kriminológiai Doktori Program

DR. GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ rendőr dandártábornok, rendőrségi főtanácsos,
kommunikációs igazgató
Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács

LUKÁCS DALMA harmadéves PhD-hallgató,
Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar Doktori Iskola

PÁSZTI PÉTER GERGELY doktorandusz,
Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Rendészettudományi Doktori Iskola

PROF. DR. RUZSONYI PÉTER bv. dandártábornok,
tanszékvezető egyetemi tanár, dékán,
Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

DR. STÁL JÓZSEF törvényszéki bíró,
Nyíregyházi Törvényszék

DR. VIDA JÓZSEF legfőbb ügyészségi ügyész

SUMMARY

Garamvölgyi, László

Perspectives for crime prevention [5–18]

The author shows how in the 21st century crime prevention gains an ever new dimension.

Pászti, Péter Gergely

The potential and limitations of education in prison [19–30]

This article invites everyone to take a closer look at the education system in Hungarian prisons and shows what are the main motivations that make incarcerated people study.

Ruzsonyi, Péter

The criminal-pedagogical roots of the prison in Norfolk, Massachusetts [31–49]

The author shows how the physical and punishment philosophical foundations of a new prison in Norfolk, Massachusetts laid down by Howard B. Gill 90 years ago still offer valuable insights.

Bacsárdi, József – Christián, László

The social perception of local governmental law enforcement in the print media [50–70]

The authors provide an overview on how local governmental law enforcement is portrayed in the Hungarian print media.

Lukács, Dalma

The complex cultural property's protection project of the Italian police [71–81]

The author provides an overview of one of the world's leading cultural property's protection agency.

Stál, József

Applying the polygraph by German courts [82–98]

The author provides an overview of the case law of the German the Federal Court in regards of polygraph tests.

SUMMARY

Vida, József

Resolvable discrepancies in the new Criminal Procedure Code [99–113]

The author provides an overview of how the new Hungarian Criminal Procedure Code aims to reduce repeats.

Garai, Nikoletta

On mass massacres in the US [114–124]

The author provides an overview on recent American armed massacres.

GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ

A bűnmegelőzés távlatai

Tény, hogy a XXI. században erősen felértékelődik a bűnmegelőzés, azonban a posztmodern társadalmak csak mostanság szembesülnek a globalizációs technológia dermesztő kriminális veszélyeivel. Pedig *Nils Cristie* még 1978-ban felismerte, hogy a büntetőpolitika nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert az állam tehetetlen a lumpenelemekkel: a deviáns, antiszociális, folytonos normasértőket már egyszerűen nem fenyegethetik azzal, hogy elveszik/elvesztik szabadságukat, munkájukat, családjukat, társadalmi kötődésüket, mert mindezeket régen elvesztették. Legfeljebb egy négyzetméternyi gyékényt vagy hullámpapírt kockáztatnak, tehát a retorzió kilátába helyezése hatástalan. A szigorodó szankciórendszerek, az erőltetett kriminál- és büntetőpolitikai, illetve resztoratív megoldások alkalmatlanok a bűnözés kezelésére, amit mostanra a kontinentális jogfelfogás kénytelen-kelletlen, de beismert. Az uralkodó álláspont szerint a bűnözés ugyanolyan emberi tulajdonság, mint bármi más. Kétségtelenül deviancia, de egy tekintet alá esik az alkoholizmussal, a kábítószer-fogyasztással vagy a játékszenvedéllyel. Egy-egy esetben meg kellett adnunk magunkat a társadalmi anomáliáknak.

Mindennek tetejébe előttünk van az *Ulrich Beck* megfogalmazása szerinti kockázattársadalom, amolyan modernen túli világ, amiben a nemzeti intézményrendszerek globálissá válnak, a mindennapi élet pedig kiszabadul a hagyomány és a szokás szorításából. A régi társadalmak eltűnőfélben vannak, helyébe az új rizikófaktorokkal terhelt világ lép a gyakran kontroll nélküli szédületes technológiai fejlődés közepette. Nem véletlen, hogy *Anthony Giddens* egyenesen kitermelt kockázatról beszél, olyan helyzetéről, amely a szereplők számára kilátástalan, bár ő a megoldást a társadalmi reflexivitásban látja. Szerinte az információs technológia világában lehetőség van a megfelelő reakciókra, de ehhez szüntelenül gondolkodnunk kell, és figyelniük a minket körülvevő világ változásaira. Tény, hogy az életünk erőforrásválsággal terhelt, lassan elérjük kiaknázásuk végső határát, az éghajlatváltozással pedig a bioszféra hulladékbefogadó képességének határait feszegetjük. Nyakunkon még számtalan további nehézség: gazdasági-politikai-társadalmi válságok, háborús konfliktusok, éhezés-éhínség, természeti-, illetve klímatastrófák, terrorizmus, migráció és lehetne sorolni. Az is igaz, hogy a

globális fenyegetettség ellenére az egyes társadalmak (nemzetállamok) esetében más-más kockázati tényezőkkel kell számolnunk, mert nyilvánvalóan eltérők azok a körülmények, amelyek befolyásolják a kedvezőtlen végkifejletet, függően attól, milyen a prevenció erőter. Célszerűbb tehát veszélymegelőzésről beszélnünk – már amennyiben a bűnmegelőzés hatékonyságát tartjuk szem előtt –, mert a veszély nem más, mint az a kriminogén tényező, amelyből kriminalitás lesz.

Feloldhatatlannak tűnő ellentmondás, hogy miközben viharsebesen fejlődött a technika, az ember évezredek óta semmit sem változott. Amennyiben csak Krisztusig megyünk vissza, akkor azt látjuk, hogy a mives ókori drámák emberábrázolása ugyanolyan, mint ma, fikarcnyi különbség sincs, miközben a természeti és az épített környezet teljesen megváltozott, hogy a technológia fejlődéséről már ne is beszéljünk. Az ember nembeli lényegéhez tartozó tulajdonságok, személyiségjegyek, alapérzelmek, mint a harag, a bosszú, a gyűlölet, nyereségvágy, szexualitás – hogy csak az élet elleni deliktumok leggyakoribb motívumait vegyük –, ugyanazok. A tudomány kézenfekvő felfogása, hogy az embert ideje feljavítani, így is hívják a doktrínát: feljavított ember vagy techno sapiens. Logikus tehát, hogy a viselhető technológiákat rég felváltották a beépített technológiák, a mesterséges intelligenciák nemcsak pórusainkig, hanem génjeikig hatolnak.

Jogos lehet Yuval Noah Harari kérdése: „*Miért járt sikerrel Marx és Lenin ott, ahol Hung és Mahdi kudarcot vallott? Nem azért, mert a szocialista humanizmus filozófiailag kifinomultabb, mint a keresztény vagy a muszlim teológia, hanem azért, mert Marx és Lenin inkább koruk technológiai és gazdasági valóságát igyekeztek megérteni, nem ősi szövegeket és profetikus álmokat.*”¹ Magam sem vagyok nagy híve a szellemi archeológiának, különösen nem a bűnmegelőzés impozáns történetiségében. Kétségtelen, a prevenció már jelen van a sumér kultúrákban, de *Seneca* gondolatai, hogy tudniillik a bűnesetek bekövetkezése után arra kell törekedni, hogy ugyanaz még egyszer ne ismétlődhessen meg, törölmetszett profilaxis. Egyet kell értenünk *Beccaria* sokat idézett megállapításával is, miszerint a bűncselekményeket jobb megelőzni, mint büntetni, csakhogy évszázadok óta alig változik valami. Pontosabban, ami változik, az a technológia – elfogadva persze előnyeit –, az árnyoldalait viszont meg kell világítani. Axiomatikus tétel, hogy az emberiség történetében még sohasem sikerült semmilyen technológiai fejlődést megakadályozni, így van ez a digitalizációval is. Ám ahhoz, hogy ez létrejöhessen, be

¹ Yuval Noah Harari: *Homo Deus*. A holnap rövid története. Animus Kiadó, Budapest, 2018, 235. o.

kelltt lépnünk a negyedik ipari forradalom korszakába, amit a tudományok szinguláris fejlődése tett lehetővé. Noha a fejlődés távlatai és irányai eléggé homályosak, aggasztóbb, hogy az alkalmazási-felhasználási területek sem ismernek, s fajunknak van elég rossz tapasztalata arról, amikor egy technológia illetéktelen kezekbe került. A végkifejletet illetően is elég borúlátók a prognózisok, hiszen a mesterséges intelligencia és az emberi tudat különválhat. Óva intett bennünket a nemrégiben elhunyt *Stephen Hawking* attól, hogy a mesterséges intelligenciákat kontroll nélkül fejlesszük és alkalmazzuk. A már hivatkozott Harari sem felhőtlenül optimista: „*Az emberiség egyre inkább elveszti hitét a liberalizmusban, amely az elmúlt évtizedekben uralta a globális politikát, éppen akkor, amikor az információs és a biotechnológia összeolvadása a legnagyobb kihívás elé állít bennünket, amellyel valaha dolgoztunk akadt.*”² Érdeemes azt is hozzátenni, hogy az emberek nemcsak a valamibe (ideológia, vallás, politikai meggyőződés stb.) vetett hitüket veszítik el, hanem gazdaságitársadalmi-politikai hasznosságukat is, amit persze még nem éreznek. Tudniillik a technológia előbb-utóbb felülkerekedik, sem az egyéni emberi, sem pedig a kollektív értékre nem lesz szükség, pontosan a transzhumanizmus miatt. A technológia persze egy ideig az ember szellemi és fizikai fejlesztésére törekszik (kiiktatja a betegségeket, fogyatékoságokat, öregedést), később aztán szükségtelen és nemkívánatos lesz minden emberi attitűd, így az intellektus vagy a kultúra is. Vélhetően ez a technológia egyik legveszélyesebb – időben még messze lévő – távlata, ahhoz viszont, hogy ez ne következzen be, látnunk kell a megelőzés kilátásait is.

Technológiai áttörés

Hozzáértők az 1996-os esztendőöt tartják a számítástechnika első diadalának, ugyanis az IBM által kifejlesztett Deep Blue nevű gép sakkbajnok legyőzte az aktuális világbajnokot, *Garri Kaszparovot*. Az éljenzők rögtön odáig mentek – miután egy észjátékról van szó –, hogy a számítógép gondolkodik, holott csak arról volt szó, hogy a szerkezet a programozott stratégiákat (kombinációkat) gyorsabban tudta alkalmazni. (Természetesen ebben az esetben is visszafordíthatatlan volt a fejlődés, mostanra az élet minden területén megjelentek a számítógépes algoritmusok, egyebek között a technosapiens-technológiákban is.) *Hermann Ottóval* kapcsolatban szokás emlegetni, hogy ő volt az utolsó poli-

² Yuval Noah Harari: 21 lecke a 21. századra. Animus Kiadó, Budapest, 2018, 16. o.

hisztor, hiszen egyszerre volt zoológus, néprajzkutató, régész és politikus is, ami a XIX. században még elment. A következő évszázad viszont – az újabb és újabb tudományágak megjelenése miatt – a szakosodásról szólt, mindenki igyekezett elmélyülni a saját szakmájában, tudományterületén, hiszen képtelenség mindenhez érteni. Mindezt kiválóan tükrözte a kezdeti robotizáció; eleinte csak egy-egy gépet állítottak munkába, majd hamarosan elterjedt a szalagrendszer, miáltal már komplett munkafolyamatokat tudtak kiváltani. Viszont az is igaz, hogy a számítástechnika alkalmazása ott a leglátványosabb, ahol a gépek beállításával növelhető a profit, tehát lesznek olyan munkakörök, amelyek ellátásához egyáltalán nem kell ember. A trend ezért megfordult; a technológia mindenhez kezd érteni, az ember egyre haszontalanabb, miközben minden okosabb. Bejelentették, London utcáin öt éven belül az összes taxi önvezető lesz, az okosvárosokban okosjárművek fognak közlekedni az utakon, de a kötött pályákon is, és mindenütt. A kérdés persze az, hogy mi lesz a robotizáció miatt munkájukat elvesztő emberekkel, illetve mindez milyen hatással lesz a kriminalitásra. Optimista felfogások szerint a technológia nyújtotta jólét és gazda(g)ság lehetővé teszi majd a munkanélküliek eltartását anélkül, hogy nekik bármit is tenniük kellene. Ennek (ilyetén) bekövetkezésére azért ne vegyünk mérget, ám ha még így lenne is, mit kezdenének magukkal az embertömegek? Félő persze, hogy számuk a metaverzumot gyarapítja, hiszen már most, a több száz, háromdimenziós (3D) virtuális világban két és fél millió ember él úgy, hogy ki sem mozdul otthonról. Az emberiség meghackelése azzal is járhat, hogy a technológia jobban fogja ismerni az embert, mint ő saját magát. Mindazonáltal ha ez bekövetkezik, az algoritmusok tökéletesebbek lesznek, kevesebbet hibáznak, ezért maguk az emberek fogják rájuk bízni a döntéseket. Sőt, talán a jövő idejű fogalmazás is fölösleges, mivel már ma is használunk olyan alkalmazásokat, applikációkat, amelyek megtervezik helyettünk, mondjuk, az útvonalat, bár még mi döntünk, hogy melyiket választjuk. Közel az idő, amikor a gép határoz ebben, mert megbízunk benne.

A kérdés csak az, hogy a technológiák birtokosai mennyire önzőek, egy szűk elit privilégiuma lesz-e a tudás, vagy számolhatunk-e valamiféle méltányossággal. Ismert, hogy az egyén számára hasznos viselkedés, az önzés egyenlőtlenségekhez vezet, amelyet úgy egyébként – bizonyos mértékig – az emberek elfogadnak. Ennek zsinórmértéke a méltányosság, viszont a szélsőséges önzés rendszerint nagyfokú méltánytalansághoz vezet, s ezt a társadalom egyedei, a velük született igazságérzetük miatt, kevésbé tolerálják. A futurisztikus elképzelések szerint a technológiák birtokosai és a technológiai nincstelének között nőni fog a szakadék, a távolodásnak fizikai következmé-

neyei lesznek. Legjobb példa erre az építészet, a tehetősebbek már most is olyan lakóparkokban élnek, amelyekben valóságos hadsereg gondoskodik a biztonságukról, de a Japánban felépített első piramisváros is kiválóan érzékelteti a lényegét: a technológiák birtokosai benn élnek, a másodrendű állampolgárok pedig kiszorulnak. Odabent teljes biztonság és jogkövetés lesz, kint pedig anarchia, amint ezt az 1995-ben készült *Dredd bíró* című filmben – azóta még nagyon sok alkotásban – láthatjuk. (S ha már filmek: a *Star Wars*ban felmutatott technológia 95 százaléka már működik!)

Teljesen nyilvánvaló, hogy amikor modern bűnmegelőzésről beszélünk, akkor a legújabb kockázati faktorokat kell görcsö alá venni, azt a fajta kriminalitást, amelyben nem a bűncselekmények mennyisége és gyakorisága a mérvadó, hanem a létszervezésünket fenyegető technológiai barbarizmus. A ma oly népszerű szimulációs elméletek gondolatkísérletére érdemes odafigyelni; a hétköznapi problémáink annyira lekötnek bennünket, hogy képtelenek vagyunk felismerni, amikor a virtuális valóság kelepcebé csalja agyunkat kimondottan az átverés céljából. Nyugtalanító, hogy tudósok már-már poszthumán jövőképet vizionálnak, miközben bennünket a sárga csekkék befizetésének roppant terhei nyomasztanak. Ugyan a digitális mátrix jéghideg leheletét érezzük tarkónkon, de tamáskodunk *Nick Bostrom* szuperintelligencia-elméletén, mert hihetetlennek tűnik, hogy az MI-k valaha is megdöntsék az ember egyeduralmát. Elvakultabbak szerint evolúciós zsákutcába jutottunk – egyedfejlődésünknek valóban nincs sok tartaléka –, és közeli egy zombiapokalipszis. Magam nem vagyok ennyire borulató, viszont azon érdemes elgondolkodni, hogy miért alakult ki – még tudományos közegekben is – az a végletes elmélkedés, amely szerint a bűnmegelőzés önálló diszciplína vagy csak egyszerű szakmai zsargon. A bűnmegelőzés ennél többet érdemel!

Új világrénd

A volt amerikai külügyminiszter, *Henry Kissinger* pár éve megjelent könyvében³ világosan vázolja jövőképünket, amelynek gyökereit az 1648-ban megkötött vesztfáliai békéig vezeti vissza. Kétségtelen, a harmincéves háborút lezáró egyezmény jelentősen átrajzolta Európa térképét, de legalább ilyen fontos – stílszerűen – fegyvertény, hogy megfogalmazta az új hatalmi politika alapelveit. Az eredendően modernnek ható diplomáciai deklarációk is ha-

³ Henry Kissinger: *World Order*. Penguin Press, 2014

mar gellert kaptak, mint ahogy – legalábbis történeti távlatban – a győzteseknek kikiáltott franciák és svédek sem tudták tartóssá tenni a békét. Mégis, már ekkor körvonalazódik valamiféle transznacionális délibáb, nemzetek feletti omnipotens hatalmi konstrukció, amely mostanra egy világkormány létrehozását sürgeti. Mi több, ezen intézmény pártolói egyenesen úgy fogalmazzanak, hogy a világban meglévő konfliktusok okozói pontosan azok a makacs nemzetállamok, amelyek nem akarják elfogadni az új csúcsszerv irányítását és elavult módon ragaszkodnak autonómiájukhoz, területükhöz, nyelvükhöz és kultúrájukhoz. Jól csengő érvelésük szerint erre az új világrendre épp a globális instabilitás elkerülésének érdekében van szükség, érthetetlen tehát mindenféle nemzetállami csökönység. Az előzményekhez tartozik, hogy a két éve, 101 éves korában elhunyt *David Rockefeller*; 1973-ban létrehozta a Trilaterális Bizottságot (Egyesült Államok, az akkori Nyugat-Európa és Japán), amelyből aztán a G7-es, majd további világforumok jöttek létre. A cél világos volt; kézbe venni a világgazdaság irányítását és megteremteni a globális rendszer zökkenőmentes kibontakozásának feltételeit. A felhalmozott és rendelkezésre álló tőkeerő azt is lehetővé tette, hogy pénzügyi ellenőrzés alá vonják a tömegmédiákat, miáltal olyan közvélemény-formáló mechanizmus kezdett el működni, amely teljes mértékben megfelelt céljaiknak. (Minderről bővebben és szakszerűbben *Udo Ulfkotte* tud beszélni.⁴) Látok azonban egy nagy veszélyt! Amikor a nemzetközi pénzhatalmi nagytőke, a nemzetközi korrump politikások és a nemzetközi szervezett bűnözés összehorlása megtörténik, akkor olyan kriminális triász jön létre, amellyel szemben a nemzetállamok szinte tehetetlenek. Szkeptikus vagyok abban az értelemben is, hogy miképp lehet a gyanús körülmények között felhalmozott gigászi tőkét legálisan titulált transznacionális vállalkozásokban tisztára mosni, bennfentes és nagy hatalmú világpolitikai döntéshozók, és a nemzetközi szervezett bűnözés asszisztenciája nélkül... Mert a kriminalitást a legszélesebb értelemben érdemes vizsgálni, a korrupciótól a terrorizmusig, hiszen utóbbi sem más, mint hogy embereket gyilkolnak, méghozzá intézményszerűen, egy hamis ideológia – és nem teológia! – alapján. Ahhoz sem férhet kétség, hogy a technológia legfőbb birtokosai a már vázolt kriminális triász potentátjai közül kerülnek ki, és „beiktatásuk” már eddig is változatos koreográfiával történt. Az internetes agymosás – egyébiránt a hibrid katonai hadviselés egyik zászlóshajója – implicit módja is feledhető, hiszen a doktrina immár eléggé megoldozta a gyanútlan befogadót.

⁴ Udo Ulfkotte: *Megvásárolt újságírók*. Patmos Records Kiadó, Budapest, 2014

Tételes jogi aspektusok

A kontinentális jogalkotásban nem látszik megtorpanni az a több évtizedes (büntető)jogi gyakorlat, amely – az életviszonyok változásaira reagálván – a társadalomra veszélyes cselekményeket és deviáns magatartásokat írott paszszusokban szankcionálja. A jogfelfogás fixa ideája, hogy az állam büntetőhatalma korlátlanul érvényesüljön, ráadásul a büntetés megtorlási funkciójának markáns érvényesítése mellett. Meghaladott ez a felfogás, ám amíg a halálbüntetés érvényben volt, csak-csak volt valamiféle indoka, amiről persze azt gondoltuk, hogy a rendszerváltozás után sutba vágjuk, hiszen eltöröltük a legsúlyosabb retorziót. Helyébe az életfogytig tartó szabadságvesztés lépett, amivel persze csak a megtorlás látszatát kerültük el, hiszen az elkövető életét nem vettük el. Ám ettől függetlenül felborult a generális és speciális prevenció, illetve a megtorlás intézményének egyensúlya, hiszen az életfogytig tartó szabadságvesztés aligha szolgálhat bármiféle bűnmegelőzési célt, mert fogalmilag kizárt. Így van ez még akkor is, ha húsz-negyven évente (uniós gyakorlatoktól függően) ildomos megvizsgálni az elítélt reszocializációs állapotát, hiszen ilyen intervallumban a tevékeny megbánás értelmezhetetlen tényezővé válik.

Hamvas Béla 1962-ben, a *Patmoszban* így ír: „*Kierkegaard-nak* Az idő bírálata című tanulmánya kezembe került. Nincs társadalom, nincs állam, nincs költészet, nincs gondolkodás, nincs vallás, ami van, romlott és hazug zűrzavar. Pontosan így van, gondoltam. De ennek valamikor el kellett kezdődnie. Elkezdtem keresni a sötét pontot. A proton pszeudoszt, vagyis az első hazugságot... Visszafelé haladtam a múlt század közepétől a francia forradalomig, a felvilágosodásig, a racionalizmusig, a középkoron át a görögökig, a héberekig, az egyiptomiakig, a primitívekig. A válságot mindenütt megtaláltam, de minden válság mélyebbre mutatott. A sötét pont még előbb van, még előbb. A jellegzetes európai hibát követtem el, a sötét pontot magamon kívül kerestem, holott bennem volt...”⁵ Stilszerűen: olyan transzparens egzisztencia ez, amely a végletekig egyszerűsíti a bonyolult lelki és globális folyamatokat, miáltal teljes mértékben áttetszővé válik a természetes lét, ezért aztán valamikor – életünkben csak pár ilyen pillanat van – képesek vagyunk szembenézni a meztelen valósággal, nyomorult vagy pazar sorsunkkal, ám a végső kérdés mindenképpen az: mi dolgunk a világban, illetve – picit elvonatkoztatva *Tamási Arontól* – milyen jövő vár ránk? Nagy valószínűséggel nem a tételes jogban fogjuk megtalálni a választ, és még csak nem is a Neumann-galaxis fenntartás

⁵ Hamvas Béla: *Patmosz I–II*. Budapest, 1992, 77. o.

nélküli elfogadásában. Helytelen az a szociálandropológiai vélekedés is, amely abból a felfedezésből született, hogy a társadalmi élet valamennyi – gazdasági, technikai, politikai, jogi, esztétikai, vallási – aspektusa egyetlen jelentéssel bíró rendszert alkot, mert hajlamos az egészt a részek irányába működtetni azaz, hogy egyes elemeknek logikai elsőbbséget ad. Nos, évszázadok óta ebben a csapdában vergődik a jogpozitivizmus, amelyből – önmaga erejéből – bizonyosan képtelen kitorni. Mégpedig azért, mert a tömegtársadalmakra az a jellemző, hogy nagyon sok ember él együtt, akiknek a viselkedését – elvileg a társadalmi orientáció érdekében és a jogkövetés elvárásával – igen sok szabály regulálja. Az inkább kulturális antropológiai vélekedés szerint, minél több a jogszabály (oltalom, tiltás, szankció), abból – a nagy számok törvénye alapján – az individuuum egyre többet fog megsérteni. Ha ez bekövetkezik, akkor közbizonytalanság keletkezik, ráadásul ebben az esetben még a jog is szuboptimalissá válik. Evidens megoldásnak tűnhet, hogy a szellemi tudományok is mind jobban a természetjog irányába mozdulnak, ennek egyik legmarkánsabb jele a kritikai kriminológia, amelynek társadalmi-tudományos beágyazottsága még mindig csekély. Nagy valószínűséggel azért, mert bírálatának tárgya olyan társadalmi (hatalmi) érdekeket sért, amely a közösségeken basáskodó élőködők plazmolízisszerű leváltását sürgeti.

Jól tudom persze, hogy a kulturális antropológia hidegen hagyja a rideg tételes jogot, ami – lássuk be – nem lát az orránál tovább. Már csak azért sem, mert eltekint fajunk több évezredes szelekciós és akklimatizációs folyamataitól (az egyedek és civilizációk e genetikailag kódolt túlélési képességeitől), miközben a tektonikus globalizációs rizikófaktorokat sem érzi. A veszély épp abban van, hogy a szikkadt, élethelyzetünkől és létszervezésünkől gyakran elrugaszkodott normák a kiüttalanság és kilátástalanság pszichés béklyójába kötik az egyén cselekvési apparátusát, redukálják szubkulturájának pozitív tapasztalatait (szokás, hagyomány, erkölcs, vallás, rituális szabályok), így visszahúzzák a beletörődés és a passzivitás posványába. Holott a bűnmegelőzés legnagyobb hajtóereje éppen a közösségek cselekvő, attraktív és szolidáris együttműködésén alapul, kihangsúlyozva közösségteremtő és -megtartó kohéziós erejét. Nagy hiba ez, mert szembemegy a bűnmegelőzésnek azzal az őszinte üzenetével, hogy az egyénnek nem jobb sorsot (egzisztenciát, karriert, sikert) ígér, s élete a jövőben sem lesz mesés és pazar (ezt senki nem állítja!), „csak” biztonságosabb, következképpen áldozattá válása elkerülhető. Érdeemes leszögezni: a konfidenciaintervallum szerint azok a nemzetállamok lesznek képesek leginkább és leghatásosabban ellenállni a globalizációs technológiákban rejlő veszélyeknek, amelyek prevenciósz mozgósítási és megbirkózási

képessége (rezilienciája) a legnagyobb. Két forrása is van ennek: a tanult attitűdök alapján fejlődhet a közösségek és az egyének prevenciók reakcióképessége, miközben evolúciós tapasztalatainkra hagyatkozva, fajunk képes lehet értelmes válaszokat adni drasztikus környezeti-társadalmi változásokra. Vitathatatlanul az emberi viselkedés magas fokon differenciált képességeire lesz szükség; legelőször a genetikailag kódolt erőszakot fogja száműzni – a szelekciós hivatkozások megszűnésével – és a faj megtartása érdekében felértékelődik a kooperáció. Olyan orientációs reakciókra van tehát szükség (ha úgy tesszük, taxanómiákra), amely hitünkben, civilizációs kultúránkban, egyetemes morális értékrendünkben megerősít bennünket.

Az erőszak

Stephen Hawking másik intelme – a mesterséges intelligenciák esztelen fejlesztésének veszélye mellett – az emberi erőszak terjedésére vonatkozott. A zseni odáig ment, hogy a megoldást egy másik bolygón látta, ezért érthető módon nagy híve volt a Marsra telepítés projektjének. Elméletének fogyatéksága, hogy ha sikerülne is a vörös égitesten kialakítani az emberi élet feltételeit, oda először ugyanazok a földön élő agresszív egyedek kerülnének. Nehéz megbirkózni ösztönvilágunk karizmatikus jegyeivel, és most csak sugallatunk két alapelemére utalok, jelesül a zsákmányszerzésre és a fajfenntartásra. Az evolúció degenerációs behatásainak következtében a zsákmányszerzés ösztöneiből alakultak ki a vagyon elleni bűncselekmények, a szexuális jellegű deliktumok pedig a fajfenntartás ösztöneire vezethetők vissza. A freudi meghatározástól picit elrugaszkodva, érdemes kiemelni az élet- és halálösztön problematikáját, mert amikor az utóbbi kifelé irányul, akkor már agressziós ösztönről beszélünk. Ismert, a latin *agressio* szóból eredő jelentés szerint minden olyan viselkedésformát értünk rajta, amelynek célja másnak testi sérelmet, fájdalmat vagy kárt okozni, mert az agresszív magatartás erre irányul. Etológiai értelemben persze ennek lehet tudományos magyarázata is, nem véletlen, hogy Hawking az erőszak fogalmával operált. Inkluzíve nyilvánvalóan ez is tartalmazza a primitív viselkedés legtöbb elemét, de mégis inkább a fajtársak feletti erőszakos hatalmat, uralmat, a mások feletti korlátlan rendelkezést, illetve – *Konrad Lorenz* megfogalmazása szerint – birtágyat jelent. Az erőszakos deliktumoknak könyvtárnyi irodalmuk van – igaz, elenyésző számban foglalkoznak a bűnmegelőzés és az erőszak kontextusával –, pedig releváns kérdéshez értünk. Amikor társadalmi egyenlőtlenségek

ról beszéltünk (odacitálva az önzést és a méltányosságot is), akkor zömmel a vagyoni, egzisztenciális, illetve a státus szerint különbségeket véltük meghatározónak. Dacára ezek feszélyező valóságának, mégis a társadalmi aszimmetria brutális mivoltát kell kiemelnünk, amely csak részben tükrözi a társadalmi egyenlőtlenségeket, hiszen az az erőszakban gyökeredzik. Sőt, annál veszélyesebb, minél jobban összekapcsolódik az elit ab ovo hierarchikus magaslataival és az erőszak alkalmazásával. Mindezt jól ismerjük *A Keresztapa* című trilógiából. Nekünk a „hétköznapi” erőszakkal kell foglalkoznunk, amellyel az állampolgárok naponta találkoznak. Még dermesztőbb belegondolni, hogy a kriminalitás közvetlen veszélyének tudata/vélelme is szorongást, illetve félelmet válthat ki. Miközben jól tudjuk, hogy a félelem – pszichológiai értelemben – mindig konkrét, a szorongás meg rendszerint absztrakt, mégis elgondolkodtató ez a vélelmezett lelki nyomás, ami gyakran traumává transzformálódik. Van ennek egy kevésbé ismert magyarázata, mégpedig az, hogy – eltekintve a média manipulációitól, de nem figyelmen kívül hagyva – radikálisan átalakult a konfliktusok globális (regionális-lokális) viszonyrendszere. Azt kell tapasztalnunk, hogy a globális konfliktusok igen hamar megjelennek regionális szinteken is, majd hirtelen lokálisan szuperponálódnak. Még kritikusabb, amikor lokális problémák rögvest regionálissá válnak, majd globálissá eszkalálódnak. Erre tipikus példa az Iszlám Állam létrejötte! Sajnos a digitalizáció nemcsak a virtuális/valós teret szűkíti, hanem a tudatunkat is. Következésképp a még távolinak tűnő konfliktusokat is gyakran a bőrünkön érezzük függetlenül attól, hogy ennek van-e bármiféle realitása. Persze ezt sem lehet egy kézlegyintéssel elintézni, hiszen – maradván az ISIS példájánál – bizony bárhol megjelenhet a terrorizmus, különösen annak függvényében, hogy lassan kezdik teljesen felszámolni ezt a csinált álmot. Mindazonáltal a kozmopolita kriminológiának – figyelemmel az előzőekre – inkább lokálisnak, mintsem totálisnak (globálisnak) kellene lennie, mert az általános veszély megfogalmazásával („nagy bűnözés várható mindenütt, mert szétszélednek a terroristák”) nem több egy meteorológiai előrejelzésnél. Épp ezért vagy ennek ellenére a bűnmegelőzésnek nemcsak novelisztikus társadalmi funkciója, hanem küldetése is van.

Változik a PIN-kód

Érdemes egy tételmondatot előrebocsátani: a modern kori profilaxis – antropológiai értelemben mindenképp – totális, mert a társadalomban olyan rend-

szert lát, amelynek minden aspektusa, emberi reakciója (rezilienciája) és attitűdje szervesen kapcsolódik egymáshoz, túllépve a szellemi archeológia ortologikus ragaszkodásán, új kohéziós formákat, jelentéstartalmakat keres autentikussága érdekében. A posztmodern (ha tetszik: precíziós) bűnmegelőzésben – érthető módon – egyszerre vannak együtt a technikai és a szellem-tudományok legújabb vívmányai. A „szabványszerű” reflexiók mechanizmusok új prevenciók erőtereket hoznak létre a radikálisan átprofilizott kommunikációs rendszerekben. Mogorva és kedvetlen világunk nagy ellentmondása természetes életfelfogásunkban rejlik; miközben alábecsüljük a nyakunkon ülő félelem jelentőségét, a kiismerhetetlen és kiszámíthatatlan technológiai robbanás várható következményeit, aközben csillapíthatatlanul vágyunk a biztonságra. Vélelmezhetően ez a pszichés folyamat felerősödik, amelynek – ha tetszik, ha nem – katalizátora lesz a sokat emlegetett civilizációk harcának víziója. Vannak már ennek jelei, úgy hívják, hogy kényszerneurozízis, olyan viselkedési defekt, amely normális körülmények között amúgy nem jönne létre, de ez – félső! – kiválthatja a tradicionális normakövető reakciókkal ellentétes tüneteket is.

Sok tekintetben túlhaladott a Maslow-piramis emberiszükséglet-ábrázolása, ám annyiban mégis helytálló, hogy a biztonság atavisztikus igénye változatlan. Mi több, egyenesen arányos a társadalmi konfliktusok, anómiák, krízis- és stresszhelyzetek, valamint a félelem és a szorongás, illetve a fantáziadús lélekrombolás növekedésével. A minőségi társadalomszervezésben az emocionális viszonyulás, a szolidaritás és a kooperáció azonos vektorú, ami egyébként előfeltétele az áthagyományozott kulturális tudásnak. A természeti népek nemcsak azért voltak kitartók, mert harmóniában éltek a környezetükkel, hanem mert közösségeikben magas fokú tudástranzfer működött, tapasztalatokkal és jó mintákkal modellezték a tanulható szerepeket. Következésképp a fényesre polírozott reflexív képességek ellenállási együtthatója mindenféle veszedelemmel szemben sikeres volt. Modern felfogásban ez azt jelenti, hogy a közösségek egyedei individuális fejlődésük szocializációjában készségi szinten elsajátították a tradicionális kultúra meghatározó attitűdjeit egy végtelenül egyszerű interiorizációban. A következmény – ugyancsak mai szóhasználattal – az lett, hogy ez a védekezési (túlélési) mechanizmus olyan viselkedési komplexummá vált, amely az ember (ha tetszik, a fajhoz tartozás) objektív megközelítésén keresztül a társas viselkedés megelőzési szimbólumrendszerében perfektuálódott.

Amikor *Szent-Györgyi Albert* 1970-ben úgy fogalmazott, hogy az emberiség története egy nagy bűnügyi történet, akkor – az előbb általam is vázolt – emberi erőszakra is gondolt. Ma már tudjuk, fajunk jegyzett krónikájában ed-

dig tízezer-öttszáz háborúban három és fél milliárd ember vesztette életét! Némi túlzással: az eroszak a legveszélyesebb baktérium, illetve vírus. A már ugyancsak idézett Hamvas Béla szkeptikus kérdésfelvetése talán most a legaktuálisabb, hogy tudniillik kétezer éves fejlődésünket tekintve mostanra paradicsomi állapotoknak kellene uralkodniuk, és az édenben élhetnénk, de hát végletesen gellert kapott mindenféle társadalmi berendezkedés. Evidens tehát, hogy a korábbi (és persze a mai!) társadalmi-gazdasági-politikai tényezők meghatározzák a profilaxis mozgásterét, egyáltalán a prevenció kibontakozásának lehetőségét.

Az eddig taglaltak figyelembevételével így néz ki a bűnmegelőzés aktuális PIN-kódja; 5432. Az 5-ös értelemszerűen a már tárgyalt jogi (büntetőjogi) eszközrendszer, az erőltetett tételes jogi szabályozás, a 4-es a releváns társadalmi gondok és melléfogások, aktuális élővilágunk, a 3-as a nemzetközi környezet, illetve ezek akut tényezői, beleértve a technológiák exportját is, és végül a 2-es az egyetemes, illetve a nemzetállami bűnmegelőzési kultúra. Nos, a profilaxis nagy előnye, hogy képes bemutatni, köntörfalazás nélkül vázolni a kriminális valóságot, kerülve minden szemfényvesztést és álteóriákat. Ehhez még akkor is ragaszkodni érdemes, ha a végkifejlet lehangelő és siralmas. Sőt, konzekvensnek kell abban is lenni, hogy fikarcnyit se engedjünk az eredményességet garantáló materiából, hiszen a bűnmegelőzésnek egyszerre kell működnie az egyén, a közösség és az ökoszisztéma szintjén. Érezzük, a jövő nem olyan, mint szokott lenni!

Könnyű belátni, hogy a formális társadalmi struktúrák inkább ciklikus, mintsem tranzitív jellegűek voltak, így a kriminalitás elleni küzdelem (rendpártiság) inkább kampányjellegű témaként szerepelt az égetően megoldandó társadalmi problémák között, semmilyen elsőséget nem élvezve, a többi – egyébként igen-csak súlyos – neuralgikus populációs rendellenességek tekintetében. Változnia kell tehát a bűnmegelőzés PIN-kódjának, mégpedig így: 2435!

Megoldási kísérletek

Ki kell nyilvánítani, hogy – látható módon – az önkényesen magasabbnak és aktívabbnak kikiáltott kultúra (világkormány) leértékeli az egyszerűbbet és passzívabbat (ami egyébként nem melleleg a közjót szolgálja), alantasabbnak is tartja. Csakhogy a nemzetállamok egyedi adottsága éppen az, hogy – a változó környezet ellenére – képesek a kulturális értékek, a ritualizált etikai normák magas szintű korrekciós képességére, ami a bűnmegelőzés legna-

gyobb municiója. A társadalmi becsek amortizálódásának ellenére – az erős nemzetállamok – eredményesen ellenállhatnak a globalizációs próbatételeknek. „*Semmi sincs a véletlenre bízva* – írja Claude Lévi-Strauss –, és az egész erkölcsi és társadalmi életet az a kettős elv itatja át, hogy minden dolognak meg kell legyen a maga helye, és hogy minden dolognak a helyén kell lennie. Ez azt is megmagyarázza, hogyan lehetséges, hogy nagyon alacsony technikai-gazdasági szinten álló társadalmak úgy érezhetik, jólétben és bőségben élnek, és mindegyikük meg van győződve arról, hogy az egyetlen élet, amelyet élni érdemes az övék. Talán ilyen módon több boldogságot tartogatnak a tagjaik számára.”⁶

Mindazonáltal az állampolgárok a hatóságoktól várják a megoldást, az egyik ilyen kísérleti bűnmegelőzési koncepció a prediktív rendszet vagy az előre látó rendőrség. Egyébként az Egyesült Államokban már tizenkilenc úgynevezett digitális rendőrség működik, amely a modern technológia minden arzenálját a prevenció szolgálatába állította. (Közbevetőleg érdemes megjegyezni, hogy a kriminalitás elleni küzdelem ontogenezisében most lenne először lehetőség nem csak szemantikailag felülírni a hagyományos módszereket, és bebizonyítani, hogy a bűnüldözés bűnmegelőzéssé transzformálható. Épp a digitális elkövetési magatartások és módszerek kínálnak erre lehetőséget, pusztán a törvényes oldalt kellene képzettebbé tenni, mert hát lássuk be: etikus hackerek nincsenek. A digitalizáció veszélye abban is áll, hogy – maradván csak a világhálón elkövetett deliktumoknál – az internet egyszerre tárgya és eszköze a bűncselekményeknek.) Számos tengerentúli és európai próbálkozásról tudunk, amelyekben a nyomozó hatóságok kísérletet tesznek a legkorszerűbb technológia alkalmazására a bűncselekmények megelőzése érdekében. Még akkor is figyelemre méltó eredményeket érnek el, ha a módszer kimerül abban, hogy különféle (kültéri-beltéri) kamerarendszereket, térfigyelőegységeket kötnek össze naprakész rendőrségi adatbázisokkal, kapcsolnak egymáshoz dokumentáló és monitoringrendszereket. Leleményes kommunikációval azt sugallják, hogy viszonylagos biztonsággal megjósolható – a speciális algoritmusok alapján –, hogy hol és milyen bűncselekményt fognak elkövetni. Szikinger István erről így ír: „2002 nyarán mutatták be Steven Spielberg *Különvélemény (Minority Report)* című filmjét Amerikában. Néhány hónappal később már Magyarországon is meg lehetett nézni. A történet 2054-ben játszódik, és egy különleges bűnmegelőzési rendőri osztagról szól, amelyk három látnok jelzése alapján már a bűncselekmény elkövetése előtt meg-

⁶ Claude Lévi-Strauss: *Strukturális antropológia I-II.* Budapest, 2001, 255. o.

bünteti a leendő gyilkosokat. Nem vagyunk távol attól, hogy ez a fikció valósággá váljék.” A film és a koncepció egyértelmű előzménye a népszerű sci-fi író, *Philip K. Dick Különvélemény* című novellájából született, amelyet 1963-ban (!) írt, és a gondolatrendőrséget vizionálja. Lényege, hogy már a bűncselekmény elkövetése előtt, de még csak nem is az előkészületi, hanem a tervezési (gondolati) fázisban kiiktatják a leendő elkövetőt, ami azért, lássuk be – nem csak jogilag –, eléggé abszurd. A lényeg viszont az, hogy mindenütt a világon igyekeznek a hatóságok, a legmodernebb technológia hadrendbe állításával megfelelni valamiféle társadalmi-politikai elvárásnak, ami akár még sikeres is lehet. Hozzunk ide még egy filmet, a 2016-ban készült *Tökéletes fegyver* című amerikai alkotást, amely ezzel a narrációval kezdődik: „*Amerika 2049... A cél a bűnözés teljes megszüntetése. Az állam a barátjuk, a nehéz időkben az állam vigyáz önre és családjára.*”

A másik megoldást egy *Irk Ferenctől* származó idézettel kezdem: „*Búcsút kell mondanunk annak a hiú ábrándnak, hogy a globalizáció árnyoldalait, a rizikótársadalom kockázatait büntetőjogi eszközökkel –bármilyen mostanában nagy igyekezettel kimódolni hivatott csűrés-csavarással – befolyásolni lehet. Ennek egyik oka a távoli veszélyek nagyságának és bekövetkezése valószínűségének, káros hatásainak bizonytalansága. A másik ok az, hogy az indokoltnak tartott beavatkozás rizikója vállalásának azonnali vagy közeli időpontban nagy vagy a bizonyossággal határos valószínűséggel bekövetkező előnyei, gazdasági haszna mutatkozik.*”⁸

Nos, a hatóság bűnmegelőzés-centrikus tevékenysége (nálunk alaptörvényben rögzített feladata is), a különböző civil tevékenységek mind-mind szolgálhatják a prevenciót. Ám magam a megoldást mégis egy olyan társadalmi berendezkedésben látom, ahol előbb klaszterszerűen (ha tetszik, társadalmi ágazatonként) kezd el működni a bűnmegelőzési rendszer. Majd a polgári egységbe tömörülés, az önkéntes, de a jól felfogott egyéni érdekek alapján szerveződő szövetkezés és társulás a közjó céljait nemzeti szinten legitimálja. Végső célként – e társadalmi eltökéltség és elkötelezettség bázisán – létrejöhet egy valódi profilaxisalapú társadalom. Hiszek a kulturális antropológiában, a bűnmegelőzés omnipotens racionalitásában. Amikor dadog a lét, akkor jön el a tiszta beszéd ideje. Vallom, az emberiség mihamarabb visszatalál a damaszkuszi útra...

⁷ Szikinger István: Előrelátó rendőrség. In: Finszter Géza – Köhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): Egy jobb világot hátrahagyni. Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére. Pécs, 2016, 558. o.
⁸ Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálszociológiája. Bibo Kiadó, Miskolc, 2012, 296. o.

PÁSZTI PÉTER GERGELY

A motiváció lehetőségei és korlátai a börtönoktatásban

E tanulmány segítségével a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás világát szeretném bemutatni, azzal a céllal, hogy közelebb hozzam mindenkhez az ebben a zárt világban folyó, a reintegrációs célú tevékenységek között is fontos szerepet játszó iskolai oktatás résztvevőit, tanárokat és tanulókat egyaránt. Úgy gondolom, hogy manapság igen divatos kutatási területek számít a tanulók motivációjának kutatása és a fejlesztésük lehetőségeinek vizsgálata. Ilyen vizsgálatról olvashatunk *Fejes József Balázs*-nál¹, illetve *Csibi Monika* publikációjában² is. Az érdeklődésem abból fakad, hogy a kutatásom idején már a nyolcadik tanévemet töltöttem tanárként különböző büntetés-végrehajtási intézetekben úgy, hogy ezzel párhuzamosan tanítottam civil felnőtteket is esti képzéseken. Az így eltöltött évek alatt volt lehetőségem megfigyelni a tanulókat mindkét helyszínen, megismerni a hátterüket, az elképzeléseiket a képzésekről és azokat a céljaikat, amiknek az elérése érdekében ültek be felnőtt fejjel az iskolapadba. Angoltanárként mindig élveztem az idegen nyelv tanításából fakadó próbatételt, andragógus tanárként pedig külön fontosnak tartottam, és tartom ma is a felnőttkorban tanulók motiválását, motivációjuk erősítését. Ez, ha lehet, még érdekesebb a számomra a börtönök falain belül. A civil életben ugyanis egy felnőtt általában a munkahelye megtartása vagy épp egy jobb munkahely lehetősége miatt kezd el újra tanulni, esetleg a család vagy önmaga elvárásának akar megfelelni. De vajon mi készteti arra, hogy képezze magát iskolai körülmények között egy szabadságvesztését töltő tanulót, akit elzártak a társadalomtól, és aki úgy érezheti, hogy a bűnelkövető múltja miatt a társadalom perifériájára sodródott? Mennyire erős ez a motiváció és meddig lehet fenntartani? Ezek a gondolatok voltak a legfőbb okai annak, hogy egyáltalán belevágtam ebbe a vizsgálatba. Mielőtt rátérnék a kutatási eredményeim ismertetésére, érdemes magáról a tanulási motivációról, illetve a nem hétköznapi helyszínről egypár szót ejteni.

¹ Fejes József Balázs: A tanulási motiváció fejlesztésének lehetőségei a célorientációs elmélet alapján. JatePress, Szeged, 2010, 43–53. o.

http://www.staff.u-szeged.hu/~fejesj/pdf/Fejes_2010_Cel.BTKkarinap.pdf

² Csibi Monika: A tanulási motiváció pszichoszociális tényezői. Magyar Pedagógia, 2006/4., 313–327. o. http://www.magyarpedagogia.hu/document/Csibi_MP1064.pdf 2018.11.01.

A tanulási motiváció problémája

A motiváció a mindennapi életünk egyik mozgatórugója. Maga a szó a latin 'movere' szóból eredeztethető, jelentése: mozgat, hajt, indít.³ Vagyis amikor a motiváció szót használjuk, akkor az adott cselekvést kiváltó okról beszélünk. A cselekedeteinket kiválthatják belső vagy külső tényezők is. Csinálhatunk valamit ösztönszerűen vagy csupán azért, mert örömmel leljük benne, de olyan is van, amikor egy külső hatás miatt meg kell tenni valamit. Ahhoz, hogy valamit tartósan, sokszor áldozatok árán is véghez vigyünk, egy erős motivációs tényezőre van szükség. Ilyen hosszan tartó folyamat a tanulás is. A motiváció egy olyan belső állapot, amely az adott személyt cselekvésre készteti. A motivációs elméleteket két csoportra oszthatjuk: az egyikbe a tartalom-, a másikba pedig a folyamatelméletek tartoznak. A tartalomelméletekhez tartozik *Maslow* szükséglethierarchia-elmélete és *McClelland* elmélete a három elsődleges motiváló tényezőről. Maslow piramis alakban ábrázolta a szükségleteket, azok fontossági sorrendjében. A piramis aljáról indulva a sorrend a következő: fiziológiai, biztonsági, társadalmi, önbecsülés, önmegvalósítás szükséglete. Maslow elmélete szerint csak azok a szükségletek fejtenek ki motivációt, amelyek még nincsenek kielégítve. Vagyis, akkor tudnak a különböző szükségletek fellépni, ha az alatta lévő részben vagy teljesen ki van elégítve.⁴

McClelland ezzel szemben három részre bontotta és a motívum fogalmára építette az elméletét. Az ember magatartásformáit a motívumnak a viselkedésre gyakorolt hatásán keresztül írta le. Szerinte a motívum olyan érzelmi jellegű hálózatok sora, amelyek minden emberben hierarchikusan vannak elrendezve, fontosságuk és erősségük szerint. Az egyén személyiségének alakulásával ezek is változhatnak. *McClelland* a három elsődleges motivációnak az eredményesség, a kapcsolódás és a befolyásolás vagy hatalom igényét tartotta.⁵

A folyamatelméletek a viselkedések magyarázatait egy magatartás által kiváltott folyamatban keresik. *Vroom* szerint az emberek az általuk elérendő cél és a vele járó jutalom megszerzése érdekében, fokozott erőfeszítésekre képesek. Három lényeges változónak van ebben az esetben fontos szerepe.

³ http://old.ektf.hu/hefoppalyazat/pszialmal/a_motivci_fogalma.html

⁴ Abraham H. Maslow: A theory of human motivation. *Psychological Review*, vol. 50, no. 4, 1943, pp. 370–396.

⁵ Roóz József – Heidrich Balázs: *Vállalati gazdaságtan és management alapjai*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, 2013.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_c1_1054_1055_1057_vallalatigazdant_scorn/4_2_2_mcclelland_harom_reszre_bontott_szuksegletelmlete_8ooK5tMVuRV5jil.html

Az egyik a választás a különböző magatartásformák közül, a második az elvárás, vagyis hogy sikeres lesz-e a kiválasztott viselkedés, vagy nem, a harmadik pedig maga a jutalom.⁶ A folyamatelméletekhez tartoznak még a méltányosság, a célkitűzés és a megerősítés elmélete. A méltányosság elmélete szerint az emberek fő motivációja az, hogy méltányos kapcsolatokat ápoljanak másokkal és az igazságtalan kapcsolatokat igazságos, méltányos kapcsolattá tegyék. Nem azt nézi az egyén, hogy az elvárásaihoz mérten mit kap, hanem hogy a többiekhez képest mit kap. A célkitűzés elmélete szerint az embereket az motiválja, hogy el akarnak valamilyen tevékenységet végezni. A cél a cselekvés. Ha valakinek több, nagyobb célja van, akkor az többlettevékenység elvégzésére motiválja az illetőt. A Skinner-féle megerősítéssel az alapszintre alapul, hogy a múltban végzett cselekvéseink következményei határozzák meg a jövőbeli viselkedésünket. A cselekvéseinkre kapott pozitív vagy negatív válaszok kiértékelése meghatározza, hogy hasonló szituációban miként fogunk cselekedni. Pozitív következmény a jutalom, amelynek hatására hasonló helyzetben ugyanúgy fogunk viselkedni. Negatív megerősítés akkor áll fenn, ha az illető egy negatív, nem kívánt következményt akadályoz meg. Előfordulhat még büntetés és megszüntetés is mint viselkedésmódosító tényező.⁷

Nagy általánosságban elmondható, hogy sokszor nagy problémát jelent a jelenkori tanításban a tanulók motiválása. Igaz ez a felnőttekre is. A felnőtt tanulók esetében azonban különösen nagy szerep jut nemcsak a tanulók motivációjának, hanem a motiváció fenntartásának és további motiválásnak is ahhoz, hogy a tanuló ne érezze kudarcnak az iskolában töltött idejét és hagyja ott az oktatást, hanem bízson annak sikerességében. Mivel a felnőttek oktatásánál már olyan tanulókról beszélünk, akik nem tanköteles korúak, így az ő tanulási motivációjuk is más lehet. Természetesen náluk is elkülöníthetők a belső és a külső tényezők. Azt, hogy sikeresen tudja venni az akadályokat az oktatásban, egy több tényezőtől álló hatásrendszer alakítja ki. A belső tényezők a tanuló személyiségétől függenek. Itt a korábbi iskolai tapasztalatok mellett egyéb lényeges tényezők is szerepet játszanak. Az, hogy mennyire nyitott a tanuló az új dolgokra, illetve, hogy mennyire tudja a frissen szerzett tudást

⁶ Fred C. Lunenburg: Expectancy Theory of Motivation: Motivating by Altering Expectations. International Journal of Management, Business, and Administration, vol. 15, n. 1, 2011.

<http://www.nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Lunenburg.%20Fred%20C%20Expectancy%20Theory%20%20Altering%20Expectations%20IJMBA%20V15%20N1%202011.pdf>

⁷ Ernst A. Vargas: B. F. Skinner's theory of behavior. European Journal of Behavior Analysis, vol. 18, 2014, pp. 2–38. <https://doi.org/10.1080/15021149.2015.1065640>

hasznosítani, de a már meglévő tudás, előzetes ismeret is elősegíti a tanulási folyamatokat. A külső tényezők a tanulót körülvevő környezetből és a mindennapi élethelyzet alakulásából állnak. Itt nagyon fontos megemlíteni a családot és a munkahely szerepét.⁸

Egy felnőtt ember tehát több okból is újrakezdheti a tanulmányait. Több éves felnőttoktatásban szerzett tapasztalatom alapján elmondhatom, hogy az általam megismert civil iskolák felnőtt tanulóinak nagy része vagy a munkahelye elvárása miatt, vagy munkahelyváltás céljából iratkozott be az iskolába. Nagyon kevesen voltak, akik saját maguk fejlesztésének érdekében vállalták az ezzel járó feladatokat. Bár a büntetés-végrehajtási intézetek iskoláiban tanulók elítélteket sok esetben a civil oktatásban nem megszokott dolgok, célok motiválják, az említett motivációs elméletekkel az ő eseteik is leírhatók.

Az oktatás a börtönökben

A magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek mindegyikére jellemző a túlszűfolttság. Egy internetes portálon egy 2015 tavaszán megjelent adat szerint a számok javuló helyzetet mutattak, de a túlszűfolttság még mindig elérte a 141 százalékot. Ez az adat 2014-ben 12 869 férőhelyre 18 204 főt mutat.⁹ Ezek az arányok nem változtak lényegesen a következő években sem. A 2015-ös 17 792-re való csökkenés után 2016-ban ismét magasabb, 18 023 fogvatartotti állományról beszélhetünk, míg a férőhelyek száma említésre méltón nem változott.¹⁰ Ez azt jelenti, hogy a vizsgált évben, a helyszíneken, egy hat, maximum nyolc fő elszállásolására alkalmas zárkában tizenketten, de sokszor akár tizenhatan is lehetnek egyszerre. Egy ilyen zárkában az összesített emeletes ágyak mellett esetleg egy kisasztalnak van hely. Ha két ágy-szomszéd egyszerre száll ki az ágyból, akkor bizony nem férnek el az ágyak között. Ráadásul ennyi emberre csak egyetlen vécé jut. Ezek az intim helyek a legtöbb intézetben csak függönyrel, esetleg farostlemezzel vannak elválasztva a zárka többi részétől. Ilyen körülmények között érthető, hogy a reszocializációs folyamat sikerességének elősegítéséhez fontos, hogy az elítélteket minél kevesebb negatív, visszahúzó tényező és annál több pozitív el-

⁸ Bajusz Klára: A felnőttkori tanulás motivációi, Felnőttkori tanulási képességek. 2009.

<http://ofi.hu/tudastar/esely-2000-konferencia/felnottkori-tanulas>

⁹ <https://bv.gov.hu/hu/bortonstatisztikai-szemle>

¹⁰ <https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai%20Szemle%202018%201.pdf>

mény érje a mindennapjaiban. Ebben nagy segítséget nyújt a munka, az iskola, a szakkörök és egyéb, körleten kívüli elfoglaltságok.

Az elítéltek mind a mai napig sokszor nagyon nehéz körülmények között töltik a napjaikat. Sok, egymással egy helyen élő, mindent megosztó és egy közösséget alkotó emberből áll minden zárka. Ennek a zárt társadalmon belül kialakult szociális közegnek az értékrendje határozza meg az oda tartozó elítéltek értékrendjét. Ha egy ilyen kis közösség nem tartja fontosnak az iskolába járást, akkor annak az iskolásnak, aki ennek a közösségnek a tagja, meg kell gondolnia, hogy megéri-e felrúgnia a megszokott, a mindennapjait meghatározó értékeket, és a saját érdekének érvényesítése miatt nem figyelembe vennie őket. A reintegrációs tisztjének és nem utolsósorban a tanárainak kell ebben az elhatározásában segíteniük, biztatniuk őt. Ha ugyanis beiratkozik valaki az iskolába, és kitart a tanulás mellett, akkor az illető nemcsak hasznosabban tölti a mindennapjait, hanem, mint ezt a kérdőív elemzésekor kapott adatok is bizonyítják, úgy érzi, segítséget kap a jövője megtervezéséhez is.

A ma hatályos törvények értelmében a szabadságvesztés végrehajtásának egyik fő célja a szabadságvesztés ideje alatti reintegrációs tevékenység eredményességének elősegítése. Ehhez a büntetés-végrehajtási intézeteknek biztosítaniuk kell az elítéltek számára a foglalkoztatás, az általános iskolai, illetve a közép- és felsőfokú tanulmányok végzésének lehetőségét. A börtönoktatásban tanítók sikerként élik meg, ha a tanulóknak akár csak a töredéke is, de változtatni tud az életén, magatartásán. Ha sikerül egy-egy tanuló személyiségét fejleszteni, értékrendszerét a társadalmi elvárásoknak megfelelően változtatni, kialakítani, akkor nagyobb a valószínűsége annak, hogy az illető meg tud felelni a társadalmi kívánalmaknak, és a szabadulása után nem vagy csak kevesebb gonddal jár a beilleszkedése. Ehhez mindenképp fontos a tanulók motiválása a tanulásra, és ennek a motivációnak a megtartása, támogatása.

A kutatás

A Motiváció lehetőségei és korlátai a börtönoktatásban című kutatómunkámat 2015-ben végeztem a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. A kutatásban száz olyan fogva tartott vizsgálati személy vett részt, akik a börtönben iskolába járnak. Az ő tanulási motivációikat célozta ez a kutatás. Azonban egyes kérdések esetében voltak hiányos vagy nem egyértelmű ki-töltések, így az adatok feldolgozásakor nem mindig tudtam a teljes mintával dolgozni.

A rendelkezésre álló információk alapján a mintában 54 férfi és 46 nő volt, az átlagéletkor 35 év körülire volt tehető. Az adott időszakban, átlagosan három-hat év kiszabott börtönbüntetésüket töltötték az intézményben (a minta 85,7 százaléka esik ebbe a tartományba). A vizsgálat minden évfolyam bevonásával zajlott.

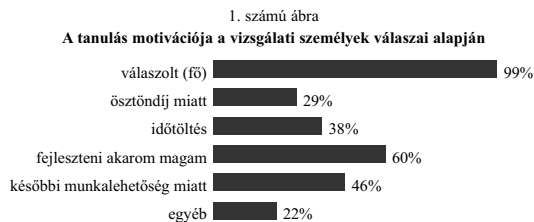
Kutatásom elsősorban a börtönoktatásban részt vevő, szabadságvesztésüket töltő tanulók motiválási lehetőségeire és korlátaira irányult. Leginkább az a kérdéskör foglalkoztatott, hogy mi készteti a büntetésüket töltő elítélteket arra, hogy jelentkezzenek az iskolai oktatásra, vállalva az azzal járó feladatokat, köztartozásokat és lemondásokat. Mi motiválja őket a tanulásra? Milyen szerepet játszanak ebben a döntésükben az adott körülmények, a zárkatársak, a családi háttér, illetve a velük napi kapcsolatban lévő büntetés-végrehajtási alkalmazottak és civil tanárok?

A vizsgálatnál az e témában megfogalmazott három hipotézisemre szerettem volna választ kapni. Az első, hogy a tanulók csak időtöltésből és az ösztöndíj miatt ülnek az iskolapadba. A második, hogy ebben nem ösztönzi őket senki. A harmadik pedig, hogy a belsőleg motivált tanulók inkább a fiatalabbak közül kerülnek ki. Ahhoz, hogy az általam felállított hipotézisekre választ kaphassak, egy harminc kérdésből álló kérdőívet állítottam össze, amit a Pálhalmi Országos Bv. Intézet két férfi- és egy női alegységében tartott tanórákon megjelenő elítéltek, szabad akaratukból, név nélkül tölthettek ki. A kérdőívben a túlnyomórészt feleletválasztós kérdések mellett voltak rövidebb, kifejtős válaszokat igénylők is. A kérdőív önkéntes volt, és kitért a válaszadó életkorára, nemére, családi állapotára, börtönmúltjára, az iskola szerepére és a jövőbeli terveire. A felmérés célja az volt, hogy megismerjem az induló környezetüket, életkörülményeiket, az iskoláról való gondolkodásukat és azt, hogy milyen lehetőséget látnak a jövőjükre nézve. A száz kérdőív kitöltésére szívesen jelentkeztek a diákok.

Eredmények

A kérdőívek elemzése után, a kapott eredmények alapján készített táblázatok jól mutatják a válaszadók elképzeléseit, motivációit, a képzésbe vetett bizalmukat és az iskolába mint a jövőjük szempontjából fontos állomásba vetett hitüket. Mivel tisztában voltam azzal, hogy az iskoláért járó ösztöndíj elég fontos bevételi forrást a börtönben, a kérdőívek értékelésekor meglepődve olvastam a tanulói motiváltság háttérére és a jövőképe meglétével kapcsolatban

feltett kérdésekre kapott válaszokat. A börtönoktatásban járatos kollégákkal felvett mélyinterjúk és a büntetés-végrehajtásban dolgozó ismerőseimmel folytatott beszélgetéseim, megfigyeléseim alapján elmondhatom, hogy az általános vélekedés az, hogy azok a társadalomból kizárt, szabadságvesztésüket töltő elítéltek, akik jelentkeznek valamilyen képzésre, túlnyomórészt kizárólag az ösztöndíj és az esetleges plusz kapcsolati és üzleti lehetőség miatt teszik. Az elítéltek válaszaiból azonban az kiderül ki, hogy nagy részük (88 százalék) a saját jövője szempontjából tartja fontosnak a tanulást, illetve hogy sokkal többen vannak azok, akik a saját maguk fejlesztése és a későbbi munkalehetőség miatt jelentkeztek az iskolába, mint azok, akiket csak az ösztöndíj és időtöltés vezérelt. A kapott adatok alapján úgy tűnik, hogy nem helytálló az a feltevés, miszerint az oktatásra jelentkezők csak időtöltésből, és főleg csak a könnyen megszerezhető pénz miatt jelentkeztek (1. számú ábra).

Bár csak 99 tanuló válaszolt a kérdésre, hogy miért jelentkezett az iskolába, annak érdekében, hogy kellő rálátásom legyen a kérdésekre adott válaszok fontosságára, egy tanuló többet is megjelölhetett az öt válaszlehetőség közül. Tisztában vagyok azzal, hogy ez a megoldás módszertanilag nem teljesen helyes, ezért érdemes odafigyelni erre a részletre az adatok elemzésénél, nehogy a valóságtól eltérő, torz eredményt kapjunk. Egy ilyen, nem szokásos megoldásra azért volt szükség, hogy a tanulóknak ne kelljen görcsösen töprengeniük azon, hogy vajon melyik válasz lenne a leghelyesebb, így őszintebben, minden rossz érzés nélkül válaszolhattak. Így talán még érdekesebb képet fest a lehetséges motivációs bázisról az egyes válaszok részletesebb elemzése. Megfigyelhető, hogy többen bejelölték az ösztöndíjat mint indokot, de egyedüli motivációként elhanyagolható számban van jelen. A 2. számú ábra szemlélteti, milyen jellegzetes motivációs párosítások jelentek meg a vizsgálati személyek válaszaiban.

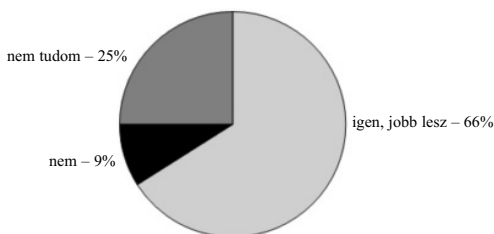
2. számú ábra
A tanulás motivációi

Az jól látható, hogy a legtöbb esetben a későbbi munkalehetőség és a személyes fejlesztés miatt együttesen választották a tanulást a fogva tartási intézményben (23). Ez után közvetlenül külön-külön a fejlesztés lehetősége (17) és a későbbi munkalehetőség áll (14). A vizsgálati személyek válasza alapján ez a két indok tűnik a legerőteljesebb motivációs tényezőnek a tanulás szempontjából. Ezeket az eredményeket támasztja alá a válaszok összegzésekor kapott eredmény is, miszerint a válaszadók 76 százaléka a tanulást jelölte meg az iskolába járás céljaként.

A tanulás által pozitívabbá váló jövőjükbe vetett hitüket igen hitelesen mutatja a 3. számú ábra is.

3. számú ábra
Befolyásolja az iskola a szabadulás utáni életet?

Ez egyben az iskolába és a tanárokbá vetett hitet is jelenti. Épp ezért el kell gondolkodni azon, hogy mit és hogy adunk át a tanítási órák keretein belül a tanulóknak, illetve hogy mi, pedagógusok, andragógusok mit várunk a tanulóktól.

Az adatfelvétel közben adódott egy olyan probléma, amivel a társadalom perifériájára szorult, képzetlen, sokszor funkcionális analfabéta emberek, így a börtönök világát járók között végzett kutatások során mindig számolni kell, vagyis a nyitott kérdések megválaszolásának esetleges nehézsége. Az én esetemben a vizsgálati személyeknek egy nyitott kérdés segítségével arra is volt lehetőségük, hogy a szabadulás utáni étellel kapcsolatos elvárásaikat saját szavaikkal is megfogalmazzák. A válaszokat hat nagy kategóriába lehetett sorolni:

- a) jobb, több munkalehetőség és könnyebb, gyorsabb elhelyezkedés;
- b) könnyebb beilleszkedés és alkalmazkodás a kinti társadalomba;
- c) jobb szociális kapcsolatok, családalapítás lehetősége;
- d) több tudás és a továbbtanulás lehetősége;
- e) személyes fejlődés, önfejlesztés (jobb kommunikáció, magabiztosság); illetve
- f) nem lesz változás.

Erre a nyitott kérdésre csak ötvenen válaszoltak a teljes mintából, közülük huszonketten a jobb lehetőséget említették valamilyen formában.

Az adatok feldolgozása során vizsgáltam azt is, hogy a tanulás fontosságának megítélése tekintetében milyen szerepük van külső (az egyénen kívüli) motivációs tényezőknek. Itt leginkább személyekre mint külső motivátorokra fókuszáltam, ugyanis az egyes kérdések egyenkénti feldolgozásakor már láthatóvá vált, hogy a fogva tartott vizsgálati személyek tanulási motivációjában olyan külső ösztönzők mint az ösztöndíj vagy a társakkal való időtöltés nem játszanak döntő szerepet.

A második hipotézisem alapján végzett összevetések adataiból az látszik, hogy azok az elítéltek, akik iskolába járnak, nem azért teszik ezt, mert valaki ösztönzi őket. Ez abból derül ki, hogy ugyanolyan arányban vannak azok, akik fontosnak tartják a támogatást, a tanulni vágyó és az ösztöndíj által motivált tanulók között is. Ez azt mutatja, hogy a pozitív támogatás nem befolyásolja jobban az iskolába járási kedvet. Az iskolába járó elítéltek tehát kapnak támogatást a családtól, a zárkatársaktól és a bv. dolgozóitól is, de ez teljesen irreleváns a tanulásuk szempontjából. Úgy tűnik, hogy leginkább a saját életük sikertelenségének, félrecsúszásának felismerése, az azon való változtatás lehetőségének megcsillanása indítja el őket ezen a többé-kevésbé ismeretlen területen.

A már említetteken kívül egyéb szempontok szerint is értékeltém a kérdőíveket.

A számszerűsített és ábrákba rendezett adatok kiválóan megmutatták, hogy a legtöbb esetben közel megegyező válaszokat kaptam a férfi és a női

elítéltektől. Elmondható tehát, hogy a tanulás fontosságának megítélése nem-től független. Egyformán hisznek a nő és férfi fogvatartottak abban, hogy könnyebben találhatnak munkát, pozitívabb változások állnak majd be az életükben szabadulás után. A férfiak és nők között alapvetően nem volt különbség a változással kapcsolatos elvárások tekintetében, csak egy esetben: a szociális kapcsolatok terén. Ugyanis a jobb társas kapcsolatok lehetősége, a családalapítás vágya, a könnyebb beilleszkedés reménye csak férfi fogvatartottak fogalmazásaiban jelent meg.

A tanulási motiváció szempontjából az életkor meghatározó szerepét is vizsgáltam. A harmadik állításmat igazolja az, hogy a fiatalabb korosztályba tartozó tanulók nagy része azt állította, hogy a továbbtanulása és a szabadulás utáni jövője szempontjából fontos neki az iskolába járás. Míg a 45 év fölöttieknek csak a 38 százaléka szeretne továbbtanulni, addig az összes fiatalabb korcsoportnál ez az eredmény 60 százalék fölötti értéket mutat. A börtönben iskolába járó elítéltek a szabadulás utáni életük pozitívabbá fordulásáról is hasonlóképp gondolkoznak. Itt még radikálisabban jelentkezik az idősebb és a fiatalabb korosztályok közötti különbség. Míg a 45. életévüket betöltöttök közül csak minden harmadik tanuló állította, addig a fiatalabbak háromnegyed része gondolja úgy, hogy az iskola elvégzése pozitívan befolyásolhatja a szabadulás utáni életét. A tanulókkal folytatott későbbi beszélgetések alkalmával azt is megtapasztalhattam, hogy az idősebb generáció a saját életét negatív példaként bemutatva biztatta a fiatalabb fogvatartott-társait a tanulásra, felhíva a figyelmet a tudás és az iskola hasznára és fontosságára. Ugyanakkor, mint az a kérdőívekből is kiderült, minél idősebb a fogva tartott személy, annál kevésbé gondolja úgy, hogy bármi pozitív változás történik az életében az iskola hatására.

A kutatás egyik érdekessége volt, hogy a tanulók motiváltságára nem volt lényeges hatással sem az, hogy támogatást éreznek-e a börtön dolgozói részéről, sem pedig az, hogy mit szólnak a zárkatársak ahhoz, hogy valaki kilép a mindennapi életritusból, a kialakult körből, és tanulásra adja a fejét. Ebből talán arra lehet következtetni, hogy a tanulási hajlam, a változtatásba vetett hit, a pozitív jövőkép kialakításának igénye a jobb élet reményében megvan az emberek többségében.

Az erős belső motiváció jelenlétét támasztja alá az adott kérdésre kapott válaszok összesítése után kapott eredmény is, amely azt mutatja, hogy a tanulók 76 százaléka a tanulás miatt jár iskolába. Vagyis a vizsgálati személyeknél konkrétan a tanulás és az általa megváltoztatható, szabadulás utáni jobb jövőkép elérésének lehetősége jelenik meg fő motivációként. Nagyon

fontosnak találok azt az eredményt, miszerint a belső motiváció kialakulása és jelenléte a tanulóknál nemtől független.

A szabadulás utáni étellel kapcsolatos elvárásait a tanulók saját szavakkal válaszolhatták meg. A tanulók fele kifejtette gondolatait e témában, és a válaszokból kiderül, hogy több, jobb munkalehetőséget, könnyebb visszailleszkedést, komolyabb kapcsolatokat és több tudást, önfejlesztést vár a börtönévei alatti iskolába járástól. Ezek közül is kiemelkedik a jobb munkalehetőség és a több tudás reményében iskolába járók válaszáinak mennyisége. Itt is érdekes volt látni, hogy nincs jelentős különbség a férfiak és a nők válaszaik között. Mindemellett fontos tény, hogy a fogvatartottak 93 százaléka gondolta úgy, hogy az iskolába járás pozitívan változtatja mindennapi életét a börtönben. Úgy látják, hogy a tanulás segít a jövőjük megtervezésében. Maga a tény, hogy a tanulásnak szinte csak pozitív hatásait érzik, növeli a belső motivációjukat, ezzel is segítik a börtönben oktatók munkáját.

A kérdőívek kiértékelése és elemzése után be kell látnom, hogy a hipotéziseim közül az első és a második nem állja meg a helyét, ellenben a harmadik állításom igaznak bizonyult. A kapott adatok alapján elmondható, hogy a szabadságvesztésüket töltő elítéltek nagy részét nem az ösztöndíj vagy egyéb megkapható kedvezmény megszerzése motiválta a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatásra való jelentkezésnél, hanem egy ennél sokkal erősebb belső motiváció, ami abból fakad, hogy az illető a szabadulása után szeretne változtatni az addigi életén, szeretné azt jobbá tenni. Ennek eléréséhez pedig az iskolába járásban és a tanulásban látja a megragadható lehetőséget.

Összegzés

„A zárt intézeti nevelés egyik legfontosabb célja a fogvatartottak társadalomba történő visszailleszkedése, reintegrációja.”¹¹ Azonban a büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő, a társadalomtól ideiglenesen elzártan élő emberek elszigeteltsége általában nem a bírói ítélet meghozatalával kezdődik. Sokszor olyan állampolgárok kerülnek a rácsok mögé, akik a civil életben egyébként is a perifériára szorulva tengették mindennapjaikat. Ezeknek az embereknek a sikeres reintegrációjához, vagyis ahhoz, hogy szabadulásuk után értékes tagjai lehessenek a társadalomnak és ne kerüljenek vissza a börtönbe, próbálnak segítséget nyújtani a civil szervezeteken kívül a büntetés-végrehajtási

¹¹ Hegedűs Judit – Ivaskevics Krisztián: Büntetés-végrehajtásban dolgozók nézetei a reintegrációról. Alkalmazott Pszichológia, 2016/4. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2016/12/AP_2016_4.pdf

dolgozók és a különböző bv. intézetekben dolgozó külsős munkavállalók, köztük pedagógusok, andragógusok is, akiknek nemcsak a pedagógiai programnak és az adott évfolyamnak megfelelő tudás átadása a feladatuk, hanem a nevelés is. Ahhoz azonban, hogy ez a vállalkozás sikerrel végződhesen, sok tényezőt kell figyelembe venni az oktatás során. Az egyik fontos összetevő a magyarországi börtönök helyzete. A másik a tanárok motiváltsága. A harmadik, s talán a legfontosabb, a tanulók motivációja a helyzetük megváltoztatására.

A kutatásban részt vevő elítéltek mindennapjait nagyban befolyásolja az a zárt közeg, amelyben élnek. A kapott válaszokból azonban az derül ki, hogy a tanulók többsége, a túlzásfóltásból adódó kényelmetlenségekkel és nehéz körülményekkel dacolva, az adott szociális közeg értékrendjét nem teljesen követve döntött az iskolába járás mellett, és inkább a jövőjük megalapozását tartják fontosnak, semmint azt, hogy megszilárdítsák a jelen börtönbeli helyzetüket. Ehhez a büntetés-végrehajtási intézetek megteremtik a tanulók lehetőségét, annak tárgyi és személyi feltételeit. A tanulók oktatási rendszerben tartása viszont leginkább a pedagógusok, andragógusok és a reintegrációs tisztek feladata. Az oktatók munkájára nagyon jó hatással van, ha a tanulóknak akár csak a töredéke is, de sikerrel veszi a társadalomba való beilleszkedés akadályait. Ezek a pozitív visszajelzések nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy megfelelően motiválhassák a tanulókat a tanulásra, és segítsék őket ennek a motivációnak a megtartásában, erősödésében.

A tanulói motiváció mibenléte mindig fontos kérdés a börtönoktatásban. A legtöbb, nem iskolás érintett egyértelműen az ösztöndíjat gondolja a beiratkozás legfőbb indítékának. Az anonim kérdőívek elemzésekor viszont kiderült az a szerintem abszolút pozitívként értékelendő adat, miszerint a tanulók nagy része nem az ösztöndíj, hanem annak reményében iratkozott be az iskolába, hogy az segít neki a szabadulás utáni visszailleszkedésben, a jövő tervezésében. Ugyanerre a következtetésre jutottam nőknél és férfiaknál egyaránt. Az pedig, hogy ezek a belsőleg motivált tanulók, akik jellemzően a negyvenöt évesnél fiatalabbak közül kerültek ki, ilyen mértékben hisznek a továbbtanulásban, és abban, hogy az iskola és maga a tanulás pozitívan befolyásolhatja a szabadulás utáni időszakot, reménnyel tölthet el mindenkit, aki az elítéltek reintegrációjával foglalkozik. Úgy vélem, és a kutatásom során megerősödött ez a hitem, hogy a szabadságvesztésük miatt ideiglenesen a társadalomból kivont emberek sikeres reszocializációja és reintegrációja nemcsak az elítélt számára fontos, hanem az egész társadalom is ezt várja el a büntetés-végrehajtási intézetektől. Ennek a feladatnak a végrehajtása és az eredménye, sikere is egyaránt közös.

RUZSONYI PÉTER

A Massachusetts állambeli Norfolk-i Börtön¹ működésének kriminálpedagógiai gyökerei

„A börtön egy közösség fallal körülvéve.”

Howard B. Gill²

Massachusetts állam börtöneiben 1925-re krónikussá vált a túlszűfolttság, ezért az állam kormányzója új intézet létrehozására adott utasítást. A beruházásra Bostontól nem messze, egy harminchat hektáros területet jelöltek ki, ahol egy kisebb használaton kívüli kórház állt, amelyben egykor alkoholistákat kezeltek, később olyan első világháborús veteránokat, akik sérüléseik miatt bentlakásos ellátást igényeltek. A kórház hatalmas parkja megfelelő lehetőséget kínált új épületek felépítésére. Az építkezés megkezdésére 1927 júniusában a Charlestown Állami Börtönből – körültekintő kiválasztás után – tizenkét elítélte szállították át. Őket később további százötven fogvatartott követte. Az intézet megtervezésével, majd az építkezés vezetésével *Howard B. Gillt* bízták meg³, aki elhatározta, hogy a fogvatartottak munkaeréjét nemcsak gazdasági, hanem rehabilitációs célból is használja.⁴

A börtön építészeti és műszaki terveinek elkészítését megelőzte az intézet funkcionális megtervezése. Gill egy forradalmian új fogva tartási koncepciót dolgozott ki, amelynek megvalósítása érdekében szakított a korra jellemző panoptikus vagy a csillag rendszerű építészeti megoldásokkal. Norfolkban az épületek elrendezése szellős, a fogvatartottak elhelyezését szolgáló tizennyolc különálló, kollégiumtípusú lakóegység megépítésével egyetemi campushoz hasonló légkört és struktúrát alakított ki, amelybe szervesen illeszkedett az atlétikai pálya és további két nagyobb épületet elválasztó négyszög alakú belső

¹ A Norfolk-i Börtön neve többször is változott a története során. A pontos elnevezéseket csak abban az esetben adjuk meg, ha annak jelentősége van; különben a „Norfolk-i Börtön” nevet használjuk.

² Alida V. Merlo: Norfolk Prison. In: Marilyn D. McShane – Frank P. Williams (eds.): *Encyclopedia of American Prisons*. Garland Publishing Inc., New York, 1996, p. 537.

³ Emily Sweeney: *Secrets of the Norfolk prison. A personal history of the Norfolk prison*. Boston Globe, 01. 13. 2013. <https://www.boston.com/uncategorized/noprimarytagmatch/2013/01/13/secrets-of-the-norfolk-prison>

⁴ Alida V. Merlo: i. m. 537. o.

füves központi tér.⁵ A tervekből egyértelműen látszott Howard Gill szándéka: egy pönológiai alapokra épülő közösségi alapú mintabörtön létrehozása.⁶

A funkcionális tervezés és a teljes fizikai megvalósítás hat éve alatt azonban az Amerikai Egyesült Államok XX. századi történelmének legnagyobb válságát élte át, ami egyebek között a politika és a társadalom büntetésről alkotott elképzelését is megváltoztatta.

A tervezés megindításakor az amerikai gazdaság soha nem látott mértékben volt erős, a tőzsde szárnyalt, miközben a korszak hagyományos értékei kezdtek kiüresedni. A fiatalok – az első világháború súlyos véráldozatait után – jussot követeltek maguknak az élet örömeiből. Megjelent és szédületes gyorsasággal terjedt a dzsessz, a fiatalok először legális, később – a szesztilalom bevezetése után – illegális bárókban mulattak. A szesztilalom paradox módon növelte a keresletet, miközben a tiltással a hatóságok hatalmas piacot teremtettek az alvilág számára, mert a kínálat kielégítésére gombamód szaporodtak a kisebb-nagyobb bűnszervezetek, amelyek immár felfegyverkezve igyekeztek megvédeni a szeszfőzdeiket, biztosítani a csempészet során használt útvonalait és piacaikat a rivális bandáktól vagy a rendőrségtől. Az utcai harcok és fegyveres összecsapások mindennapossá váltak. A bűnözés hatalmas méreteket öltött, határozottan sokkolva az amerikai átlagembereket.⁸ A közbiztonság helyzetét tovább rontotta a kokain használatának gyors és egyre szélesebb körben való elterjedése, valamint az ettől elválaszthatatlan bűnözői aktivitás ugrásszerű növekedése. Mindennek megkoronázásaként köszöntött be az évtized végén jelentkező túltermelési válság és az 1929 augusztusában kezdődő gazdasági recesszió, továbbá a részvények értékének hihetetlen mértékű zuhanása váratlanul és kegyetlenül vetett véget a korábbi gondtalan életnek. A válságkezelés érdekében a központi kormányzat az általános takarékoskodással próbálkozott, azonban a restriktív költségvetési politika újabb csődhullámot generált. A gazdasági válság egészen 1933-ig tartott. A munkanélküliség ekkorra kettőről huszonöt százalékra nőtt, ez tizenhárommillió embert érintett.⁹

5 Jennifer Roesch – Walker MacKenzie – Kyra Millard – James Parker: Howard B. Gill: Architect of the Fallen Community Prison Model. 2015, p. 1. <https://statesofinarceration.org/story/howard-b-gill-architect-fallen-community-prison-model>

6 University of Massachusetts Amherst Libraries Special Collections and University Archives. Norfolk Prison Colony Collection, 1932–1934. <https://www.digitalcommonwealth.org/collections/commonwealth-oai:ff366r14d>

7 Andor László: Amerikai Egyesült Államok. In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet II. Európán kívüli országok. Osiris Kiadó, Budapest, 2005

8 University of Massachusetts... i. m.

9 Andor László: i. m.

Az országban váratlanul bekövetkező gazdasági csőd, milliók egzisztenciális ellehetetlenedése és a bűnözés nagymértékű növekedése súlyos válsághelyzetet indukált. A büntető igazságszolgáltatás a represszív megoldások irányába történő elmozdulásban látta az egyetlen megoldást. Howard B. Gill szerencsétlenségére a Norfolk Börtön építése éppen ebben az időszakban fejeződött be. A pönológiai és pedagógiai elképzelések bevezetése és a fogvatartottak felelős együttműködésére alapozott társadalmi alapú börtön eszméjének gyakorlati megvalósítása az intézet átadásának első pillanatától a lakosság és a politika¹⁰ egy részének kemény ellenállásába ütközött.

Az építkezés első fázisában minden rendben ment: az állandó munka növelte a fogvatartottak morálját, és ehhez társult, hogy Gill rendkívül hatékony vezető volt¹¹. Alig telt el azonban néhány hónap, amikor Gill és csapata az első jelentősebb konfliktussal szembesült. A Charlestown Állami Börtönből átszállított első tizenkét elítélt kiválasztása még körületekintően történt¹², velük nem is volt semmiféle baj. A később érkező százötven fogvatartott esetében a kiválasztás egyedüli szempontja az építkezésre való fizikai alkalmasság volt. A legtöbben az átszállításuk előtt már hosszabb időt töltöttek a Charlestown Börtönben – vagy korábban már más börtönökben is –, így számukra a korszakra jellemző szigorú, és szinte csak a biztonságra és a kiszolgáltatottságra építő végrehajtási mód volt a természetes. A Norfolk Börtön építéskor elképedve tapasztalták, hogy egy erdős területen őrzés nélkül, teljesen szabadon¹³, „becsületalapú rendszerben” végezheték a munkájukat¹⁴, ráadásul kikérték a véleményüket a mindennapi életrend kialakításához. A szabályrendszer rendkívül egyszerű volt: „ne szökj” és „ne csempéssz”!¹⁵ A fogvatartottak egy része nem tudott mit kezdeni ezzel a felfoghatatlan mértékű szabadsággal. Az elítéltek között több esetben történt rendezavarás, verekedés, majd az egyik elítélt megszökött. Ekkor még a Charlestown Állami Börtönhöz tartozó biztonsági vezető felelt¹⁶ a biztonságért, ő a szökés után azonnal megvont minden olyan kedvezményt, amit Gill az első pillanattól

10 A politikát a századelő progresszivitásától való visszalépés: a republikánus korszak konzervatívizmusa jellemezte.

11 David J. Rothman: *The Diary of an Institution: The Fate of Progressive Reform at the Norfolk Penitentiary*. In: David J. Rothman – Stanton Wheeler (eds.): *Social History and Social Policy*. Academic Press, New York, 1981, p. 131.

12 Uo. 106. o.

13 Emily Sweeney: i. m.

14 University of Massachusetts... i. m.

15 Alida V. Merlo: i. m. 537. o.

16 Norfolk Correctional Institution: *The Norfolk Inmate Council – Unit Representatives Handbook*. NCI – institutional document. Norfolk, 2004, p. 3.

biztosított az építkezés résztvevőinek. A fogvatartottak nagyon hamar megtapasztalták, milyen nagy a különbség a „klasszikus” börtönlét és a Gill-féle felelősségen, valamint bizalmon alapuló fogva tartás között.

A fogvatartotti tanács kialakulásának időszaka

A Norfolk-i Állami Börtönkolónia¹⁷ építésében részt vevő fogvatartottak 1928-ban beadványban fordultak az intézet vezetéséhez, ebben nagyobb cselekvési szabadságot, kevesebb korlátozást, több kiváltság lehetőségét és részvételt kértek a saját tevékenységük megtervezésében és lebonyolításában. Kiemelt területként jelölték meg a szakképzést, oktatást, szabadidős tevékenységet, egészségügyi ellátást, családi kapcsolattartást, a szabadságvesztés körülményeit és az intézetfenntartási munkálatokat¹⁸. Cserébe ígéretet tettek arra, hogy felelősséget vállalnak a fogvatartotti közösség egészének jó magatartásáért. A fenti javaslat hatására az intézet vezetése kezdeményezte egy fogvatartotti tanács megalakítását. A tanácsba a fogvatartottak delegálták a maguk közül szavazással kiválasztottakat. A fogvatartotti tanács fejlődése és formálódása kezdetektől fogva a fogvatartottak együttműködésétől és a közös felelősség gyakorlásától függött. Ha a fogvatartottak több szabadságot és kiváltságot szereztek volna elérni a börtönön belüli különböző tevékenységeik során, akkor ki kellett fejezniük az ezzel járó többletfelelősség elfogadását¹⁹. A felelősség gyakorlásához pedig szervezetszerű keretek szükségesek, így a fogvatartotti tanács újabb és újabb bizottságokkal és funkciókkal gazdagodott.

A fogvatartotti tanács működése azonban nem korlátozódott csupán a felelős döntések és magatartás begyakorlására. A szervezettől elvárt másik fontos tevékenységkör a fogvatartottak és a személyi állomány között kialakítandó együttműködés elősegítése volt.

Gill törekvései kivívták a szakemberek egy részének elismerését. *Edwin Sutherland* például 1930-ban a Társadalmi Egészség Hivatala Igazgatóságának tett jelentésében azt nyilatkozta, hogy „ez a börtöntelep számos vonatko-

¹⁷ A Norfolk-i Börtön első neve. A Norfolk-i Állami Börtönkolónia eredeti angol neve: State Prison Colony, Norfolk.

¹⁸ Bureau of Social Hygiene: A Report on the Development of Penological Treatment at Norfolk Prison Colony in Massachusetts. New York, 1940

¹⁹ Janusz Luke: The Unfinished Experiment. Odyssey, Norfolk, 1990

zásában a legérdekesebb és legígéretesebb úttörő munka a pönológia területén, amivel Amerikában eddig próbálkoztak.”²⁰

Howard B. Gill kiemelt érdeklődése a fogvatartotti tanács iránt tehát nem csupán adminisztratív jellegű volt, sokkal inkább a tanácsban rejlő lehetőségeket kívánta kiaknázni annak érdekében, hogy megteremtse „a közreműködés és az önkifejezés légkörét az elnyomással szembeállítva”²¹. Az igazgató a tanács működési körét folyamatosan bővítve igyekezett elérni, hogy ennek a szervezetnek a működése nélkülözhetetlenné váljon. Gill mindvégig megfelelő egyensúly kialakítására törekedett az intézet vezetése és a tanács hatásköre között. Úgy vélte, ha túl sok hatalom koncentrálna a tanács kezében, az veszélyeztetné az intézet biztonságát; miközben a tanács hatáskörének túlzott korlátozása aláásná a törekvésük hitelességét és cinizmust keltene a fogvatartottak körében²². Ennek a kényes egyensúlynak a megteremtése érdekében a fogvatartotti tanács a megalakításának első pillanatától kezdve szorosan együttműködött a börtön adminisztrációjához tartozó közösségi szolgáltatások osztályával (*Community Services Department*). Ez az osztály a kapcsolattartáson és a tanácsadáson kívül felügyeletet is gyakorolt a fogvatartotti tanács működésének több területe felett:

- a) ellenőrizte valamennyi tanácstagi jelölést és a választás lebonyolítását;
- b) felkészítette az újonnan megválasztott tanácstagokat a kötelességeikre és felelősségükre;
- c) ellenőrizte a fogvatartottak képviselőjét ellátó tanácstagok kiválasztását;
- d) nyilvántartotta a fogvatartotti tanács által létrehozott összes bizottság²³ aktuális tevékenységét.²⁴

A megalakulás után hosszú ideig a közösségi szolgáltatások osztályának vezetője általános felügyeletet gyakorolt a fogvatartotti tanács teljes tevékenysége felett, és részt vett a tanács ülésein.

²⁰ David J. Rothman: i. m. 107. o.

²¹ Janusz Luke: i. m.

²² Uo.

²³ A fogvatartotti tanács a megalakulásakor tizenkét bizottság létrehozását engedélyezte: végrehajtó bizottság, építési bizottság, karbantartási bizottság, oktatási és könyvtári bizottság, egészségügyi bizottság, foglalkoztatási bizottság, művészeti bizottság, sportbizottság, tanulmányi bizottság, élelmezési bizottság, kiétkelési bizottság és szabadidős bizottság

²⁴ Bureau of Social Hygiene... i. m.

A fogvatartotti alkotmány megszületésének körülményei

A fogvatartotti tanács zökkenőmentes működésének és működtetésének érdekében szükségessé vált egy olyan alapdokumentum kidolgozása, amely rögzíti a tanács céljait, felépítését, funkcióját, valamint részletesen szabályozza a végrehajtás szabályait. A dokumentum kidolgozói a több hónapos előkészítő munka során mindvégig arra törekedtek, hogy az elkészülő fogvatartotti alkotmány az elítéltek és a börtön vezetése számára egyaránt vállalható, méltányos, egyszersmind a benne foglaltak reálisan megvalósíthatók legyenek.

A Norfolk-i Börtön fogvatartotti tanácsának alkotmányát 1931. december 16-án először a börtön vezetősége látta el kézjeggyel, majd az intézet fogvatartottjainak kétharmada ratifikálta az okmányt. A dokumentumot a fogvatartotti tanács 1931. december 23-i ülésén – ünnepélyes keretek között – hirdették ki.

A fogvatartotti alkotmány eredeti szándéka az új intézetben belülről a személyzet és a fogvatartottak közötti harmonikus együttműködés megteremtése és a közösségi élet előmozdítása volt.

A közösségi élet tekintetében a tanács a következőket kívánta:

- hozzanak létre kommunikációs csatornát a konstruktív kritika kifejezésére;
- szabályozzák a sérelmek orvoslásának lehetőségét – a fogvatartottak és a személyzet indokolatlan súrlódása nélkül;
- ösztönözzék a fogvatartottak egymás közötti, valamint a fogvatartottak és a személyzet közötti lojális együttműködés kialakítását;
- biztosítsák a fogvatartottak számára az intézet irányelveinek és célkitűzéseinek jobb megértését;
- javítsák a tárgyi feltételeket és a közhangulatot, valamint valósítsák meg azokat a konkrét programokat, amelyeket a fogvatartottak folyamatosan kérnek.

Az egyes fogvatartottak tekintetében a tanács törekszik

- előmozdítani annak a ténynek a fokozatos elismertetését, hogy mind az egyéneknek, mind a fogvatartotti közösségnek a jóléte az egyes elítéltek erőfeszítésétől és együttműködésének mértékétől függ;
- növelni a közösség igényeinek elismerését minden egyes tagja által, továbbá a társadalmi felelősségérzet kialakítását az egyes elítéltekben;
- elősegíteni a tisztességes életmód kialakítását és fejlesztését;

– jól megtervezett együttműködési tevékenység révén elősegíteni a konstruktív irányítás kialakítását²⁵.

A fogvatartotti tanács alkotmányának módosulásai

A fogvatartotti tanács alkotmányának 1931-es elfogadása után számos alkalommal újrászövegezték a dokumentumot.²⁶ Ezek a változtatások minden esetben technikai jellegűek voltak, az alapkoncepció mindvégig – egészen napjainkig – változatlan maradt. A legmélyrehatóbb változtatás 1973-ban történt.²⁷ Korábban a tanács végrehajtó bizottsága elnökből, alelnökből és titkárból állt. Ennek az átalakításnak a során az alkotmány a végrehajtó bizottság összetételét módosította, illetve kiegészítette. Két elnöki beosztást vezettek be: egy „többségi elnököket” és egy „kisebbségi elnököket”, valamint a végrehajtó bizottság kiegészült egy új beosztással: a bizottsági koordinátor pozíciójával²⁸.

A következő változtatásra 1992-ben került sor, amikor az elnökök számát háromra emelték; újként bevezették a „latin-spanyol elnök” beosztást, ezzel is jobban leképezve a fogvatartottak etnikai összetételét.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a fogvatartotti tanács végrehajtó bizottságának tagjai teljes munkaidőben, javadalmazás mellett végzik a munkájukat.

A fogvatartotti alkotmány preambuluma tömören megfogalmazza az elítéltek szándékát és törekvését: *„Mi, a Massachusetts Büntetés-végrehajtási Intézet, Norfolk fogvatartottjai az intézeti élet összhangjának megteremtése érdekében létrehoztuk a Massachusetts Büntetés-végrehajtási Intézet Fogvatartotti Tanácsának Alkotmányát a hozzá kapcsolódó szabályzatokkal. Ez a dokumentum egy olyan szabályozó rendszer, amely valamennyiünk jobbulását szolgálja.”*²⁹

²⁵ Uo. 41. o.

²⁶ Ma már nem lehet tudni a módosítások pontos számát, de az biztos, hogy legalább kilenc alkalommal átdolgozták, illetve aktualizálták a norfolki fogvatartotti tanács alkotmányát.

²⁷ A fogvatartotti tanács alkotmányát 1971 és 1973 között felfüggesztette az intézet vezetése.

²⁸ Norfolk Correctional Institution... i. m. 6. o.

²⁹ Norfolk Correctional Institution: The Norfolk Inmate Council Constitution and By-Laws. NCI-institutional document. Norfolk, 2015, p. iv.

Howard B. Gill kriminálpedagógiai tartalmú elgondolásai

Gill úgy tervezte meg az eredetileg ezerkétszáz elítélt befogadására alkalmas börtönt, hogy az elítéltek szálláshelyeül szolgáló hat épületet három-három lakóegységre tagolta. Ezzel a struktúrával tartotta megoldhatónak a különböző osztályokba sorolt fogvatartottak sajátos szükségleteinek kielégítését. Elképzelésének újszerűségét csak tovább növelte az az építészeti megoldás, hogy lakóegységenként két-két elkülönített lakószoba kialakítását is betervezte, amelyben egy-egy tisztviselő elhelyezése történik, akik felváltva huszonnégy órát töltenek a fogvatartottak között. Ezekre a tisztviselőkre úgy tekintett, mint a negyven-ötven fős lakóegységek szuperintendenseire. Azt várta tőlük, hogy „*amikor aktív szolgálatban lesznek, akkor minden idejüket a fogvatartottakkal töltsék. Legyenek ott a munkahelyen, vegyenek részt a játékokban, a látogatásokon; olvassák az elítéltek leveleit; nyújtsanak segítséget a problémáik megoldásában – legyen az egy új cipő beszerzése, vagy egy kegyelmi kérvény megírása; körültekintően és alaposan ismerjék a rájuk bízott elítélteket.*”³⁰

Gill kezdetektől hitt a fogvatartottak viselkedésének formálhatóságában. Nem sokkal az építkezés megkezdése után, már 1928-ban megfogalmazta: „*Megpróbálunk nemcsak egy falat építeni, hanem embereket is.*”³¹ A „fal” és a „társadalom” asszociációs kapcsolatot Gill más összefüggésben is szívesen használta: „*ha a felépített falat átjárhatatlanná tesszük, nemcsak a külvilág számára csökkentjük a veszélyt, hanem lehetőségünk nyílik a falon belül egy szabad közösség kialakítására*”³².

Howard B. Gill 1930-ban Cambridge-ben, a bűnelkövetők kezeléséről szóló konferencián ismertette a kivitelezés alatt álló börtön pönológiai alapú fejlesztésének legújabb lépését, amelynek értelmében az elítéltek egyéni bánásmódjára és az intézet biztonságára egyidejűleg kíván koncentrálni. Fejlesztési elképzelésének indokát részletesen kifejtette: „*A fogvatartottak érdekében korábban bevezetett szolgáltatások és programok az elítéltekben felgyülemlett feszültségek levezetését szolgálták, vagy véletlenszerűek voltak: az orvos kezelte a munkaképteleneket, a fogorvos betömte a fájó fogakat, az esti iskola és a börtönzenekar megszüntette az egyébként üresjáratú órák*

³⁰ Howard B. Gill: The Brief Contributions: Norfolk State Prison Colony at Massachusetts. Journal of Criminal Law and Criminology, vol. 22, no. 1, 1931, p. 109.

³¹ David J. Rothman: i. m. 106. o.

³² Uo. 110. o.

unalmát, a munkahelyek napközben lefoglalták a rabokat, a vasárnapi misék és a könyvtár használata, valamint a látogatások megkönnyebbülést hoztak a bebörtönzötteknek. [...] A legtöbb esetben azonban az eredmények annyira koordinálatlanok és általánosak voltak, hogy egymástól elszigetelten nem voltak hatásosak.”³³

Gill meghirdette a „Norfolk-tervet”³⁴, amelynek működési premisszájaként leszögezte, hogy „a börtönök végső célja, hogy a fogvatartott szabadulásakor legyen felkészítve arra, hogy megfeleljen a társadalom normális igényeinek”³⁵. A fogvatartottak rehabilitációjának lényegét abban látta, hogy „fogadjuk el a bűnelkövetők, mint társadalmilag meghasonlott emberi lények megváltozásának lehetőségét [...] akik segítségre, megértésre és útmutatásra szorulnak annak érdekében, hogy a jellemüket és az életüket újra építhessék”³⁶.

A terv magában foglalta a fogvatartottak osztályozását, majd a kapott eredmények függvényében az érintettek csoportokba való szétosztását. Azt javasolta, hogy – az elítéltek kategorizálásán túl – minden fogvatartott számára határozzanak meg egy fizikai, mentális, szociális, szakmai és lelkiismereti elemeket tartalmazó egyéni programot a szabadságvesztés teljes idejére, amelyet az egy séghez rendelt tisztviselő (*house officer*) irányítása alatt kell végrehajtani.³⁷ Gill elméletét arra a meggyőződésre alapozta, hogy „a pozitív tapasztalatok és élmények felülrják a negatív hatásokat”, valamint hitt abban, hogy a rehabilitációs irányzat sokkal inkább képessé teszi az elítélteket a társadalomba történő visszailleszkedésre. Az oktatási programokat úgy tervezte meg, hogy a fogvatartottak ne csupán elméleti ismereteket szerezzenek, hanem lehetőséget kapjanak a kinti világból érkező személyekkel való interakcióra is.³⁸

Howard B. Gill elképzelései megvalósításának gyakorlati nehézségei

A Norfolk-i Börtön megnyitására 1932 augusztusában került sor. Kezdetben a börtönben a mindennapi élet Gill elképzelései szerint alakult. Az elítéltek különböző tanácsokban és bizottságokban tevékenykedtek, azt fogyasztották, amit a börtönfarmon megtermesztettek, és lehetőséget kaptak az oktatásra,

³³ Howard B. Gill: i. m. 107. o.

³⁴ A „Norfolk-terv” eredeti neve: Norfolk Plan.

³⁵ Howard B. Gill: i. m. 107. o.

³⁶ David J. Rothman: i. m. 109–110. o.

³⁷ Howard B. Gill: i. m. 108. o.

³⁸ Jennifer Roesch et al.: i. m. 1. o.

valamint szakmát tanulhattak a büntetésük időtartama alatt. Volt zenekaruk, saját újságjuk és könyvtárak. Az intézet működési rendje kimondta, hogy a hálótermek mellett kialakított szobákban lakó „felügyelők nem hordtak egyenruhát, és nem volt náluk fegyver – csak józan ész, jó ítélőképesség, elővigyázatosság, tisztesség, határozottság, tapintat és jóakarát”³⁹. Az intézetben kialakított életrendet, az együttműködés gyakorlatát, valamint a büntetés újfajta értelmezését ugyanakkor már az építkezés során kemény támadás és kritika érte. A „Norfolk-terv” meghirdetésekor Gill erős ösztűz alá került, amely a börtön hivatalos megnyitása után még jobban felerősödött. Az elképzelés – de még inkább a megvalósuló gyakorlat – ellenzői „countryclub”-nak minősítették az intézetet, ahol a fogvatartottakat babusgatják és kényeztetik. Gill támogatói ezzel szemben Norfolkli Börtönt a „jövő börtönének”⁴⁰ titulálták, de az ő hangjuk sokkal gyengébb volt.

A kialakult helyzetet tovább rontotta, hogy 1931 végétől 1932 végéig egyre több elítéltet szállítottak át Norfolkba: a fogvatartotti létszám háromszázról ötszáznegyvenre emelkedett. A fogvatartotti állomány összetétele ezzel párhuzamosan folyamatosan romlott. Arra is volt példa, hogy egy komplett bandát szállítottak át, de közismert bajkeverőket is áthelyeztek Norfolkba⁴¹.

Howard B. Gill eltávolításának okai

1934-ben a börtönből történt négyes szökés kitűnő apropónak tűnt Gill ellenlábasai számára. A korábbi vádak mellé felsorakoztatták az igazgató vezetői képességeinek megkérdőjelezését is. Azzal vádolták, hogy képtelen rendet és fegyelmet tartani az intézetében.

A politikai támadások és a negatív közhangulat felerősödése következtében a börtön alapítóját, Howard B. Gillt felmentették beosztásából⁴². A koráb-

39 David J. Rothman: i. m. 115. o.

40 Stephen M. Krason: On Our Dysfunctional Criminal Justice System. Crisis Magazine, May 1, 2013. <http://www.crisismagazine.com/2013/on-our-disfunctional-criminal-justice-system>

41 David J. Rothman: i. m. 131. o.

42 Howard B. Gillt 1934-ben felmentették börtönigazgatói állásából. Eltávolításának csak kis mértékben voltak szakmai indokai. Ennek ékes bizonyítéka, hogy felmentését követő néhány éven belül a korábbiáinál sokkal komolyabb beosztásba került: Washingtonban a Szövetségi Börtönök Főigazgatóságának helyettes igazgatója lett, majd 1944 és 1946 között Washington D.C. valamennyi börtönének főellenőre. 1952-ben megalapította a Büntetés-végrehajtási Igazgatóságok Intézetét (*Institute of Correctional Administration*), amelynek 1970-ig igazgatója volt. Több egyetemen (George Washington Egyetem, Amerika Egyetem, Wisconsin Egyetem) tanított pönológiát és kriminológiát. 1984-ben – tehát még életében – az Amerikai Börtönügyi Szervezet (*American Correctional Association*) Howard B. Gill-

bi helyettesből lett új igazgató – *Maurice N. Winslow*⁴³ – modern börtönügy iránti elkötelezettségének, valamint emberi és szakmai tisztességének köszönhetően „vette a bátorságot” ahhoz, hogy a kedvezőtlen politikai légkörben és a nagy gazdasági világválság okozta nehézségek ellenére töretlenül folytassa az elődje által megkezdett munkát, sőt több vonatkozásban kiteljesítse az eredeti törekvéseket igazgatóságának tizenhat éve alatt.

Gill eltávolításának politikai és gazdasági okainál jelentősebbnek tartjuk, hogy a börtön építésének megtervezésekor, a kivitelezés során, majd az intézet hivatalos megnyitása után az igazgató számtalan olyan döntést és intézkedést hozott, amelyek rendkívüli mértékben megelőzték a korát. A kezdeti nehézségei és részleges gyakorlati eredménytelensége három okra vezethető vissza: 1. Az általa bevezetett pedagógiai alapú kezelési forma, a „közösségi börtön” intézményének nem volt előzménye, a büntetés-végrehajtási szakma és a közvélemény is idegenkedve fogadta a forradalmian új elképzelést. 2. A fogvatartottak merőben más bebörtönzési körülményekhez és bánásmóddhoz szocializálódtak: az elhelyezési körülményeik korábban a büntető jelleget és a teljes kiszolgáltatottságot hangsúlyozták; nem voltak kíváncsiak a véleményükre, és nem igényelték az együttműködésüket sem. Az új intézetbe kerülésük felkészületlenül érte őket, a hirtelen megtapasztalt fizikai és ideológiai különbségek jobbra feldolgozhatatlanok voltak számukra. 3. A személyi állomány semmiféle képzést sem kapott az eltérő feladatok ellátásához, de nagy valószínűséggel az új börtön alapkoncepcióját sem értették. Az építkezés felügyeletére Charlestownból átvезényelt állomány olyan biztonsági örökből állt, akiknek az alapfelkészítése rendkívül csekély szintű és kifejezetten katonai jellegű volt, akikkel szemben korábban teljesen eltérő elvárásokat támasztottak a szolgálat ellátása során; a feladatuk kizárólag a biztonság fenntartása volt, az elítéltekkel nem kerültek személyes kapcsolatba. Az új szolgálati helyre érkezve a hirtelen váltás teljesen felkészületlenül érte őket.

díjat alapított, amellyel a legkiemelkedőbb teljesítményt nyújtó szakemberek munkáját ismerik el. Szakmai életéről lásd részletesebben John J. Burns Library: Howard Belding Gill Papers 1912 – 1989. Boston College, Archives and Manuscripts Department, 2012; Jerry Taylor: “Obituaries: Howard Belding Gill, Pioneer in Modern U.S. Penology; at 99.” Boston Globe, April 12, 1989, p. 55.; Thomas C. Johnsen: Howard Belding Gill. Brief life of a prison reformer: 1890–1989. Harvard Magazine, 1999 September-October.

<https://harvardmagazine.com/1999/09/vita.html>; Jennifer Roesch et al.: i. m.

43 Maurice N. Winslow 1934-től 1950-ig volt a Norfolkli Büntetés-végrehajtási Intézet igazgatója.

Az eredeti kezelési filozófia továbbélése és módosulásai

Norfolkban – a változások ellenére – a fogvatartottak számára korábban bevezetett aktivitások tovább működtek. Megmaradt a zenekaruk, színjátszó csoportjuk és újságjuk. Az elítéltek járhattak iskolába, valamint megmaradtak a bizottságok és a fogvatartotti tanács is.⁴⁴ Az adott időszak szakmailag legígéretesebb kezdeményezése a börtön saját vitakörének létrehozása volt. A vitakör tagjai különböző témákat dolgoztak fel, amelynek során – meghatározott szabályok szerint – ütköztették az álláspontjukat. Ezzel a módszerrel nagyszerűen fejleszthető a fogvatartottak gondolkodása, a vitakészség és a logikus érvelés, valamint kialakítható az ellenkező véleményt hangoztatók iránti tolerancia és a vélemény szabadsága iránti tisztelet. A feldolgozott témák között szerepelt egyebek között a szabadkereskedelem, a halálos ítélet és a lehallgatás jogszerűségének kérdésköre is.⁴⁵

A Norfolk-i Vitakör a megalapítása után nagyon hamar népszerűvé és országos hírűvé vált; 1936-tól 1952-ig számos híres egyetem vitakörét hívták meg az intézetbe. A vetélkedés során megmérköztek egyebek között a Harvard, a Yale, a Columbia, a Princeton, a Boston, az Oxford, a Cambridge és más elismert egyetemek csapataival. A neves szakemberekből álló független zsűri döntése értelmében az 59 vitaestből 44-et a norfolkiak nyertek meg, és mindössze 15 alkalommal győzedelmeskedtek az egyetemi csapatok⁴⁶.

Tragédia a börtönben, és annak váratlan hatása a fogvatartotti tanácsra

Az intézetet és a közvéleményt a korábbiaknál is jobban sokkoló rendkívüli esemény történt 1972. július 31-én: egy elítélt egy becsempészett lőfegyverrel – szökési kísérlet közben – megölt két büntetés-végrehajtási felügyelőt.⁴⁷ A börtön vezetésének reakciója – a biztonsági rendszerek és szabályozók felülvizsgálatát és megújítását követően – teljesen rendhagyó volt: a ma már ki-

⁴⁴ Emily Sweeney: i. m.

⁴⁵ Uo.; The Norfolk Prison Colony Debating Society. Are prisons for punishment or rehabilitation? Northeastern University, Massachusetts, 2018. <https://statesofincarceration.org/states/massachusetts-norfolk-prison-colony-debating-society>

⁴⁶ Jed B. Tucker: Malcolm X, the Prison Years. The Relentless Pursuit of Formal Education. The Journal of African American History, vol. 102, 2017, p. 205.

⁴⁷ A megölt felügyelők: Alfred Baranowski és James Souza.

deríthetetlen okok miatt 1971-ben felfüggesztett fogvatartotti tanács, és a tanács munkáját szabályozó fogvatartotti alkotmány mielőbbi átdolgozására és ismételt bevezetésére adott utasítást az intézet akkori igazgatója, *George H. Bohlinger*. A több hónapig tartó egyeztetés után 1973. július 23-án – ünnepélyes keretek között, a börtön valamennyi fogvatartottja előtt – írta alá és hirdette ki a fogvatartotti tanács új alkotmányát a börtön igazgatója.⁴⁸ Ezzel a hivatali aktussal a megújult fogvatartotti tanács az új fogvatartotti alkotmány szellemében – közel három év kihagyás után – újra megkezdte a munkáját. A börtön vezetésének ez az intézkedése karakteresen mutatja az együttműködésen és a kölcsönös tiszteleten alapuló munkába vetett hitet. A nehézség, sőt a tragédia ellenére sem választották az egyszerűbbnek és lényegesen kockázatmentesebbnek tűnő megoldást: a fogvatartottak kiváltságainak megvonását, valamint a biztonság maximalizálásával az elmúlt negyven év eredményeinek annulálását.

Az 1980-as évek büntetőpolitikai szigorodása

A Norfolk-i Börtön kivételes filozófiájának megvalósítása leginkább az 1980-as években került veszélybe. Az Egyesült Államokban ekkorra jelentősen megszigorodott a büntetőpolitika. A „megérdemelt büntetés”, valamint a „kemény kéz” ideológia előretörésének sajnálatos következményeként a Norfolk-i Börtönben évtizedek alatt meghonosodott programok jelentős részét felszámolták. Ezzel az irányváltással Howard Gill személyesen is szembesült, mert az évek során többször ellátogatott „egykorvált börtönébe”. Látogatásai során gyakran elbeszélgetett azokkal az idősebb fogvatartottakkal, akikkel az évek alatt barátságot kötött, illetve tanácsokat adott mindazon fiatal elítélteknek, akik megkeresték őt. A börtönlátogatások során természetesen tájékozódott a börtön mindennapjairól és a fogva tartás körülményeiről is. „*Mit tettek a börtönömmel?*”⁴⁹ – tűnődött egyszer fennhangon az intézet megváltozott légkörét tapasztalva.⁵⁰

Gill eredeti filozófiája ekkorra már összeroppant az állam „keménykézpolitikájának” súlya alatt. Massachusetts republikánus kormányzója teljesen eltérő irányt szabtak a börtön működésének. Ennek következtében a Norfolk-i Börtön fogvatartottjai 1987-ben tiltakozni kezdtek a túlszűfoltáság, valamint

⁴⁸ Norfolk Correctional Institution (2004): i. m.

⁴⁹ Howard Gill eredeti mondata: “What have they done to my place?”

⁵⁰ Thomas C. Johnsen: i. m.

az oktatás és szakképzés lehetőségének hiánya miatt. Az érintett kormányzók a tiltakozásra úgy tekintettek, mint alaptalan hőzöngésre és aggodalmaskodásra, amely a fogvatartottakra mint a társadalom javíthatatlan rétegére amúgy is jellemző. Válaszul tovább csökkentették a börtönprogramokra fordítható költségvetés mértékét, megszüntették az eltávozásokkal járó programokat és korlátozták a kedvezménytel szabadulás lehetőségét. Az egyik kormányzó azzal indokolta az intézkedéseket, hogy a börtönnek egy „*utazásnak kell lennie a pokol bugyraiban*”, ahol az elítélteknek csak egy dolgot kell megtapasztalniuk: „*a kötöttség öröme*”⁵¹.

A norfolki fogvatartotti tanács jelenlegi tevékenysége

A Norfolk Börtön fogvatartotti tanácsa átvészelte ezeket a nehéz éveket, bár tevékenységi köre lényegesen szűkült. A pozitív elmozdulást a XXI. század beköszönte hozta el, amikor érezhetően enyhült a büntetőpolitika represszív jellege, és a fogvatartotti tanács működése újra megerősödhetett. A fogvatartotti tanács Küldetésnyilatkozatában egyértelműen megjelenik a felelősségért és az ügyük iránti elkötelezettség:

A norfolki fogvatartotti tanács küldetésnyilatkozata

A norfolki fogvatartotti tanács az intézet fogvatartottjai által megválasztott elítéltek csoportja, amely összekötő szerepet tölt be a fogvatartottak és a börtön vezetése között, s amelynek elsődleges célja, hogy tevékenységét az elítéltek és az intézet közös hasznára végezze. Ebben a szerepben a fogvatartotti tanácsnak úgy kell működnie, hogy egyszerre mutassa be a fogvatartottak valós helyzetét és az intézet igényeit.

A norfolki fogvatartotti tanácsnak törekednie kell a fogvatartottak alapvető szükségleteinek megjelenítésére, miközben felelős az adminisztrációval való folyamatos véleményezésre folytatásáért.

A norfolki fogvatartotti tanácsnak biztosítania kell a lehetőséget arra, hogy a fogvatartottak nehézségeiről és problémáiról napi szinten tudjon beszámolni a börtön személyi állományának és az intézet vezetésének.

A norfolki fogvatartotti tanács felelős egy olyan testület létrehozásáért és felügyeletéért, amelyben valamennyi lakóegység⁵² egy-egy fővel képviselteti magát, valamint felelős több olyan bizottság⁵³ megalapításáért és felügyeletéért is, amelyek a fogvatartottak és az intézet céljainak megvalósítását szolgálják.

⁵¹ Jennifer Roesch et al.: i. m. 1. o.

⁵² A lakóegységek ebben az esetben elkülönített épületrészeket jelentenek, amelyekben huszonöt-huszonöt fogvatartott elhelyezése történik.

⁵³ Ezek a bizottságok leginkább a hazai szakköröknek és kluboknak felelnek meg.

A norfolki fogvatartotti tanácsnak minden esetben a norfolki fogvatartotti alkotmány és a törvények szellemében kell végeznie a tevékenységét.
(Felülvizsgálva 2004 júniusában)⁵⁴

A fogvatartotti tanács felépítése

A fogvatartotti tanácsot a végrehajtó bizottság és a képviselők csoportja alkotja.

A végrehajtó bizottság tagjai: három elnök (egy többségi elnök – fehér bőrrű elítélt, két kisebbségi elnök⁵⁵, közülük egy afroamerikai elítélt és egy spanyol nyelvű elítélt); egy titkár; egy koordinátor.

A képviselők csoportjának hivatalból tagjai még: egyvalaki, aki az ázsiai nyelveket beszélőket képviseli, valamint lakóegységenként egy-egy képviselő.

A fogvatartotti tanácsnak az elítélteken túl a személyi állomány részéről is vannak megbízott együttműködő tagjai. A végrehajtó bizottság minden tagja mellett dolgozik egy-egy büntetés-végrehajtási tisztviselő, aki folyamatosan és érdemben képviseli az intézet adminisztrációjának érdekeit. A személyi állomány képviselőit a fogvatartotti tanács végrehajtó bizottsága jelöli, de megbízatásukat az intézet parancsnoka hagyja jóvá.⁵⁶

Összegzés

Az Egyesült Államok börtöneiből szabadultak 68 százaléka a szabadulás utáni első három évben visszaesik⁵⁷. A Norfolki Börtön esetében ez a mutató 32 százalék, vagyis kevesebb az átlagos érték felénél. Kézenfekvő a kérdés: vajon minek tulajdonítható ez a kimagasló eredmény?

Az intézet fizikai feltételei jóindulatúan is csak átlagosnak minősíthetők, hiszen az épületek meghatározó része majdnem kilencven éve épült. A hálótermetek kisebb zárkákra tagolták ugyan, de az alapstruktúrájuk változatlan maradt. A folyosók és lépcsőházak szűkösek, a fűtési rendszer és az ivóvíz-

⁵⁴ Norfolk Correctional Institution (2004): i. m. 23. o.

⁵⁵ A fogvatartotti alkotmány szerint kisebbségnek számít az az etnikum, amely legalább húsz százalékban képviselteti magát az intézet fogvatartottjai között.

⁵⁶ Norfolk Correctional Institution (2015): i. m. 1. o.

⁵⁷ National Statistics on Recidivism. National Institute of Justice, 2014. <https://www.nij.gov/topics/corrections/recidivism/pages/welcome.aspx>; valamint Special Report on Prisoner Recidivism: A 9-Year Follow-up Period (2005-2014). Bureau of Justice Statistics, 2018. <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/18upr9yfup0514.pdf>

hálózat elavult. A zárkák berendezései előregedtek, de a kiegészítő egységekre (melegítőkonyhák, étkezők) is ráférne a jelentős modernizálás. Nagy bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy az eredményesség kulcsa biztosan nem az elhelyezési körülményekben keresendő.

Az intézet közepes biztonsági kategóriába sorolt, azonban a fogvatartottak összetétele nagyon vegyes. Az intézetben tartózkodó 1315 fogvatartott⁵⁸ közül 611 (46 százalék) olyan közepes biztonsági besorolású⁵⁹, akik esetében az átlagos ítélet időtartama hat év. Az elítéltek másik részét hosszú idő és életfogytig tartó ítéletűek alkotják (704 fő; 54 százalék)⁶⁰, akik közül 98-an a maximális biztonsági csoportba⁶¹ tartoznak. Massachusetts állam átlagos fogvatartotti összetételéhez képest a Norfolkai Börtönben felülreprezentáltak a hosszú idő és veszélyes elítéltek.⁶² Ebből a statisztikából egyértelműen látszik, hogy a fogvatartottak összetételével sem magyarázható a rendkívül alacsony visszaesési mutató.

Kérdésünkre a választ Howard B. Gill 1929-ben megfogalmazott víziójában találhatjuk meg, miszerint az általa bevezetni szándékozott – és később be is vezetett – „társadalmi alapú börtönprogram” megvalósulása csökkentheti a visszaesést.⁶³ Ennek az eredménynek az eléréséhez azonban nélkülözhetetlenek tartotta a börtönbüntetésről alkotott elképzelések megreformálását. Pedagógiai nézetét összefoglalva megállapította, hogy: *„a börtönökről alkotott elgondolás megváltozott, a jelenlegi koncepció az egyéniesítés. A börtönre ítélt ember meg van fosztva a szabadságától, mert társadalmi, gazdasági, vagy fizikai értelemben abnormális [dolgot követett el]. A mi feladatunk az, hogy az ilyen embert visszahozzuk a normális kerékvágásba. Vissza kell tartanunk attól, hogy elkoresosuljon, ugyanakkor rehabilitálnunk kell.”*⁶⁴ A víziója a Norfolk Állami Börtönkolónia megalapításával válhatott valóra, amikor is az irányításával megvalósult a „feladatmegosztás alapján működő közösség”, a „börtön rácsok nélkül” elképzelése. Az intézet építészeti jellegében az egyetemi campusokat másolta le, előírta, hogy a fogvatart-

58 Tárgynap: 2018. július 30.

59 Az amerikai büntetés-végrehajtási rendszerben a közepes biztonsági besorolás a hazai terminológia szerinti börtönfokozatot jelenti.

60 Lisa Curto treatment igazgató (Director of Treatment) szóbeli közlése. Norfolkai Börtön, 2018. július 30.

61 Az amerikai büntetés-végrehajtási rendszerben a maximális biztonsági besorolás a hazai terminológia szerinti fegyházfokozatot jelenti.

62 Massachusetts Department Of Correction: MA DOC Prison Population Trends 2017. 2018.

63 Jennifer Roesch et al.: i. m. 1. o.

64 Uo.

tottak és a börtön személyi állománya egyaránt civil ruhát viseljen. A közérdeket szem előtt tartó állampolgárok pedig a szabadidejüket áldozták annak érdekében, hogy segítsenek az elítéltek oktatásában és együttműködjenek velük. Az építkezés megkezdésekor a majdani börtön életét a következő filozófia szerint képzelte el: „*Diverzifikáció a modern börtön eszméje. A fogvatartottakat meg kell vizsgálni és osztályozni kell őket. A hálótermek általunk tervezett egységeinek rendszere lehetővé teszi majd, hogy 50 fős csoportokba osszuk szét őket, amelyeket egy-egy büntetés-végrehajtási tisztviselő felügyel majd. [...] A tanműhelyeinkben igyekszünk majd a lehető legtöbb szakmát megtanítani.*”⁶⁵ Gill tehát a bűnről és a büntetésről gyökeresen új megközelítést képviselt. Integrálva a szociális munka és a börtönrendszerekkel foglalkozó szociológiai elméleteket úgy gondolta, hogy van reális lehetőség a bűnelkövetéshez vezető problémák gyökerének diagnosztizálására és kezelésére, valamint arra, hogy az elítéltek elmozdíthatók a konstruktív magatartás irányába.⁶⁶

Véleményünk szerint a Norfolkai Börtön közel kilenc évtizedes működése, a hajdani célok elérésére tett folyamatos erőfeszítés helyességét meggyőzően bizonyítja a jelenlegi gyakorlat és az elért eredmények. Az Egyesült Államok első „feladatmegosztás alapján működő börtöne” máig őrzi alapításakor elképzelt karakterét. A tudatosság és a tervszerűség mindent áthat. Az intézet külső biztonsági rendszere garantálja, hogy a fogvatartottak engedély nélkül ne hagyassák el a börtönt. A falakon belül azonban látható és érzékelhető a „társadalmi” minta és a mindennapi élet tervezésének, szervezésének szabadsága. A Norfolkai Börtönben működő iskola egykori igazgatója, *Carlo Geromini* fogalmazta meg: „*Ha egyszer már bejutottál a falakon belülre, nem fogod azt gondolni, hogy egy börtönben vagy.*”⁶⁷ A szabadság azonban nem jelent szabados-ságot. A szabályok egyértelműek, és mindenki által ismertek. A felelősség közös. A fogvatartotti alkotmányban rögzített irányelvek betartása kötelező, a mindennapi börtönélet sarokköveit ez a dokumentum határozza meg. A kialakított életrend átlátható, a mindennapok előre tervezhetők, így szinte ismeretlen a bizonytalanság generálta feszültség.

Véleményünk szerint a norfolki siker másik titka a kriminálpedagógiai alapú, vagy más terminológiát használva: a fogvatartottak eredményes reintegrációját elősegítő rendszerszintű szabályozásban, tervezésben és lebonyolításban rejlik. A fogvatartottak a személyzet folyamatos kontrollja mellett,

65 Uo.

66 University of Massachusetts... i. m.

67 Northeastern University... i. m.

de saját maguk szervezhetik az életüket. A kötelező munkavégzés után mindenki a saját képességeinek, érdeklődésének és ambícióinak leginkább megfelelő programokon vehet részt, miközben folyamatosan tanulja és gyakorolja a társas együttélés szabályait.

A Norfolkai Börtönben alkalmazott módszerek jellegükből adódóan (kriminál)pedagógiai eljárások, annak ellenére, hogy Amerikában nem ismerik a kriminálpedagógia fogalmát, nincsenek tisztában annak tudományrendszer-tani elhelyezkedésével, célkitűzéseivel vagy módszereivel. Az intézet célkitűzései ugyanakkor alapvetően párhuzamosak a kriminálpedagógiai célokkal, és a végrehajtás során is sok vonatkozásban megegyező elveket és módszereket alkalmaznak. Norfolkban az intézet rendszerszervező alapelve a felelős partneri viszony kialakítása; mindent ennek szellemében szerveznek meg. Céljuk felkészíteni a fogvatartottakat a szabadulás utáni eredményes vissza-illeszkedésre. Ennek érdekében igyekeznek tudatosítani a fogvatartottakban, hogy a sikerességük alapvetően saját magukon, aktivitásukon és felelősségteljes együttműködésükön múlik. A fogvatartotti tanács működetésével gyakorlóterepet kínálnak az állampolgári jogaik és kötelezettségeik egyidejű begyakorlására, valamint az intézetben belüli életük tudatos és pontos szabályok által behatárolt alakítására. Igyekeznek felvértezni őket mindazon ismeretekkel és készségekkel, amelyek szükségesek a szabadulás után az egyéni boldogulásukhoz, de olyan módon, hogy azzal a társadalom érdekeit és törvényeit ne sértsék. Ez a célkitűzés pedig nem más, mint a konstruktív életvezetés meg-alapozása, vagyis a kriminálpedagógia alapcélkitűzése.⁶⁸

Howard B. Gillnek, a Norfolkai Börtön megalapítójának és első igazgatójának szakmai elkötelezettsége, kitartása, valamint a korrekció lehetőségébe vetett töretlen hitetegen helyessége napjainkra igazolódik be. Természetesen a „börtöne” rengeteget változott az eredeti elképzelésekhez képest az elmúlt kilenc évtized alatt. A „börtön rácsok nélkül” koncepcióját felülírta a realitás, ma már egyértelmű, hogy a zártintézeti formában működő „klasszikus” büntetés-végrehajtási intézetek biztonsági rendszere nem nélkülözheti a rácsokat.⁶⁹ A „társadalmi alapú börtön”, illetve a „feladatmegosztás alapján működő közösség” víziója azonban kiállta az idő próbáját. Bebizonyosodott, hogy

68 Ruzsonyi Péter: Kriminálpedagógiai alapvetések. In: Hautzinger Zoltán – Verhőczki János (szerk.): Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2012, 249–264. o.

69 Örömteli fejlemény ugyanakkor, hogy a szabadságkorlátozással járó büntetéseknek mára már nem zárólagos formája a klasszikus büntetés-végrehajtási intézetek rendszere, hiszen az alternatív intézeteknek és büntetési eljárásoknak világszerte komoly intézményrendszere alakult ki, amelyek már ténylegesen rácsok nélkül működnek.

átgondolt szervezéssel, pontos szabályok szerint, következetes és megfelelő külső – intézményi – kontroll mellett működőképes ez az elképzelés. Számkra a Norfolkai Börtönben zajló mindennapi munka, és – ettől elválaszthatatlanul – az elért eredmények meggyőzően bizonyítják a fogvatartottak eredményes reintegrációjára való felkészítés elsődleges célként történő meghatározásának indokoltságát; a fogvatartotti kötelezettségek és jogok együttes alkalmazásának lehetőségét, valamint a személyi állomány és az elítéltek közötti valós és hiteles együttműködés szükségességét. Külön kiemelés érdemel, hogy a Norfolkai Börtön az eredményeit napjainkban egy olyan represszív büntetőpolitikát megvalósító közegben éri el, amelynek „*büntető igazságügyi rendszere krízis állapotában van. [...] a börtönbüntetés célja teljesen homályos.*”⁷⁰ Mindezek alapján teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a Norfolkai Börtön az Egyesült Államok korrekciós kuriózuma, működésének kriminálpedagógiai gyökerei vannak.

⁷⁰ Stephen M. Krason: i. m.

BACSÁRDI JÓZSEF – CHRISTIÁN LÁSZLÓ

Az önkormányzati rendészet társadalmi megítélése a nyomtatott sajtóban¹

A Nemzeti Közszerződési Egyetemen A magánbiztonság és az önkormányzati rendészet szerepe a 21. században elnevezésű kutatócsoport működött egy projekt keretében (2017–2018) azzal a céllal, hogy átfogóan módon vizsgálja a magánbiztonságot és az önkormányzati rendészetet nemzetközi kitekin-téssel.

Mostanáig nem került sor az önkormányzati rendészet átfogó feltérképezésére. A kutatócsoportban különböző módszerekkel (interjúkutatás, kérdőív felmérés, összehasonlító elemzés, külföldi tanulmányutak) vizsgáltuk az önkormányzati rendészet fejlődését, szabályozását, gyakorlati működését és anomáliáit és nemzetközi trendjeit egyaránt.

Jelen tanulmány egy nagyon kevésbé kutatott területre fókuszál, nevezetesen az önkormányzati rendészet társadalmi megítélésének összegző bemutatására vállalkozik.

A kutatás háttere

A tanulmány szerzői 2016 szeptemberében részt vettek Ljubljanában, a Maribori Egyetem Büntetőjogi és Biztonsági Kara által szervezett *Criminal Justice and in Central and Eastern Europe: Safety, Security, and Social Control in Local Communities* című konferencián.² A konferencia önkormányzati rendészetről szóló plenáris ülésén *Michalina Szafrńska* és *Anna Wojcieszak* bemutatta a lengyelországi önkormányzati örök médiában történő megjelenéséről lefolytatott kutatásukat³. Tekintettel arra, hogy a lengyel önkormányzati örök és a hazai önkormányzati rendészeti feladatokat ellátó

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, *A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés* elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszerződési Egyetem felkérésére készült.

² <https://www.fvv.um.si/conf2016/programme.html>

³ *Michalina Szafrńska – Anna Wojcieszak: The Media Image of Poland's Municipal Guards. In: Gorazd Mesko – Branko Lobnikar (eds.): Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe. University of Maribor Faculty of Criminal Justice and Security, Ljubljana, 2016*

személyek jogállása és tevékenysége egyaránt az önkormányzati rendészet keretein belül értelmezhető, ezért a nevesített lengyel kutatás inspirálóan hatott a jelen tanulmány szerzőire.

Kutatását megelőzően a lengyel szerzőpáros azt az előkérdést tette fel, hogy a nyomtatott sajtó vajon az önkormányzati rendészet működésének negatív aspektusaira koncentrálna-e, és a társadalom számára hamis vagy helytelen információkat közöl-e az önkormányzati rendészet által ellátott feladatairól.⁴

A lengyel kutatás rávilágított, hogy „*a lengyelországi önkormányzati örök különösen nehéz helyzetben vannak. A jogállásukból fakadó törvényi korlátok és az általuk ellátandó szerteágazó feladatok miatt szinte elképzelhetetlen, hogy kivívhassák a társadalom elismerését. Ráadásul az önkormányzati örök tevékenysége nem olyan jellegű, amely újságcikkek hasábjaira kívánkozna. A rendelkezésre álló közvélemény-kutatási eredmények szerint az állampolgárok számára az önkormányzati örök munkája érdemi figyelemre nem tart számot. A rendőrség ezzel szemben évről évre magasabb bizalmat vív ki magának.*”⁵

A lengyel kutatás megállapításait vizsgálva akár azt is gondolhatnánk, hogy a hazai önkormányzati rendészetről lenne szó. Mindamellet tudomásunk szerint hazánkban egyáltalán nem végeztek közvélemény-kutatásokat az önkormányzati rendészet megítélése tárgyában, ellentétben a rendőrség iránti bizalom kutatásával⁶, illetve a magánbiztonság⁷, valamint a polgárőrség társadalmi megítélésének vizsgálatával⁸.

A kutatás apropója az volt, hogy az önkormányzati örök a média, azon belül is a bulvármédia kereszttüzebe kerültek, így felerősítve az irányukban már meglévő negatív sztereotípiákat. Az önkormányzati örökkel kapcsolatos megnövekedett bulvármédia-érdeklődés Lengyelországban odavezetett, hogy az önkormányzati örökre vonatkozó negatív sztereotípiát tartalmazó hírek a nem bulvár napilapokban is felbukkantak, ezzel szélesebb olvasói kört érve el.⁹ Nyilvánvaló, hogy ha egy olyan jogintézményt, mint az önkormány-

4 Uo. 99. o.

5 Uo.

6 http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/2013/2013_zaratanulmany_gazd_kultura.pdf

7 Christján László: Tükröm, tükröm mondd meg, milyen a magánbiztonság társadalmi megítélése. In: Novák Csaba (főszerk.): Biztonságpiac évkönyv. 2016, 120–124. o.

8 A polgárőrség társadalmi megítélése, 2015. In: Christján László (szerk.): Rendészettudományi kutatások. Az NKE Rendészettudományi Kutatóműhely tanulmánykötete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 39–53. o.; Krémer Ferenc: A polgárőrség társadalmi megítélése. Magyar Rendészettudományi Társaság Társadalomtudományi Tagozata, Budapest, 2007

9 Michalina Szafránska – Anna Wojcieszczak: i. m. 102–103. o.

zati rendészet, folyamatos sajtótámadások érnek, csökken a szervezetbe vett ösztársadalmi bizalom, és romolhat az intézmény hatékonysága.

Az említettek miatt a nevezett lengyel kutatók figyelmét felkeltették az önkormányzati öröket érő sajtótámadások, és elkezdték vizsgálni, tulajdonképpen milyen a lengyel önkormányzati örökről a nyomtatott sajtóban megjelenő kép. A kutatás kizárólag a nyomtatott sajtó meghatározott szegmensét vizsgálta, tekintettel az anyaggyűjtési nehézségekre és arra, hogy a nyomtatott sajtó szignifikáns szerepet játszik a média tartalmának alakításában, hiszen a nyomtatott sajtóban megjelenő cikkek alapul szolgálnak a televízió, rádió és az internetes portálok híreinek. A lefolytatott kutatás alapvetően empirikus volt, amely kvalitatív technikákkal kívánt választ adni arra a kérdésre, hogy a médiában megjelenő riportok valóban az önkormányzati örök tevékenységének negatív vonatkozásait emelik-e ki. A kutatás elméleti előfeltevése pedig az volt, hogy a média szűri az önkormányzati örök tevékenységére vonatkozó adatokat, alkalmazva a hírérték azon kritériumát, amely az olvasó ingerküszöbét elérő drámai elemekre fókuszál, miközben egyszerűsíti és egyéniesíti a kiválasztott híreket és üzeneteket. A kutatás megkezdése előtt a lengyel kutatók az önkormányzati örökre és a szervezükre vonatkozó indikátorokat határoztak meg, amelyeket az újságokban található cikkek szerint elemeztek.

A kutatás az előbbieket mellett a cikkért felelős újságíró önkormányzati örökkel kapcsolatos attitűdjét is értékelte. Az értékeléshez egy skálát alakítottak ki, amelyben a 0 a semleges attitűdöt jelenti, míg a -1 , -2 , -3 a fokozatos növekvő negatív, az 1 , 2 és 3 a fokozatos növekvő pozitív ítéletet jelöli.¹⁰

A kutatás négy nyomtatott napilapot vizsgált, pontosabban az azokban megjelenő 328 releváns cikket elemezte. A vizsgált cikkek közül 119 kifejezetten az önkormányzati örökkel foglalkozott, a többiben csak érintőlegesen jelentek meg az önkormányzati örök. A kutatás eredménye szerint az összes vizsgált cikk 48 százaléka semleges értékítéletet mutatott, azonban a kifejezetten az önkormányzati örökkel foglalkozó cikkek 72 százalékában már a negatív értékítélet van jelen. A kutatás szerint a negatív értékítélet legjobban a *Fakt* című bulvárújságot jellemezte.¹¹

A lengyel kutatás hasonlóan érdekes megállapítása volt az is, hogy az összes cikk elemzése alapján az állítható, hogy a közvéleményben leggyakrabban megfogalmazódó vélemény az örök tevékenységével kapcsolatban, hogy

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 105. o.

azok munkája a közlekedési szabályszegésekre korlátozódik. Ez különösen annak tükrében érdekes, hogy az önkormányzati örök, ahogy hazánkban az önkormányzati rendészeti feladatokat végző személyek, Lengyelországban sem kizárólag közigazgatási jellegű, ellenőrzési feladatokat látnak el, hanem fontos szerepük van a bűnmegelőzés területén is.¹²

A lengyel kutatás szerint a nyomtatott sajtó az önkormányzati örök munkáját negatív színben tünteti fel, és felhasználja a botránykeltés technikáinak széles spektrumát a bulvárújságok riportjaiban. A lengyel riporterek olyan cikkeket közöltek, amelyekben az önkormányzati örök intézményét haszontalannak, feleslegesnek és degeneratívnak mutatták be. A lengyel kutatás megállapításai szerint az újságcikkek jó része távol áll az újságírói objektivitástól. Mindeközben a pozitív hírek, amelyek az önkormányzati örök mindennapi munkájáról szólnak, mint például a közrend fenntartásakor az azonnali riaszthatóság, vagy a megelőző és oktatási tevékenység, gyakorlatilag nem jelennek meg a tömegmédiában.¹³

A tanulmányban a szerzők, nagyon helyesen, rámutatnak arra, hogy az önkormányzati őrségek decentralizált struktúrában működnek, méghozzá az igazgatás legalsó szintjén, ezért külön nehézséget okoz tevékenységük valós, hiteles kommunikációja. A szerzők megállapítása szerint létezik Lengyelországban olyan szervezet, amely az önkormányzati őrségeket összefogja, nevezetesen a Városi és Önkormányzati Őrségek Parancsnokainak Nemzeti Tanácsa (*Krajowa Rada Komendantów Straży Miejskich i Gminnych*), amelytől leginkább elvárható lenne, hogy a kommunikáció javításához egyfajta szervezetet állítson össze, illetve egységesítse a legjobb gyakorlatokat, azonban a lengyel kutatás adós marad annak megválaszolásával, hogy ez miért nem történik meg a gyakorlatban.¹⁴

A kutatás jelentősége

A lengyel szerzőpáros kutatása, valamint az a körülmény, hogy a lengyel önkormányzati őrségek jogrendszerben elfoglalt helye és szerepe jól megfeleltethető a hazai önkormányzati rendészeti (különösen a közterület-felügyeleti) szabályozásnak, kézenfekvőnek mutatkozott, hogy megvizsgáljuk a hazai

¹² Uo. 103. o.

¹³ Uo. 109. o.

¹⁴ Hazánkban az önkormányzati rendészeti szerveket összefogó szervezet is hiányzik, így a megfelelő, egységes kommunikáció kialakítása még nehezebbnek tűnik.

nyomatott médiában megjelenő önkormányzati rendészeti képet. A tisztánlátás érdekében jelezni kívánjuk, hogy az önkormányzati rendészet bázisszervezetének tekintjük a közterület-felügyeletet, így amikor önkormányzati rendészetről beszélünk, a közterület-felügyeletet is beleértjük. A Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának magánbiztonsági és önkormányzati rendészeti tanszékén létrejött kutatócsoportban egy több fázisból álló, úttörő jellegű, hiánypótló önkormányzati rendészeti kutatás folyik, amelynek egyik fontos eleme az önkormányzati rendészet percepció vizsgálat. A percepció kutatás, illetve kutatások kiemelt jelentőségére a kutatásunk első fázisában már rámutattunk, ugyanis az önkormányzati rendészet irányítási problémái között kitüntetett szerepet foglal el a lakosság negatív megítélése az önkormányzati rendészet vonatkozásában (bírságoló, kerékbilincselő szerv képe)¹⁵. A lengyel kutatáshoz hasonló önkormányzati rendészeti percepció vizsgálatot hazánkban mindeddig nem végeztek. Kutatásunk nem csupán a hazai önkormányzati rendészetet vizsgálja egy eddig nem elemzett aspektusból, hanem a lengyel eredmények is összevethetőek lesznek a hazai eredményekkel.

Hipotézisek

A kutatás lefolytatása előtt a következő hipotézisek felállítására került sor a kutatócsoport eddigi eredményeit is felhasználva:

1. Az írott sajtó túlnyomórészt negatív színben tünteti fel az önkormányzati rendészetet (H1).
2. Az írott sajtó csak marginálisan foglalkozik az önkormányzati rendészeti szervek tevékenységével (H2).
3. A megyei sajtó az országos médianál nagyobb arányban foglalkozik az önkormányzati rendészettel (H3).
4. Az önkormányzati rendészet a sajtóban túlnyomórészt hatósági, igazgatási jellegű feladatokat ellátó szereplőként van jelen (H4).

¹⁵ Bacskárdi József – Christián László: Hol tart jelenleg az önkormányzati rendészet? In: Christián László (szerk.): Rendészettudományi kutatások. Az NKE Rendészetelméleti Kutatóműhely tanulmányköte. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 35. o.

Módszertan

A kutatás során a következő sajtótermékek áttekintésére került sor két kivétellel a teljes 2016-os évre (január 1-jétől december 31-ig):

- *Népszabadság* (országos napilap, október 7-ig);
- *Magyar Nemzet* (országos napilap);
- *Lokál* (budapesti elérésű ingyenes bulvárnapi napilap június 6-tól);
- *24 óra* (Komárom-Esztergom megyei napilap);
- *Kisalföld* (Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom megyei napilap);
- *Heves Megyei Hírlap*.

Az első két újság országos olvasottságú sajtótermék, mindkettő közéleti-politikai napilap, míg a *Lokál* budapesti megjelenésű bulvár napilap. A közéleti-politikai lapok alapvetően szűkebb, a közéleti és politikai témákra fogékony közönséget érnek el, míg a bulvárnapi napilapok célközönsége jóval szélesebb, különös tekintettel például a *Lokál* ingyenes jellegére. A vizsgált sajtótermékek kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a társadalom minél nagyobb szegmensét lefedjék.

A kutatás komplexitása érdekében három megyei napilap is bekerült a körbe, a *24 óra*, a *Kisalföld* és a *Heves Megyei Hírlap*, amelyek regionális elérésűek. A megyei lapok vizsgálata azért is fontos, ugyanis egyik hipotézisünk szerint a megyei lapokban – mivel ezek a sajtótermékek a helyi szinthez, helyi problémákhoz közelebb állnak – nagyobb arányban jelennek meg az önkormányzati rendszertel kapcsolódó cikkek, valamint a megyei lapok olyan közönséget is elérhetnek, amelyet az országos napilapok nem.

A kutatás során áttekintettünk minden egyes cikket, amelyben akár csak említés szintjén is, de az önkormányzati rendszert megjelenik. Az önkormányzati rendszertel szervek közül elsősorban a közterület-felügyeletről és a mezei őrszolgálatról szóló cikkek voltak kutatásunk tárgyai, ugyanis az önkormányzati természetvédelmi örök marginális szerepet játszanak az önkormányzati rendszert területén, míg a halászati örökről, rendszertel feladatokat ellátó erdészertel szakszemélyzetről nehezen dönthető el, hogy az önkormányzati rendszertel szervezethez sorolható-e.

Az önkormányzati rendszertel foglalkozó cikkek hangvétele egy –3-tól +3-ig terjedő skálán értékelhető, ahol a –3 teljesen negatív, a +3 teljesen pozitív hangvételű cikk, míg a 0 a semleges beállítódást jelenti. Az előbbieken túl az elemzett cikkeket csoportokba soroltuk, attól függően, hogy milyen cikktéma keretében jelenik meg az önkormányzati rendszertel a nyomtatott

sajtóban, illetve milyen önkormányzati rendészeti feladat kapcsán jelent meg az elemzett cikk.

Értékelő elemzés

Az elemzés során hat különböző újságot tekintettünk át a következő megoszlásban (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

Elemzett sajtótermékek és a megjelenések száma

Elemzett sajtótermék	2016-os megjelenések száma
Népszabadság	235
Magyar Nemzet	306
Lokál	131
24 óra	306
Kisalföld	306
Heves Megyei Hírlap	306

A vizsgált sajtótermékek megjelenési száma 1590 volt.

Az elemzett sajtótermékekben az önkormányzati rendészetet csak említő vagy kifejezetten az önkormányzati rendészettel foglalkozó cikkek számát a 2. számú táblázat mutatja.

2. számú táblázat

Az önkormányzati rendészetet érintő cikkek száma 2016-ban az elemzett sajtótermékekben

Elemzett sajtótermék	Cikkek száma
Népszabadság	7
Magyar Nemzet	21
Lokál	2
24 óra	16
Kisalföld	57
Heves Megyei Hírlap	31

A táblázat adataiból megállapítható, hogy az elemzett sajtótermékek egy év alatt 134 alkalommal említették vagy foglalkoztak az önkormányzati rendészettel. Első látásra is feltűnő, hogy a cikkek száma a megjelenéshez viszonyítva is igen alacsony: csak minden tizenkettedik megjelenés tartalmazott átlagosan egy önkormányzati rendészetet érintő cikket. Az arány még rosszabb

lenne, ha azt is számításba vennénk, hogy a *Kisalföld*ben több alkalommal jelent meg ugyanazon a napon két cikk is az önkormányzati rendészetéről.

Tekintettel arra, hogy kutatásunk egyrészt az országos nyomtatott sajtóra, másrészt a megyei nyomtatott sajtóra irányul, érdemes az elemzést is különválasztani országos és megyei lapok tekintetében.

A *Lokál* 2016. nyári elindításától kezdve 131 lapszámban jelent meg, ezekben mindössze kétszer találtunk utalást önkormányzati rendészetre. Az egyik cikkben az újságíró vélhetően összekeverte a fővárosi közterület-felügyeletet a fővárosi közterület-fenntartóval, ami súlyos tévedés. A kétszeri említés mindenesetre beszédes, ugyanis jól mutatja azt a tényt, hogy az önkormányzati rendészettel a hazai bulvársajtó a vizsgált időszakban nem kívánt foglalkozni.

Az önkormányzati rendészet megjelenése az országos napilapokban

Kutatásunk középpontjában a két legnagyobb közéleti, országos terjesztésű napilap a *Népszabadság*¹⁶ és a *Magyar Nemzet* állt.¹⁷ A két újság 2016-ban 541 alkalommal jelent meg, ebből 28 olyan nap volt, amikor az önkormányzati rendészettel foglalkozott. Ez azt jelenti, hogy alig öt százalékban találhattak az olvasók a két legnagyobb példányszámú közéleti napilapban önkormányzati rendészetről hírt, információt.

Az is kiderült, hogy az önkormányzati rendészet körében a vizsgált sajtótermékekben szinte kizárólag a közterület-felügyelet került szóba, a mezőorség csak egy esetben, mezőri járulékfizetési kötelezettség említésének keretében jelent meg.

Az elemzett országos napilapokban önkormányzati rendészetet érintő híreket a 3. számú táblázatban látható módon lehetett csoportosítani.

Az önkormányzati rendészettel foglalkozó cikkek túlnyomó többsége (16) az önkormányzati rendészet, mint jogalkalmazó szervezet tevékenységéhez kapcsolódik. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a jogalkalmazó tevékenységen túl, az önkormányzati rendészet bűnmegelőzési tevékenységére való utalás, illetve ilyen témájú cikk az elemzett országos napilapokban nem jelent meg, holott a bűnmegelőzés az egyik legfontosabb pillére kellene hogy legyen az

¹⁶ https://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/politikai_lapok_nepszabadsag_peldanyzam_matesz

¹⁷ A Magyar Terjesztés Ellenőrző Szövetség publikus adatai alapján a 2016. I. fél évi összesített terjesztés száma 18 516.

3. számú táblázat
**Az önkormányzati rendszetet érintő cikkek csoportosítása
 az elemzett országos sajtótermékekben**

Önkormányzati rendszetet érintő cikk témája	Népszabadság	Magyar Nemzet
önkormányzati rendszetet csak említő cikk	1	6
önkormányzati rendszet mint szervezet tevékenységével kapcsolatos cikk	2	14
– jogalkalmazó/hatósági tevékenység	0	0
– pozitív hangvételű cikk	0	1
– negatív hangvételű cikk	2	4
– semleges hangvételű cikk	0	9
– bűnmegelőzési tevékenység	0	0
– pozitív hangvételű cikk	0	0
– negatív hangvételű cikk	0	0
– semleges hangvételű cikk	0	0
önkormányzati rendszeti dolgozók tevékenységével kapcsolatos cikk	4	1
– pozitív hangvételű cikk	0	0
– negatív hangvételű cikk	3	1
– semleges hangvételű cikk	1	0

önkormányzati rendszeti szerveknek, a hatósági tevékenység ellátása mellett, és a bűnmegelőzés hatékony kommunikációja, társadalmi tudatosítása elsőséget kell hogy élvezzen.

Megvizsgálva az elemzett országos napilapokban az önkormányzati rendszetet említő vagy valamilyen formában az önkormányzati rendszettel foglalkozó cikkek önkormányzati rendszettel kapcsolatos beállítódását, a 4. számú táblázat rajzolható fel [az önkormányzati rendszetet csak említő cikkek semleges (0) értékelést kaptak].

A táblázatból levonható a következtetés, hogy az önkormányzati rendszetet érintő cikkek több mint fele semleges, kilenc cikk negatív (ezek közül kettő rendkívül kritikus) hangvételű, és csak egy cikk van, amely pozitívan szól az önkormányzati rendszetről. Még rosszabb az eredmény akkor, ha a semleges attitűddel jellemzett cikkekbe nem számítjuk bele az önkormányzati rendszetet csak említő cikkeket, ugyanis ezekben pontosan ugyanannyi negatív (9), mint semleges hangvételű (9) cikket találhatunk.

Kiemelendő az is, hogy az önkormányzati rendszeti dolgozók munkájával foglalkozó cikkek hangvétele – egyetlen kivételtől eltekintve – negatív. Ennek oka a „nárciszos néni” esete, amellyel a *Népszabadság* három cikkében is foglalkozott. A „nárciszos néni” ügyének kiemelt súlyát mutatja, hogy

4. számú táblázat
 Az önkormányzati rendszetet érintő cikkekben megjelenő attitűd
 az elemzett országos sajtótermékekben

Cikkek beállítódása	Darabszám	%
-3	2	7
-2	2	7
-1	7	25
0	16	57
1	1	4
2	0	0
3	0	0
Összesen	28	100

minden elemzett sajtótermék – a *Lokál* kivételével, amely ekkor még nem jelent meg – foglalkozott vele. A „nárciszos néni” ügye volt az, amely leginkább hasonlítható a lengyel kutatásban megfogalmazott önkormányzati rendszettel kapcsolatos botránykeltéshez, ezért érdemes röviden górcső alá venni az ügyet.

Konkréten 2016. április 8-án (2016-ban az első olyan eset, amikor önkormányzati rendszetről egyáltalán szó volt a *Népszabadság*ban) jelent meg a *Népszabadság Politika* rovatban egy négyhasábos cikk: *Tíz csokor nárcisz* címmel. Az írás egy 82 éves asszonyról szól, akivel szemben fellépett a közterület-felügyelet. A cikk szerint az idős asszonytól egy közterület-felügyelő a Parlament mellett, a Kossuth téri metróbejáratnál vett el tíz csokor nárciszt, mivel az idős hölgynek nem volt engedélye az árusításra. Az idős nő a cikk szerint beteg lányának, vejének és unokájának akart segíteni a virágokért kapott pénzzel. Az újságíró az intézkedő közterület-felügyelőt a kisembert elnyomó hatalom megtestesítőjeként állítja be, és együttérzést kelt az idős asszony iránt, háttérbe szorítva azt a tényt, hogy az idős asszony szabályt sértett. Tény, hogy a közterület-felügyelet vezetőjét is megszólították az ügyben, aki rámutatott arra, hogy az illegális árusítással szemben hivatalból fel kell lépniük a további jogsértések megelőzése céljából.

A *Népszabadság* ezen kívül még kétszer foglalkozott a „nárciszos néni-vel”. A 2016. április 11-i lapszám már a „közterület-felügyelet által megalázott” virágárusról szól, akiért az emberek összefognak a „könyörületet nem ismerő hatalommal” szemben. Ebben az írásban a közterület-felügyelet tájékoztatása már nem kapott szerepet, teljesen elsikkadt, hogy az állampolgár szabályt sértett, a közterület-felügyelet pedig a hatalmi önkény szimbólumává vált.

Mindjárt másnap, 2016. április 12-én véleménycikkben foglalkoztak szintén a *Népszabadságban* a „nárciszos nénivel”. A cikk a közterületi árusítás során felvetődő jogalkalmazási problémákat is tárgyalja, azonban a közterület-felügyeletet „szelektív szigort” alkalmazó „önkényes” hatóságként jellemzi.

A kutatás során vizsgált többi negatív hangvételi írást górcső alá véve megállapítható, hogy az újságírók, illetve az újságokban megjelenő olvasói levelek az önkormányzati rendszetek bírságoló tevékenységét kritizálják a leginkább.

A *Népszabadság* egy internetes portálról emelt át egy véleményt, amely szerint a közterület-felügyelet Budapesten, a Széll Kálmán téren sokszor indokolatlan és etikátlan módon bírságol. A cikk nem mellőzi az olyan hatásvadász kijelentéseket, mint „*a közterületesek lesben állva vadásznak a csikkdobálókra, s lecsapnak, amikor kell. [...] A közterületesek nem figyelmeztetnek senkit, csak büntetnek. Elmondása szerint már két barátja is pórul járt egy eldobott cigarettacsikk miatt.*”¹⁸ A cikk hangvételéből érezhető, hogy a közterület-felügyelet ebben a cikkben is az állampolgár életét megkeserítő, visszaélészerű joggyakorlást folytató szervezetként van jelen. A cikk egyik budapesti közterület-felügyeletet sem szólaltatta meg az ügyben.

A *Magyar Nemzetben* a Hegyvidéki Rendészet bírságolási gyakorlatát kritizálja egy olvasó. „*Ma felhívtam a hegyvidéki rendészet nevű bűnbándát és megköszöntem az április elsejei tréfát. [...] Az általam megválasztott és fizetett tintanyaló irodaszemét olyan tettért büntet (vegzál), ami gyakorlat a kerületben... A jogalkotóknak és jogalkalmazóknak, a közhivatalnokoknak és hatóságoknak a közösség érdekeit kell szolgálniuk.*”¹⁹ A cikk idézett részéből is érzékelhető, hogy az önkormányzati rendészet tevékenységének vélelmezett jogellenessége erős indulatokat vált ki. A cikk az önkormányzati rendszetet érzéketlen, rosszindulatú bírságoló szervezetnek állítja be, elfeledkezve arról, hogy az önkormányzati rendészet a jogszabályokban foglaltak érvényesítését, kikényszerítését végzi.

Az önkormányzati rendszettel kapcsolatban semleges hangvételi írások, jellemzően tájékoztató tartalommal jelentek meg. E cikkek (ha nem csak említés szintjén van jelen az önkormányzati rendészet) jellemző módon helyt adnak az önkormányzati rendészeti szerv véleményének is. Ilyenek voltak

¹⁸ *Népszabadság*, 2016. május 21.

¹⁹ *Magyar Nemzet*, 2016. április 4.

például a *Magyar Nemzet*ben tájékoztató cikkek, amelyek a Szabadság híd-ról a Dunába ugráló fiatalok cselekményével foglalkoztak.

Vizsgáltuk azt is, hogy az önkormányzati rendszet tevékenysége kapcsán milyen ügyek, milyen közterület-felügyeleti feladatcsoportok jelentek meg a sajtóban. A csoportosítást a közterület-felügyeletről szóló 1999. évi LXIII. törvény 1. § (4) bekezdésében foglalt közterület-felügyeleti feladatok alapján végeztük (5. számú táblázat).

5. számú táblázat

**Az önkormányzati rendszetet érintő cikkek csoportosítása
a közterület-felügyelet feladatai alapján (db)**

1. közterületek jogszerű használatának, a közterületen folytatott engedélyhez, illetve útkezelői hozzájáruláshoz kötött tevékenység szabályszerűségének ellenőrzése (jellemzően közterületi árusítás)	5
2. a közterület rendjére és tisztaságára vonatkozó jogszabály által tiltott tevékenység megelőzése, megakadályozása, megszakítása, megszüntetése, illetve szankcionálása	13
3. közreműködés a közterület, az épített és a természeti környezet védelmében	1
4. közreműködés a társadalmi bűnmegelőzési feladatok megvalósításában, a közbiztonság és a közrend védelmében	0
5. közreműködés az önkormányzati vagyon védelmében	0
6. közreműködés a köztisztaságra vonatkozó jogszabályok végrehajtásának ellenőrzésében	2
7. közreműködés állat-egészségügyi és ebrendészeti feladatok ellátásában	0
8. mozgásában korlátozott személy parkolási igazolvány jogszerű használatának és birtoklásának az ellenőrzése	0
9. a helyi közutakon, a helyi önkormányzat tulajdonában álló, közforgalom elől el nem zárt magánutakon, valamint tereken, parkokban és egyéb közterületen a közúti járművel történő várakozási közszolgáltatás biztosítása, valamint a parkolásért járó ellenérték megfizetésének ellenőrzése és a fizetés elmaradása esetére előírt jogkövetkezmények alkalmazása	2
10. egyéb nem besorolható feladatok	2
Összesen	25

A táblázatból megállapítható, hogy messze a legjellemzőbb feladat a közterület rendjére és tisztaságára vonatkozó jogszabály által tiltott tevékenység megelőzése, megakadályozása, megszakítása, felszámolása, illetve szankcionálása volt. Ez nem véletlen, ugyanis ez az a tevékenység, amely a leginkább az állampolgárok látókörében van, ez az, amely a legjobban befolyásolja az állampolgárok mindennapi életét.

Külön kiemelendő, hogy a vizsgált sajtótermékekből nem érzékelhető az nagyon fontos körülmény, hogy az önkormányzati rendszert közreműködik a társadalmi bűnmegelőzési feladatok megvalósításában, a közbiztonság és a közrend védelmében, illetve az önkormányzati vagyon védelmében, holott a jogalkotó egyértelműen szán ilyen szerepet az önkormányzati rendszernek²⁰, illetve a gyakorlatban e szervezetek is kiemelt helyen kezelik a bűnmegelőzési tevékenységet.²¹

Az önkormányzati rendszet megjelenése a megyei, regionális napilapokban

A 2. számú táblázatban már látható volt, hogy az önkormányzati rendszet jóval többször jelenik meg a megyei, mint az országos sajtóban. Az elemzett megyei sajtótermékek közül a *Kisalföld* többször foglalkozott az önkormányzati rendszerrel, mint a *Heves Megyei Hírlap* és a *24 óra* együttesen. Arra, hogy miből fakad ez a jelentős különbség, a kutatás biztos választ nem adhat, de valószínűsíthető, hogy a helyi önkormányzatok megyei sajtótermékkel való kapcsolatának terjedelme és mélysége, illetve az olvasók által az önkormányzati működés során felvetett problémák közlésének és feltárásának igénye erősen befolyásolja az önkormányzati rendszetről szóló cikkek megjelenésének számát, illetve hozzáértő újságíró is meghatározó szempont lehet. Az előbbieken túl a kutatási időszakban, ahogy jelenleg is, a *Kisalföld* volt a legnagyobb példányszámban értékesített megyei napilap²², így e sajtótermék bírhatott a legnagyobb szerkesztőséggel és erőforrással a lakossági problémák feltárására és az önkormányzati kapcsolatok ápolására. Visszatérve az önkormányzati rendszert megyei sajtóbeli megjelenésére, még szembetűnőbb a különbség az újságok között, ha megvizsgáljuk, milyen gyakorisággal (hány naponként) jelent meg az önkormányzati rendszert az egyes újságokban: a *Kisalföld*-ben öt-, a *24 órában* tizenkilenc, a *Heves Megyei Hírlapban* pedig tíznaponta. Látható, hogy a *Kisalföld*-ben átlagosan minden héten foglalkozott írás az önkormányzati rendszerrel, a *Heves Megyei Hírlapban* átlagosan kéthetente, míg a *24 órában* havonta egy alkalommal. Nyilvánvaló, hogy egy megyei újságból tájékozódó ember önkormány-

²⁰ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 13. § (1) bekezdés 17. pont.

²¹ Bacsárdi József – Christián László: i. m. 35. o.

²² A Matesz adatai szerint 2016. II. negyedévben 57 238 példányban terjesztették. A 24 órát 2016. II. félévben 9691, a Heves Megyei Hírlapot 8869 példányban terjesztették.

zati rendszetről alkotott képét sokkal jobban befolyásolja, ha gyakrabban értesül az önkormányzati rendszettel kapcsolatos hírekről, mintha csak elvéte, esetleg említés formájában (6. számú táblázat).

6. számú táblázat
**Önkormányzati rendszettel foglalkozó cikkek száma téma szerint csoportosítva
a megyei sajtóban**

Önkormányzati rendszetet érintő cikk témája	Népszabadság	Magyar Nemzet	Heves Megyei Hírlap
önkormányzati rendszetet csak említő cikk	3	11	6
önkormányzati rendszet mint szervezet			
tevékenységével kapcsolatos	12	43	23
<i>jogalkalmazó/hatósági tevékenység</i>	11	27	15
– pozitív hangvételű	2	12	8
– negatív hangvételű	5	1	1
– semleges hangvételű	4	14	6
<i>bűnmegelőzési tevékenység</i>	1	7	3
– pozitív hangvételű	1	6	3
– negatív hangvételű	0	0	0
– semleges hangvételű	0	1	0
<i>egyéb, támogató tevékenység</i>	0	9	5
– pozitív hangvételű	0	5	4
– negatív hangvételű	0	0	0
– semleges hangvételű	0	4	1
önkormányzati rendszeti dolgozók			
tevékenységével kapcsolatos cikk	1	2	3
– pozitív hangvételű cikk	0	0	1
– negatív hangvételű cikk	1	2	1
– semleges hangvételű cikk	0	0	1
Összesen	16 cikk	56 cikk	32 cikk

Az önkormányzati rendszettel foglalkozó egyes cikkek témáját vizsgálva, az országos napilapok vizsgálatához készített táblázathoz képest a megyei napilapok táblázata kiegészült egy „egyéb, támogató tevékenység” sorral, ugyanis a megyei napilapok több olyan önkormányzati rendszetthez kötődő tevékenységről számoltak be, amelyek nem sorolhatók sem a jogalkalmazó, sem a bűnmegelőzési tevékenységhez. Ilyen tevékenységről adott például számot a *Kisalföld*, amikor beszámolt arról, hogy a komáromi közterület-felügyelet a helyi kórházban működtetett defibrillátorok állapotát is ellenőrzi²³ vagy a

²³ Kisalföld, 2016. január 10.

győri közterület-felügyelet az adyvárosi tóban megtelepedett hattyúk nyugalmára is ügyel.²⁴

Az önkormányzati rendszettel foglalkozó cikkek között dominánsak az önkormányzati rendszet tevékenységével kapcsolatos cikkek (78), az önkormányzati rendszetet csak említő cikkek száma már jóval kevesebb (20), és marginális az önkormányzati rendszeti dolgozók tevékenységével kapcsolatos cikkek száma (6).

Az önkormányzati rendszeti dolgozók munkájával kapcsolatos cikkek közül három az országos sajtóban is megjelent „nárciszos néni” esete. Mind-egyik megyei sajtótermék erősen negatív tartalmú írást közölt a közterület-felügyelői eljárásról, a 24 óra például egy egész oldalas cikkben számolt be a „nárciszos néniről”. Mindhárom sajtótermék a közterület-felügyelő eljárását önkényesnek, az elnyomó hatalom példájának mutatta be. Jellemző a *Kisalföld* cikke az esettel kapcsolatban, amely alkalmazza az újságíró eszköztárában fellelhető szervezet és eljárás degradálására alkalmas eszközök nagy részét, a közterület-felügyelő eljárásának minél negatívabb színben való feltüntetésére.²⁵

A „nárciszos néni” esete olyannyira kirívó, hogy a megyei sajtóban is meghatározza az önkormányzati rendszetre vonatkozó negatív attitűdöt. Ezt közel sem tudja semlegesíteni a *Heves Megyei Hírlapban* megjelenő egy pozitív (szabadnapos mezőőr fogott el egy garázdát)²⁶ és egy semleges (elismerték egy közterület-felügyelő munkáját)²⁷ hangvételi cikk az önkormányzati rendszeti tevékenységről.

Az önkormányzati rendszeti dolgozók tevékenységénél jóval hangsúlyosabbak az önkormányzati rendszet mint szervezet tevékenységével kapcsolatos írások, mivel összesen 78 ilyen publicisztika született 2016-ban a vizsgált sajtóorgániumokban. A 78 cikkből 53 az önkormányzati rendszet hatósági, jogalkalmazó tevékenységével, 11 a bűnmegelőzési tevékenységgel kapcsolatos, 14 pedig egyéb, támogató tevékenységről szól. A hatósági, jogalkalmazó tevékenység jelenlétének dominanciája egyértelmű a megyei napilapoknál is, mint ahogy az országos napilapoknál is ezt láthattuk, azonban észlelhetünk egy lényeges különbséget. Az országos napilapok semleges vagy negatívan viszonyultak az önkormányzati rendszet felé, pozitív hangvételi cikket nem találhattunk, azonban a megyei napilapok nagyjából pozitív (22) és semleges (22) cikkeket kö-

²⁴ Kisalföld, 2016. április 25.

²⁵ Kisalföld, 2016. április 12.

²⁶ Heves Megyei Hírlap, 2016. június 22.

²⁷ Heves Megyei Hírlap, 2016. június 30.

zöltek a jogalkalmazó tevékenységről, a negatív értékítéletet hordozó cikkek (7) jóval kisebb arányt képviseltek. A bűnmegelőzési és a támogató tevékenységekről, amelyek egyáltalán nem jelentek meg az országos napilapokban, kizárólag pozitív (19) és semleges (6) hangvételű cikkeket találtunk.

A pozitív hangvételű cikkek nagyobb része az önkormányzati rendszert által elért eredményekről, illetve a rendőrséggel és a polgárőrséggel való együttműködésről szól. Erre kiváló példát találhatunk a *Kisalföld* egyik cikkében.²⁸ Az újságíró az állampolgárokat jogosan bosszantó „lomisok” elleni fellépés hathatós eszközének tekinti a közterület-felügyeletet.

A negatív hangvételű publicisztikák nagyobb része (5) a 24 órában jelent meg. Megvizsgálva e cikkeket megállapítható volt, hogy az újság teret engedett az olvasói leveleknek és tudatosan használta a bulvárújságírásra jellemző fordulatokat.²⁹ A közterület-felügyelet ezekben a cikkekben az állampolgárt megsarcoló, bírságoló szervként jelenik meg. Előfordul a negatív hangvételű cikkekben köznapi, már-már vulgáris jellegű szókapcsolatok használata („közterület beleköp a levesbe”³⁰), ezzel is kifejezve a közterület-felügyelet tevékenységének sértő, helytelen voltát (7. számú táblázat).

7. számú táblázat

Az önkormányzati rendszettel foglalkozó cikkek beállítódása a megyei sajtóban

Cikkek beállítódása	Darabszám	%
-3	1	1
-2	4	4
-1	6	6
0	51	49
1	41	39
2	1	1
3	0	0
Összesen	104	100

Osztályozva az egyes cikkek hangvételét megállapíthatjuk, hogy nagyobb részben (49 százalék) semleges kontextusban szerepel az önkormányzati rendszeret, azonban jellemző a pozitív hangvétel, illetve találunk példát a nagyon pozitív³¹ hangvételű cikkekre is. A negatív megállapításokat tartalmazó írások esetében szinte egyforma arányban találunk nagyon negatív (5 százalék) és

²⁸ Kisalföld, 2016. június 15.

²⁹ 24 óra, 2016. július 26.

³⁰ 24 óra, 2016. július 22.

³¹ Heves Megyei Hírlap, 2016. december 23.

kevésbé negatív (6 százalék) tartalmú publicisztikákat, illetve teljesen negatív cikként kellett megjelölnünk a *Kisalföld* „nárciszos néni”-ről szóló cikkét. Kiemelendő, hogy nem találtunk teljesen pozitív tartalmú cikket a vizsgált sajtótermékekben.

Ha nem számítjuk a semleges értékítéletet hordozó cikkekhez azokat a megnyilvánulásokat, amelyek csak említés szintjén (20) tartalmazzák az önkormányzati rendészetet, akkor azt találhatjuk, több pozitív hangvételű cikk jelent meg a vizsgált megyei sajtóban, mint semleges, illetve a pozitív attitűdöt hordozó cikkek száma majdnem eléri a negatív és semleges hangvételű cikkek számát. Ez mindenképpen nagyon kedvező fejlemény az önkormányzati rendészet szempontjából, ugyanis azt mutatja, hogy a megyei sajtóban, megfelelő kommunikáció mellett, lehetséges az eredmények és a tevékenység hasznosságát közvetíteni a lakosságnak.

A kutatás, hasonlóan az országos lapok elemzésében foglaltakhoz, lehetőséget nyújtott arra, hogy megállapíthassuk, melyek azok az önkormányzati rendészeti feladatok, amelyek megjelennek a megyei lapokban (*8. számú táblázat*).

Megállapításunk szerint összesen 95 önkormányzati rendészeti feladatot, illetve feladatra történő utalást találtunk 104 cikkben. Egyes cikkekben több önkormányzati rendészeti feladatról is szó volt, de volt olyan, amelyben csak említették az önkormányzati rendészetet, konkrét feladat nem volt megnevezve. A feladatlistáról összeállított *8. számú táblázat* bővebb, mint az *5. táblázatban* foglalt, országos sajtótermékek alapján közölt feladatlista, ugyanis a megyei újságokban már megjelent feladatként a mezőéri tevékenység (erre nem volt példa az elemzett országos sajtóban), illetve megjelent a közösségi együttélés alapvető szabályainak betartatása, szankcionálása is feladatként, amelyet szintén indokolt volt külön feladattípusként definiálni.

A táblázatban foglaltak szerint a legjellemzőbb feladat, hasonlóan az országos sajtóban elemzettekhez, a közterület rendjére és tisztaságára vonatkozó jogszabály által tiltott tevékenység megelőzése, megakadályozása, megszakítása, megszüntetése, illetve szankcionálása (37), ezt követik az egyéb nem besorolható feladatok (25). Az egyéb nem besorolható feladatok közé olyan feladatok kerültek, amelyek a közterület-felügyeleti feladatok általános végrehajtását segítik (térfigyelőkamera-üzemeltetés és járőrszolgálat ellátása), valamint a már említett támogató feladatellátás. A közterület-felügyeletnek saját legfontosabb tevékenységüknek az állampolgárokkal történő kommunikációt, a bírságolást (közterület-használat rendjének betartatása) és a

8. számú táblázat

**Az önkormányzati rendszettel foglalkozó cikkek csoportosítása
önkormányzati rendészeti feladatok alapján**

1. Közterületek jogszerű használatának, a közterületen folytatott engedélyhez, illetve útkezelői hozzájáruláshoz kötött tevékenység szabályszerűségének ellenőrzése	3
2. A közterület rendjére és tisztaságára vonatkozó jogszabály által tiltott tevékenység megelőzése, megakadályozása, megszakítása, megszüntetése, illetve szankcionálása	37
3. Közreműködés a közterület, az épített és a természeti környezet védelmében	0
4. Közreműködés a társadalmi bűnmegelőzési feladatok megvalósításában, a közbiztonság és a közrend védelmében	5
5. Közreműködés az önkormányzati vagyron védelmében	0
6. Közreműködés a köztisztaságra vonatkozó jogszabályok végrehajtásának ellenőrzésében	0
7. Közreműködés állat-egészségügyi és ebrendészeti feladatok ellátásában	0
8. Mozgásában korlátozott személy parkolási igazolványa jogszerű használatának és birtoklásának az ellenőrzése	0
9. A helyi közutakon, a helyi önkormányzat tulajdonában álló közforgalom elől el nem zárt magánutakon, valamint tereken, parkokban és egyéb közterületen a közúti járművel történő várakozási közszolgáltatás biztosítása, valamint a parkolásért járó ellenérték megfizetésének ellenőrzése és a fizetés elmaradása esetére előírt jogkövetkezmények alkalmazása	7
10. A közösségi együttélés alapvető szabályainak betartatása, szankcionálása	5
11. Mezőőri tevékenység	13
12. Egyéb nem besorolható feladatok	25
Összesen	95

járőrtevékenységet tartják.³² Levonhatjuk azt a nyilvánvaló következtetést, hogy a közterület-felügyeletek hasonló mértékben látják fontosnak az egyes feladataikat, mint amilyen nagyságrendben ezekről a vizsgált megyei lapokban cikkek születtek.

Az is kiderült, hogy a megyei lapokban a mezőőri tevékenység, illetve az ezzel kapcsolatos feladatellátás megjelenik, bár számaránya nem mondható jelentősnek. A közterület-felügyeleti tevékenység tehát dominál a megyei sajtóban is a mezőőri tevékenységhez képest.

Kiemelendő az is, hogy a vizsgált megyei lapokban, bár egyáltalán nem túl nagy számban (öt eset), de már megjelenik az önkormányzati rendészet

³² Christján László: A helyi rendészeti együttműködés, különös tekintettel az önkormányzati rendészet szerepére. Habilitációs tézisfüzet (kézirat, lezárva 2017. december 20.)

mint a bűnmegelőzés, a közrend és közbiztonság megteremtésének egyik szereplője, a rendőrség munkájának egyik támasza. E cikkek nagy részében a rendőrség az, amelyik nyilatkozatával elismeri a közterület-felügyeletek rendőrség munkáját segítő tevékenységét, pozitív kontextusba helyezve az önkormányzati rendszert.

A hipotézisek értékelése

A kutatás előtt felállított hipotézisek a következőképpen értékelhetők.

Az írott sajtó túlnyomórészt negatív színben tünteti fel az önkormányzati rendszert (H1) – részben tekinthető elfogadottnak. A kutatásunkban megállapítottuk, hogy az országos sajtó és a megyei sajtó másképpen viszonyul az önkormányzati rendszerthez. A vizsgált országos sajtóban csak semleges vagy negatív hangvételű cikkek jelentek meg, míg a vizsgált megyei sajtóban nagyobb arányban találhattunk pozitív vagy semleges hangvételű írásokat.

Az írott sajtó csak marginálisan foglalkozik az önkormányzati rendszert szervek tevékenységével (H2) – részben tekinthető elfogadottnak. Az országos sajtó valóban csak marginálisan foglalkozik az önkormányzati rendszertel, az önkormányzati rendszer működésének, tevékenységének csak nagyon szűk keresztmetszete jelenik meg az országos sajtóban. A megyei sajtóban az önkormányzati rendszert témák ritkán (átlagosan havi egy vagy kéthetente egy megjelenés) vagy közepes gyakorisággal (átlagosan heti egy megjelenés) vannak jelen, és az önkormányzati rendszert széles spektrumát fogják át.

Nagyobb arányban foglalkozik a megyei sajtó az önkormányzati rendszerttel, mint az országos sajtó (H3) – elfogadottnak tekinthető, ugyanis a kutatás megállapította, hogy a vizsgált megyei sajtóban az önkormányzati rendszert sokkal gyakrabban tűnik fel, mint az országos sajtóban.

Az önkormányzati rendszert a sajtóban túlnyomórészt hatósági, igazgatási jellegű feladatokat ellátó szereplőként van jelen (H4) – elfogadottnak tekinthető, ugyanis a kutatás megállapította, hogy a vizsgált országos és megyei sajtóban az önkormányzati rendszert hatósági, jogalkalmazási tevékenységet ellátó szervként van jelen. Az önkormányzati rendszert közbiztonsági, bűnmegelőzési feladatai, funkciói az országos sajtóban nem jelennek meg, míg a megyei sajtóban nagyon ritkán ugyan, de jelen vannak.

Összegzés

A média véleményformáló szerepe, hatása a társadalomra rengeteg elemzés tárgya volt már. Napjainkban a klasszikus nyomtatott média, a televízió és rádió háttérbe szorulásának lehetünk tanúi az online és a közösségi média térnyerése okán. Különösen fontos lehet egy-egy társadalmi szervezettel vagy jogintézménnyel kapcsolatos attitűd vizsgálata, mert az releváns következtetések levonását teszi lehetővé az érintettek számára. Ha tudjuk, hogy melyek azok az érzékeny témák, amelyek kiválthatják egy közösség reakcióit, felkészülhetünk az esetleges negatív hatások enyhítésére vagy semlegesítésére. Vizsgálatunkban a „nárciszos néni” esete volt az, amely az országos és megyei sajtóban egyaránt rendkívül negatív felhanggal jelent meg, negatívan befolyásolva az önkormányzati rendszetről kialakult képet.

Az önkormányzati rendszert szerveknek, ahogy azt a kutatás elején hivatkozott lengyel tanulmány is állítja, nehéz dolguk van, amikor el akarják fogadtatni tevékenységüket a lakossággal. Egyrészt a tevékenységük túlnyomó többsége nem olyan, amellyel kiválthatják a lakosság szimpátiáját, másrészt az önkormányzati rendszert, természetéből fakadóan, decentralizált intézmény, így nincs olyan központosított eszközrendszere, kommunikációs csatornáit, amelyekkel képes lehet a közvéleményt érdemben elérni és adott esetben pozitív irányba befolyásolni. Meglátásunk szerint komoly probléma, hogy az önkormányzati rendszerek nem fordítanak figyelmet a társadalmi megítélésük milyenségére, illetve annak javítására.

A kutatásunkban megállapítottuk, hogy a lengyel vizsgálat eredményeihez hasonlóan, hazánkban is az önkormányzati rendszert jogalkalmazó, hatósági tevékenysége van elsősorban a középpontban, az egyéb, bűnmegelőzési, közbiztonsági tevékenységhez tartozó tevékenységek nem vagy csak marginálisan jelennek meg. A pozitív véleményformálás nehézséget jelent az önkormányzati rendszert számára, hiszen a bűnnel szembeni küzdelem sokkal jobban „eladható”, mint a szabálytalanul parkoló vagy a közterületi árusok elleni fellépés.

A kutatásunk alapján kijelenthetjük, hogy a hazai önkormányzati rendszert nem érik olyan intenzív támadások, lejáratozó kampányok, mint amilyen a lengyel kutatók hazájukban tapasztalhattak, ezért az országos sajtóban csak a legnagyobb botrányok, legnagyobb figyelmet generáló önkormányzati rendszert hírek kaphatnak teret. A megyei sajtóban ezzel szemben már számot adhattak az önkormányzati rendszert szervek a tevékenységükről, többször is pozitív kontextusba helyezve a működésüket, ezzel ellensúlyozva a médiá-

ban a szervezetükkel és dolgozóikkal összefüggésben felhozott vélt vagy valós visszaélésekről, hozzá nem értésről szóló újra és újra felbukkanó negatív híreket.

Az országos és a megyei média önkormányzati rendszettel kapcsolatos beállítódása a kutatás szerint eltérő – a vizsgált országos médiában inkább a negatív és semleges hírek a dominánsak, míg a vizsgált megyei sajtóban a pozitív és semleges hírek vannak túlnyomó többségben –, ennek oka egyértelműen az, hogy az önkormányzatok az üzeneteikkel alapvetően a megyei sajtót képesek elérni, hiszen a helyi jelentőségű hírekről ők számolnak be. Ahhoz, hogy az önkormányzati rendszet az országos sajtóban is pozitív színben jelenhessen meg, mindenképpen szükség lenne egy olyan szervezetre, amely képes az országos sajtóban hitelesen megnyilvánulni, az önkormányzati rendszetet érintő botrányos ügyekben adott esetben az önkormányzati rendszet „védelmére kelni”. Ilyen önkormányzati rendszeti érdekvédelmi szervezet azonban nem létezik³³, ezért az időről időre felbukkanó botrányok esetén az oly fontos kommunikáció az erre a feladatra nem biztos, hogy alkalmas és kellően felkészült önkormányzati rendszeti szervezetre vagy jobb esetben önkormányzati hivatalra marad (például kerületi bírságolási problémák).

Összegezve elmondhatjuk, hogy az önkormányzati rendszetnek alapvetően az országos sajtóban kell kivívnia nagyobb elismerést, törekednie kell arra, hogy társadalmilag hasznos tevékenységével az országos sajtó is érdemben foglalkozzon, így fokozva a társadalmi tudatosítást. Ez a tudatosító kampány önkormányzati rendszeti érdekvédelmi szervezet hiányában persze sokkal nagyobb feladat, így az egyes szervezeteknek kell nagyobb aktivitást tanúsítaniuk ezen a téren.

³³ Lásd Bacsárdi József – Christián László: i. m. 36. o.

LUKÁCS DALMA

Az olasz műkincsrendőrség és a komplex műtárgyvédelmi projekt

A világon a turisták egyik legkedveltebb célpontja Olaszország, a műkincesk hazája, így már korán megkezdte a kultúrája védelmét. Az egyik legjobban működő speciális rendészeti szervezetet tudhatják magukénak, amelyik felép a kulturális javak illegális kereskedelme ellen. Nem csupán történelmük, szakmai tudásuk, de a folyamatos fejlődés mind technológiai, mind szociális tevékenységük terén jelen van az olaszok munkásságában. Ez az adatbázis-kezeléstől kezdve a civil, valamint külföldi rendészeti szervek állományának oktatásán át számos téren megmutatkozik. Hogyan érték el mindezt? Mikor és milyen események következtében alakult ki az első speciális fegyveres szerv a kulturális javak védelmére Olaszországban? A tanulmány során e kérdések mellett az olasz rendszer komplexitását mutatom be, valamint kitérek a műtárgyak és a szervezett bűnözés kapcsolatára is.

Az olasz rendőrség műtárgyvédelmi egysége

Szervezeti felépítés

A Comando Carabinieri per la Tutela del Patrimonio Culturale (a továbbiakban: TPC), más néven Carabinieri Art Squad, azaz a Carabinieri Műtárgyvédelmi Egysége 1969. május 3-án alakult meg¹, egy évvel az UNESCO párizsi egyezménye előtt (1970. november 14.), amely a kulturális javak illegális kereskedelméről, exportjáról és a tulajdonos általi kereskedelemről szól. A TPC vezetője közvetlenül az olasz kulturális minisztérium alá tartozik, itt nevezik ki az aktuális vezetőt. 1969-ben a szervezet legelső vezetője *Felice Mambor* lett.²

Bár Olaszországban húsz régió található, csupán tizenötben van TPC-iroda. Lazióban és Sziciliában azonban két-két iroda is található: előbbi tartományban Róma miatt, hiszen ez Olaszország fővárosa, és így itt található a

¹ Laurie Watson Rush – Luisa Benedettini Millington: The Carabinieri Command for the Protection of Cultural Property. Saving the World's Heritage, 2015, p. 15.

² Uo. 8. o.

központ is, míg az utóbbinál a maffia és a szervezett bűnözés mértéke követelte meg a plusz irodát (Palermóban és Siracusában).³ Minden TPC-irodában felfedezhető a személyzeti csoport és a műveleti részleg egyaránt.

Az irodákról elmondható, hogy egytől egyig műemlékek adnak otthont nekik. Rómában két iroda is található, az egyik a Trasteverén a TPC műveleti részlegének ad helyet. Az egyik irodában hatalmas képek díszítik a falat, amelyeken fekete-fehérben néz vissza a világháború során elhanyagolt és egykor gondozatlan épület, amelyet ma *La Marmora* barakknak neveznek. Nem szabad elfelejteni, hogy egy katonai létesítményről beszélünk, így biztonság és elszigeteltség jellemzi. A másik épület a központban található, egy kis utcában, közel a helyi látnivalókhoz, a Piazza di Sant Ignazió. Az előző létesítménnyel ellentétben, ez az épület már könnyebben megközelíthető, hiszen itt már nem található meg a katonai épület jellegei: nem elszigetelt, és kapu sem védi.

Tevékenységi köre

A TPC feladata megvédeni a kulturális örökségeket a bűnügyi fenyegetettségtől, tervezni és végrehajtani bizonyos megelőző intézkedéseket, tudásukat megosztani nemzetközi kurzusokon és szemináriumokon, növelni a civil lakosság műtárgyvédelemre vonatkozó ismeretét, illetve beavatkozni, mint katonai munkacsoport, ha a nemzeti kulturális örökségüket veszély fenyegeti. Az oktatási tevékenységük Rómában és külföldön is folyamatban van. A római kurzusokon Albánia, Bosznia-Hercegovina, Kamerun, Csád, Kuba, Ecuador, El Salvador, Elefántcsontpart, Líbia, Niger, Peru és Szenegál képviselői vesznek részt. A TPC pedig Irakban, Palesztinában és Peruban pár hetes kurzus keretein belül segítette a helyi erőket a kulturális javak védelmével kapcsolatosan. A kiképzés és tanácsadás mellett kutatóműhelyeket és szemináriumokat is tartanak az információcsere érdekében Ausztriával, Bulgáriával, Franciaországgal, Macedóniával, Németországgal, Iránnal, Jordániával, Kuvaival, Libanonnal, Máltával, Mexikóval, Peruval, Lengyelországgal, Szaúd-Arábiával, Spanyolországgal, Svájjal, az Egyesült Arab Emírségekkel, az Egyesült Királysággal és az Amerikai Egyesült Államokkal egyaránt. A nemzetközi nyomozásokban pedig legfőbb partnereik az Interpol, az Amerikai Egyesült Államokban az ICE⁴ és az FBI⁵, illetve az Egyesült Királyság-

³ Városok, amelyekben van TPC-osztály: Siracusa, Cagliari, Palermo, Cosenza, Nápoly, Bari, Róma, Perugia, Ancona, Firenze, Genova, Velence, Udine, Monza, Turin.

⁴ Az Egyesült Államok bevándorlási és vámügyi hivatala: U.S. Immigration and Customs Enforcement.

⁵ Szövetségi Nyomozó Iroda: Federal Bureau of Investigation.

ban a London Metropolitan Police. Mellettük, bár nem olyan jelentősen, de feltűnik Svájc, Ukrajna, Románia, Spanyolország, Moldova és a francia OCBC. A TPC operatív partnerei a MiBACT (kulturális örökség tevékenységek és turizmus minisztériuma), CEI (olasz püspöki konferencia), Interpol (az olasz főtikkárság és nemzeti központi hivatal, PSYCHE projekt). Ezek mellett technikai partnerei a CNR (Nemzeti Kutatási Tanács), az IILA (olasz latin-amerikai intézet), a Roma Tre Egyetem, az ICCROM (a nemzetközi kulturális örökség megőrzésének és helyreállításának tanulmányi központja), az ESA Európai Űrügynökség és a drón kísérleti tesztelés (UAV).⁶

A szervezet elhelyezkedése

A folyosókon festmények és vitrinekben pihenő régészeti tárgyak köszönnek vissza. A földszinten található egy fontos helyiség, ugyanis itt helyezkedik el a sajtó fogadására felállított és elkülönített objektum, ahol stúdiólámpák, paravánok és leletek várják az újságírókat. Ezeken a bemutatókon az aktuális felderített és lezárt ügyekkel kapcsolatos tárgyakat helyezik el és mutatják be a világ, de legfőként Olaszország számára. Ez kulcsfontosságú megnyilvánulás a TPC részéről, hiszen így elérhetővé válik a munkásságuk, az emberek is megismerhetik mind a szervezet aktivitását, mind pedig azt a valós fenyegetést, hogy a kulturális javak illegális kereskedelme jelenleg is élő tevékenység.

A nyomozás lezárása után megmaradt hamis festmények közül néhány megtalálható a falakon. De mit is lehet kezdeni egy hamis műalkotással a nyomozás lezárása után? A hamis képeket eddig egy múzeum fogadta be, de az mára megtelt.⁷ A képeket nem adhatják vagy árverezhetik el, hogy ne kerüljenek vissza a feketepiacra. Így az irodák falai őrzik az egyébként fantasztikus alkotásokat. Ellenkező esetben megsemmisítik őket. Továbbá az épületben található azok a „páncélszobák”, amelyekben őrzik a még nyomozás alatt lévő tárgyakat: festményeket, szobrokat, modern művészeti tárgyakat, régészeti leleteket stb. Ezeket az előírásoknak megfelelően tartják, amelyet szükséges, például hermetikusan elzárva. Nem gyűjtik tematikusan a tárgyakat, vannak, amik dobozban és vannak, amik polcokon hevernek. Egyedül a festmények azok, amiket külön egy páncélozott részlegben felakasztva tartanak. Ez jelzi, hogy számukra a legértékesebb tárgyak a festmények, amelyeket még külön védelmi funkcióval kell ellátni.

⁶ Az alcímben szereplő információkért szeretnék köszönetet mondani *Alfio Gullotta* őrnagynak, a TPC oktatásért felelős osztályvezetőjének.

⁷ A TPC munkatársaival készített interjú nyomán.

A TPC munkatársai között vannak, akik a nagyobb aukciósházak, online boltok (például az eBay) és múzeumok kínálatait böngésszik végig és hasonlítják össze a saját adatbázisukkal. Azonban megjegyezték, hogy hamarosan jön egy újabb jogszabály, ami még több jogkörrel ruházza fel őket az online kereskedelem ellen.

A TPC munkatársainak az elmondása szerint múzeumok közül főleg a Metropolitan Múzeum az, amelynek tárgyait és kiállítási katalógusait jobban meg kell vizsgálni, ugyanis ott rendszeresen felbukkannak lopott olasz tárgyak. Ez azért is fordulhat elő, mert a múzeumnak csak az a fontos, hogy a tárgy eredeti legyen, így a származását és a tulajdonoshoz kerülését nem firtatják. Mi az eljárás ilyenkor? Ha az egyik múzeumi katalógusban csak egy töredékét is megtalálják annak a tárgynak, amely a Leonardóban felfedezhető, akkor felveszik a kapcsolatot az adott múzeummal, bizonyítják a tárgy adatlapjával, hogy honnan származik és mikor tűnt el. Ezek után Olaszország felajánlja, hogy négy évig megtarthatja az adott múzeum a tárgyat, sőt kiküld más olasz műtárgyakat erre a periódusra, azonban a szerződés lejártá után mindent visszazállítanak Olaszországba. A külföldi múzeum egyetlen alkalommal kérvényezheti ennek a négy évnek újabb négygel történő meghosszabbítását.⁸ Ez a megegyezés mind a két félnek megfelel, hiszen ha például a Metropolitan Múzeum kifizetett egy elég jelentős összeget egy eredeti és értékes tárgyért, akkor nem ingyen kell visszaadniuk Olaszországnak. Más tárgyakkal együtt legalább négy évig kiállíthatják őket, ez szintén növeli a látogatottságukat és hírnevüket. Olaszországnak is jó, hiszen megtalálták a tárgyat, megőrzés alatt áll, és pár év múlva vissza is kapják. Az olasz tárgyak legnagyobb felvevőpiaca az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Svájc. De hogyan tudják külföldre szállítani ezeket a tárgyakat? Hiszen több közülük nagy szarkofág, esetleg festmény, amelyet a hatóság könnyen kiszúr. A schengeni térségben a belső határok átlépésekor az elkövetőnek az illegális kereskedelem lebonyolítása érdekében mindenképpen autóval érdemes mennie, hiszen itt nincs határellenőrzés. Ha messzebb kívánják az árukat eljuttatni, például Amerikába, akkor a TPC munkatársai szerint hamis iratokkal viszik véghez a transzportálást. Így nem próbálják meg láthatatlanul átjuttatni, csupán legálisnak tüntetik fel a szállítást a hatóságok orra előtt.

⁸ A TPC munkatársaival készített interjúk nyomán.

Ha nemzetközi nyomozásról van szó, mint az előző példában is láhattuk, akkor az összekötő szerv minden esetben az Interpol. Így ha a Leonardóban egyezést észlelnek például egy Angliában árverésre kerülő tárggyal, akkor a TPC felveszi a kapcsolatot az olasz Interpol-irodával, amelyik a fő irodán keresztül eljut az angol Interpol-irodához. Ekkor az angolok jelzik az árverést rendező létesítménynek az olaszok által benyújtott kérelmet az adatbázisban szereplő tárgy adataival. Minden információcsere az Interpolon keresztül történik.

Az adatbázis

Már többször is említettem a Leonardo nevezetű olasz adatbázist, amelyet a TPC egysége dolgozott ki. A technológia fejlődésének egyik nagy feladata, hogy a rendészeti szervek lépést tartsanak az elkövetőkkel. Ebben a TPC elől jár, ugyanis ők az elsők, akik már a digitalizációt felhasználva a leghatékonyabban járnak el a felderítés közben. Természetesen még sok fejlesztési lehetőség áll előttük, de a jelenlegi helyzetet tekintve ők a leginkább kimagaslók a területen. Az adatbázisukban két különleges dolog van. Az első, hogy civilek számára is elérhető applikáció formájában. Az emberek bárhol a világon letölthetik az iTPC nevezetű alkalmazást, amely a Leonardo egyik verziója. Itt egyebek között statisztikákat nézhetnek, cikkeket böngészhetnek, és a tárgyakról olvashatnak különböző információkat. Ezen túl alkalmazhatják azt, ami a második legérdekesebb módosítás az adatbázisban: a képalapú felismerést. Lehetőség nyílik arra, hogy lefotózzunk például egy festményt, és feltöltsük az adatbázisba. Nincs szükség különböző szöveges adatok bevitelére. Abban az esetben, ha az adatbázisban találat született, akkor az adott tárgy lopott.⁹

Unite4Heritage

Nem szabad elmenni a Unite4Heritage¹⁰ elnevezésű munkacsoport mellett sem, amely az ENSZ kezdeményezése és amelyben a TPC is részt vesz. Az első szakaszban (amely érinti a TPC-t) 2015. március 20-án az UNESCO főigazgatója, *Irina Bokova* kifejezte elégedettségét a kulturális örökség és a turizmusért felelős miniszternek, *Dario Franceschininek*, hogy az olasz nem-

⁹ Lukács Dalma: A kulturális javak védelmére alkalmazott olasz rendészeti eszközszer, különös tekintettel az adatbázisokra és a tömegtájékoztatásra. *Ordinem Facere*, 2. szám. Megjelenés alatt.

¹⁰ <http://www.unite4heritage.org/en/unite4heritage-celebrating-safeguarding-cultural-heritage>

zet a súlyos terrortámadások hatására gyorsan reagált a kulturális örökségek védelme tekintetében.¹¹ A második szakasz 2015 szeptembere és 2016 májusa között zajlott. 2015. október 17-én létrehozták a Carabinieri-munkacsoportot a Unite4Heritage-en belül, ami négy részre tagolódott; áll elsősorban az operatív, a logisztikai, a képzési, valamint az adatbázis-kezelő részlegről.¹² Az alapszerkezetet figyelembe véve a Task Force összetétele a szituációtól függően változhat. Általánosságban elmondható, hogy van egy csoportvezető, egy kettő-négy főből álló adatbázis-kezelő, egy kettő-négy főből álló támogató, három-tizenöt főből álló felderítő, valamint képzési és szakértői csoport. A Unite4Heritage feladata, hogy segítse, támogassa vagy helyettesítse a helyi személyzetet a kulturális örökség védelmében. Kétféle feladat rendelhető az egységhez. Az első a preventív, amikor a munkacsoport válság- vagy vészhelyzetek esetén beavatkozik a nemzeti kulturális örökség kockázatainak korlátozásáért felelős helyi hatóság támogatása céljából. A második az operatív, ami a válsághelyzettel egy időben történik, amikor a munkacsoport biztonsági keretek között beavatkozik a védelemért felelős helyi hatóságok munkájába (vagy szükség esetén helyettesíti) a nemzeti kulturális örökséget veszélyeztető válságok vagy vészhelyzetek miatt.

Feladataik közé tartozik a veszélyeztetett régészeti lelőhelyek és műemlékek katalogizálása, a megfelelő helyek azonosítása és megőrzése, a menedékhelyek nyilvántartása, a rendőri erők és egyéb szervezetek képzése, illetve a jogellenesen eltávolított kulturális javak azonosítása és jelzése.¹³ A munkacsoport megbízásai közé tartozik, hogy felmérjék a kulturális örökségben keletkező károkat, valamint hogy potenciális ideiglenes helyeket keressenek a tárgyaknak. A mozgatható kulturális örökség biztonságáért felelős intervenciók csapat részeként működik.

Az olaszországi földrengések nyomán 2016. augusztus 27. és 2017. június között 18 681 leletet mentettek meg.¹⁴ A keletkezett károk felmérését és a kulturális javak biztonságos helyre menekítését a Carabinieri-munkacsoport tagjai végezték. A károk felmérésére drónokat használtak, amelyre egy kamerát szerelve pontos képet kaphatnak a megrongálódott épületekről és tárgyak-

11 http://www.beniculturali.it/mibac/export/MiBAC/sito-MiBAC/Contenuti/MibacUnif/Comunicati/visualizza_asset.html_122524342.html

12 Comando Carabinieri (ed.): Tutela Patrimonio Culturale. Attività Operativa, 2016, p. 35.

http://www.reportdifesa.it/wp-content/uploads/2017/04/Attivita%20Operativa-2016.xls_.pdf

13 Unesco's respond to protect Culture in crises. https://en.unesco.org/sites/default/files/2016_elt_emergency_brochure_en_light.pdf

14 Köszönöm Alfio Gullotta őrnagy szíves szóbeli közlését.

ról. Véleményem szerint Magyarországon is szorgalmazni kellene egy hasonló szervezet létrejöttét, vagy a Unife4Heritagen belül egy munkacsoportot, amely a környezeti katasztrófák és egyéb események során megrongálódott templomok, múzeumok és magángyűjtemények leleteit egyaránt megmentené. Nem feltétlenül lehetne gyakran bevetni őket, mégis egy esetleges katasztrófánál pontosan tudni lehetne, hogy kiket értesítsenek a civilek, esetleg a rendészeti szervek, hogy a tárgyaknak szakszerű védelmet biztosítsanak.

A szervezet kommunikációja a civil lakossággal

A TPC nem csupán a kulturális javak védelmével foglalkozik, hanem a közösséggel is nyílt a kapcsolata. Ezt különböző korú diákok oktatásával kezdi. Ezen túl, a már említett sajtótájékoztatók is képet adnak a civil lakosságnak arról, hogy a szervezet munkássága mennyire hatékony. A felderített tárgyakból katalógusokat készítenek, hogy a kiállítások mellé az írott sajtóban is jelenjen meg minden tárgy képpel és adatokkal együtt. De nemcsak katalógusokat adnak ki, hanem az általános tevékenységüket népszerűsítő, bemutató darabokat, valamint az aktuális év feladatairól szóló ismeretterjesztő kiadványokat is.

Az online felületen is jelen vannak, bár nincs külön Facebook- vagy Instagram-oldaluk, mégis a Carabinieri egésze képviselteti magát egységesen ezeken a felületeken. Így betekinthetünk a szervezet különböző ágaiba, valamint a kulturális javakkal foglalkozó speciális osztag képei is megelevenednek. Egyebek között víz alatti búvárkodás, könyvkiadás, valamint restaurálási és mentési események is megjelennek ezeken a képeken. A mai fiatal generáció számára fontosak ezek a közösségi oldalak, így a rendőrség is igyekszik lépést tartani, bemutatva a szervezet elérhetőségét és munkásságát. Ha a civil lakosság megismeri és láthatja ezeket a tevékenységeket, akkor könnyebben fordulnak hozzájuk, valamint nagyobb az együttműködés esélye is. Véleményem szerint a legtöbb országban az a gond, hogy nem is tudják, melyik szervezet felelős a kulturális javak védelméért. Ebből kifolyólag a munkásságukat sem ismerik, és ez is az illegális ásatások és kereskedelem malmára hajtja a vizet, hiszen ha találnak egy tárgyat, nem tudják, kit kell értesíteni. Olaszország azonban kitűnően megoldotta ezt a kérdést.

Saját honlapjukon¹⁵ általános információkat tüntettek fel, továbbá elérhető korábbi publikációk. A TPC feladatait tíz pontban foglalták össze, ez

¹⁵ <http://www.carabinieri.it/cittadino/tutela/patrimonio-culturale>

szintén elérhető a holnapon. Az adatbázis bemutatása mellett pedig az egyik fül az ICOM (Múzeumok Nemzetközi Tanácsának) piros listás helyeiről szól. Itt földrészekre bontva külön találhatóak meg azok a térségek, amelyekről lista készült. Ezekben a helyeken a legfontosabb ellopott kulturális javak szerepelnek.

Pénzügyi rendőrség

A pénzügyi rendőrség, azaz a Guardia di Finanza, speciális rendőrség, amely katonai struktúra szerint szerveződik. Feladatait az 1959. április 23-i 189-es számú törvény tartalmazza. Közvetlenül a gazdasági és pénzügyminisztérium alá tartozik. Kezdetben, mint minden országban, a határvédelem és a vám beszedése volt a legértékesebb feladat, amit a pénzügyi rendőrség tagjai végeztek. A jelenlegi Guardia di Finanza számos szervezeti átalakuláson és névváltozáson is átesett. 1774-től Legione Truppe Leggere, majd 1862-től Regia Guardia di Doganale, végül 1881-től már Regia Guardia di Finanza néven létezett.¹⁶ A második világháború utáni korszak után Olaszország gazdasági helyzetét új alapokra kellett helyezni, ehhez növelni kellett az adókat, vagyis elsődrendű volt a megfelelő adóhatóság kiépítése. Ezzel a lépéssel a Guardia di Finanzának újabb profilja lett: a pénzügyi nyomozások.¹⁷

A Guardia di Finanza a kezdetektől részt vett a kulturális örökség elleni bűncselekmények megelőzésében és visszaszorításában, mind a szárazföldön, mind a tengeren tevékenykedik, az illetékes vezetőkkel együttműködve, valamint további társszervek és az egyéb rendőri erők bevonásával. Feladatai közé tartozik egyebek között az adócsalás, különböző árucikkek csempészetének megakadályozása, a szervezett bűnözés, a terrorizmus és a pénzmosás felszámolása, valamint a kulturális örökség védelme.¹⁸ A 2014 és 2016 közötti időszakban több mint 360 ezer régészeti leletet és 91 ellopott festményt találtak meg, valamint 192 ezer hamisított műtárgyat foglaltak le a pénzügyi rendőrség munkatársai.¹⁹ A szervezett bűnözés gazdasági jellegű cé-

¹⁶ Lukács Dalma: Recenzió Luciano Luciani: A Guardia di Finanza munkássága a nemzeti művészeti örökségek védelmében az első és második világháború után. In: Czene-Polgár Viktória – Zsámbokiné Ficskovszky Agnes (szerk.): Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment. Tanulmánykötet. A Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, Budapest, 2018, 300. o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Christján László: A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség. Universitas–Győr Nonprofit Kft., Győr, 2011, 65. o.

¹⁹ Köszönet Ciro Natale szíves szóbeli közléséért.

lokat tűz ki magának a tiltott nyereség elérése érdekében, és a Guardia di Finanza – mint az Európai Unió nemzeti és gazdasági érdekeinek védelmére kijelölt rendőrségi szerv – használja a beavatkozás, megszakítás, megelőzés, valamint felszámolás technikáját a kulturális javak védelme érdekében.

A kulturális javak védelmének speciális feladatköre régre vezethető vissza. A második világháború során számos, jogellenesen eltulajdonított műtárgy került Németországba. Az olaszországi műtárgy-kiáramlás megfékezésére *Rodolfo Siveri*ót kérték fel, aki egy titkos csoport segítségével igyekezett a németek által eltulajdonított műkincseket az államhatáron belül tartani. A második világháború után új feladatkörrel bízták meg, hogy a külügyminisztérium megbízottjaként kutassa fel az egykor olasz műtárgyakat, és vigye vissza őket az eredeti helyükre. Az útjain egy csoport is elkísérte, amelynek tagjai között már akkori Guardia di Finanza-tagok is voltak.²⁰ Ekkor kezdődött a szervezet kulturális javak tekintetében vett speciálisabb részlegének működése, innentől már nem csupán az államhatáron ki-, illetve behozatal ellenőrzése, hanem a tárgyak védelme, valamint az illegális feltárások megakadályozása is a feladatkörének része lett. Jelenleg azonban a Guardia di Finanza-nak nincs olyan részlege, amelyen a TPC. Az illegális műtárgykereskedelem kérdése az esetek többségében a szervezett bűnözés és a terrorizmus kapcsán merül fel náluk.

Az egyik legnagyobb fogás

Az operatív tapasztalatok azt mutatták, hogy a műalkotások a bűnözés számára is megoldást jelentenek, mint befektetési vagy fizetési eszköz, de használhatják letétként, valamint hatalmi eszközként is. Ezekre példa a 2016 őszén a Nápoly melletti Camorra maffiacsoport rajtaütésekor talált tárgyak. A Guardia di Finanza a nemzetközi drogcsempészetben aktív maffiát szeretne volna lebuktatni, a rajtaütés azonban érdekes fordulatot vett. A falon két, több mint tizenhárom éve elloptott Van Gogh-kép lógott. Eredetileg a Hollandiában található Van Gogh Múzeum adott otthont a két festménynek. Ez a két műalkotás a világ legkeresettebb kulturális javai közé tartozik, az FBI körözési listáján a tíz legfontosabb tárgy között szerepelt.

A nyomozás lezárása után a festményeket visszaszállították Hollandiába, így visszakérültek eredeti helyükre.

²⁰ Lukács Dalma: i. m.

Szervezett bűnözés és az illegális ásatások Olaszországban

Az illegális ásatások ma is létező, világszerte megtalálható probléma. Kezdetben főleg sírok estek ezek áldozataul, manapság ezek mellett egykori épületek vagy azok megmaradt darabjai között keresnek kincseket. Bár más objektumokat is kutatnak, mégis sírrablóknak, valamint illegális ásatóknak nevezik ezeket az embereket. A fosztogatók által hátrahagyott parcellát bolygatott területnek nevezzük. Az itt meghagyott tárgyak vagy nem olyan díszesek, vagy nem tartották ezeket olyan fontosnak, esetleg értékesnek. Ez viszont több szempontból megnehezíti a régészek életét, hiszen nem csupán a tárgyak tűnnek el, de a terület eredeti helyzete is megtörik, és a kontextus elvesz. A tárgyak pontos elhelyezkedése nélkül nehéz meghatározni a felhasználás módját. A lelőhelyek felkutatása több eszköz segítségével is történhet, például drónnal vagy fémdektorkal.²¹

Marc Balcells szerint bár az illegális ásatók szervezett csoportként működnek, mégsem lehet a szervezett bűnözéshez kötni a munkásságukat Olaszországban.²² Hipotézise alátámasztására ismertet néhány tanulmányt, amely a szervezett bűnözésről, valamint egy-egy specifikus ágáról szól, mint például a drogkereskedelem. Ennek eredményeit veti össze a saját elképzeléseivel. Gyakran hivatkozik egy *James Finckenaue*r-tanulmányra²³, ebben a szerző a szervezett bűnözői csoportok fő jellemvonásait ismerteti. Véleményem szerint Marc Balcells tanulmánya több ponton is hibás. A kutatása kezdetől egy hipotézisre épült, amelyet nem a kutatási objektivitás vezérelt. A kérdéskörre több olyan tanulmányból keres választ, amely nem a kulturális javakkal foglalkozik. Ha megfigyeljük az illegális műtárgy-, valamint drogkereskedelmet, akkor láthatjuk, már csak a tárgykörből kiindulva is, hogy a felvevőpiac és a tárgy eredete/országa is különböző. Szerintem összevethető ez a két tárgykör, de nem szerencsés egyikből következtetéseket levonni a másikra. Ahogy az illegális ásatások, az összekötők, valamint a forrásországig való eljuttatás és a felvevőpiac helyzetéből sem lehetne következtetéseket levonni a drogpiacon. Azzal egyetértek, hogy amíg kicsiben üzik ezt a te-

21 Lukács Dalma: Régészeti lelőhelyek rendészeti védelme. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig. Pécs, 2017, 93–99. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX.]

22 Marc Balcells Magrans: Contemporary Archaeological Looting: A Criminological Analysis of Italian Tomb Robbers. CUNY Academic Works, 2018, p. 218.

23 James Finckenaue: Problems of definition: What is organized crime? Trends in Organized Crime, vol. 8, no. 3, 2005, pp. 63–83.

vékenységet, addig az interneten is értékesíthetnek egy-egy tárgyat. Ha már nagyobb mértetekben, szervezettebben csinálják, elengedhetetlen az olyan ismeretségi kör, amellyel akár másik kontinensre is eljuttathatja az adott tárgyat. Ismernie kell a tárgyakat, valamint azokat a személyeket, akik megvásárolnák. Ezért egy idő után szüksége van összekötőkre. Innentől pedig már mindenképpen a szervezett bűnözés egy speciális ágáról beszélünk.

Összegzés

A teljes olasz műtárgyvédelmi folyamat többlépcsős. Első helyen a TPC speciális egysége áll, itt van operatív, oktatási, valamint adatbázis-kezelő részleg is. Az övék a világ egyik leginkább kidolgozott adatbázisa, amely applikáció formájában már a civil lakosság számára is elérhető. A másik fegyveres szerv a Guardia di Finanza, amelynek nincs külön speciális egysége ugyan, mégis foglalkoznak kulturálisörökség-védelemmel, és a felderített tárgyakból katalógust is készítenek. A szervezeteket nyitottság jellemzi, ez magában foglalja a civil lakosság érzékenyítését is. Ezen kívül közösen fellépnek az illegális ásatások ellen, amely a szervezett bűnözés egyik speciális ága, és világszerte súlyos probléma. Véleményem szerint sokat tanulhatunk az olasz rendszerből, egyes mozzanatait adaptálva, hazánkban is számos fejlesztés lenne kivitelezhető.

STÁL JÓZSEF

A poligráf alkalmazása a német bíróságok ítélezési gyakorlatában

A második világháború után a német – büntető- és családjogi ügyekben eljáró – bíróságok többször foglalkoztak a poligráf ítélezésben betöltött szerepével. A változatos eseménysorozatban a gyakorló jogászok és a tudományos szakemberek kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a Bautzeni Járásbíróság¹ 2013. március 26-án meghozott 40Ls 330 Js 6351/12 számú ítéletének², amely a következők szerint határozta meg a hazugságvizsgálat eredményének büntetőperben történő felhasználhatóságának feltételeit:

1. a fiziopszichológiai vizsgálatnak önkéntesnek kell lennie;
2. a vizsgálatot szabályozott bírósági vagy ügyészi (nyomozati) eljárásban kifejezésre juttatott önkéntesség esetén rendelték el;
3. a vizsgálatot erre a célra engedélyezett szakértőnek laboratóriumi körülmények között legalább négy mért paraméter (relatív vérnyomás-ingadozás, légzés, elektromos bőrelenállás, vazomotoros aktivitás) segítségével kell elvégeznie;
4. a poligráf vizsgálatnak magára a ténykérdésre kell irányulnia;
5. a vizsgálati eredményt csupán a vádlott javára vagy kizárólag más gyanújelek mellett lehet értékelni.

Ez a kritériumrendszer egyértelmű, könnyen átlátható, örvendetes, hogy azt egy (német) bíróság végre ítéleti szinten megfogalmazta. Alapvető szépséghibája csupán az, hogy ellentétben áll a szövetségi bíróság által meghatározott ítélezési gyakorlattal.

A poligráf alkalmazásának problémái évtizedek óta képezik a világ számos országában a jogalkalmazás és a jogelmélet tárgyát. A hazánkban megjelent egyik legátfogóbb kutatómunka³ bemutatja a problematika elméleti

¹ Németország bírósági struktúrájában a következő büntetőbíróságok találhatóak: Amtsgericht (helyi vagy járásbíróság), felette: Landgericht (tartományi bíróság), felette: Oberlandesgericht (tartományi legfelsőbb bíróság), majd a hierarchia csúcán a Bundesgerichtshof, amely a tanulmányban a „szövetségi bíróság/főbíróság” megjelölést viseli.

² http://www.burhoff.de/insert/?asp_weitere_beschluesse/inhalte/2351.htm

³ Fedor Anett: A poligráf ítélezési jelentőségének dilemmái. Belügyi Szemle, 2013/10.

alapjait, jogi szabályozását a múltban és a jelenben, kitűnően összpontosít a magyar büntetőbíróóságok – részben ellentétes – gyakorlatára. A szükségtelen ismétlések elkerülése végett a poligráf mibenlétének, a vele kapcsolatos kérdéskör lényegének megismerése céljából utalok *Fedor Anett* munkájára. A jelen tanulmány célja kizárólag a poligráf alkalmazásának bemutatása a német bíróságok ítélkezési gyakorlatában.

A szövetségi bíróság által az 1954. évben kialakított gyakorlat és az alkotmánybíróság 1981-es döntése

A szövetségi bíróság az 1954. február 16-án meghozott 1StR 578/53 számú ítéletében⁴ a poligráf vizsgálat alkalmazását a büntetőeljárásban megengedhetetlennek tartotta, mégpedig a terhelt beleegyezésére tekintet nélkül és az alkalmazott eszközök tudományos használhatóságától függetlenül. Álláspontja szerint a terheltnek az alaptörvény 1. cikkely (1) bekezdése⁵ és a büntetőeljárás törvény 136. §-a⁶ által védett akarati szabadsága szenved sérelmet, ha a poligráffal rögzítik – ellentétben a nyíltan felszínre lépő mozgásokkal – az „*akaratlan testi folyamatait, amelyek [...] lelki állapotával legszorosabban összefüggnek*”.

A büntető igazságszolgáltatás hosszú időn keresztül csatlakozott ehhez az állásponthoz. Elegendő egy pillantást vetni bármelyik StPO-kommentárba, és rögtön szembeötlik, hogy a poligráfot megemlítik a tiltott kihallgatási módszerek között, de a szövetségi bíróság jogalkalmazására utaláson kívül szinte semmilyen gyakorlati elemzést nem tartalmaznak.⁷ A szakirodalom át-

⁴ Az ítélet az interneten szabadon hozzáférhetően nem érhető el, lényege a 12. lábjegyzetben írt ítéletből ismerhető meg, de az egyéb lábjegyzetekben írt munkákban is említik.

⁵ Az 1949. május 23-án elfogadott német alaptörvény mai napig változatlan tartalommal hatályos 1. cikkely (1) bekezdése szerint „*Az ember méltósága érinthetetlen. Tiszteletben tartása és védelme valamennyi állami hatalom kötelessége.*” <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>

⁶ Strafprozeßordnung (StPO). <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html> A 136. § tartalmazza a terhelt alapvető jogait.

⁷ Az egyik legismertebb kommentár is az StPO 136a. §-ához („tiltott kihallgatási módszerek; bizonyítékértékelési tilalmak”) kapcsolódóan foglalkozik vele: röviden megadja a lényegét, utal az alkalmazásához kapcsolódó ellentétes álláspontokra, körülbelül ugyanennyi terjedelmet szentel az Egyesült Államok gyakorlatának, majd a vonatkozó rész utolsó mondatában kijelenti, hogy „*Németországban büntetőügyekben nem alkalmazzák*”. Peter Rieß (Hg.): Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz Großkommentar, Bd. 2, Auflage 24, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 1989, S. 405–406. (Ernst-Walter Hanack). Az ezután megjelent kommentárok sem nyújtanak sokkal többet.

tekintése pedig azt mutatja, hogy a problémakör feldolgozása leginkább pszichológusok és orvosok munkáiban történt.⁸

Az 1954-es döntés után a poligráf körüli viták az 1970-es évek közepén ismét feléledtek, amikor a módszer legismertebb támogatója, a pszichológus-professzor *Udo Undeutsch* azt fejtette ki⁹, hogy a hazugság szükségszerűen és mindig szándékolt feszültséggel és érzelmi izgatottsággal jár, kölcsönös viszonyban van az élettani reakciókkal, amelyek hazugságra jellemző mintáit már elég jól feltérképezték. *„A szövetségi bíróság azt a téves álláspontot képviseli, hogy a nyíltan felszínre lépő és ezáltal a mindennapi életben érzékelhető élettani reakciók tudatosan irányíthatók, [...] ugyanúgy, mint a nyílt megjelenések, például az elvörösödés vagy az izzadás, általában tudattalanul és önkéntelenül történnek, és a rejtett megnyilvánulásokhoz hasonlóan kulcsot adnak a pszichikai átéléshez.”* Álláspontja szerint szó sincs az érintett személy akaratí szabadságának korlátozásáról, mert teljeskörűen felvilágosítják a vizsgálat lényegéről, és a többi kikérdezési móddal szemben sokkal inkább tisztában van azzal, hogy mi vár rá; a készülék nem olyan felismeréseket szolgáltat, amelyek nélküle nem állapíthatók meg, hanem azokat inkább csak objektívvá teszi, és ez jóval megbízhatóbb, mint más, a bíróságok által nem kifogásolt pszichiátriai vagy pszichológiai diagnózisok.

Az alkotmánybíróság az 1981. augusztus 18-án meghozott 2 BvR 166/81 számú határozatában is a poligráf ellen foglalt állást.¹⁰ Kimondta, hogy a poligráffal történő kikérdezésre irányuló indítvány elutasítása nem sérti a panaszosnak sem a fair, jogállami eljárásra vonatkozó jogát, sem az alkotmányos jogait. Indokai szerint a hazugságvizsgáló alkalmazása arra irányul, hogy egy eszköz segítségével egyébként nem észlelhető, akaratlan testi reakciókat regisztráljon. A személyt az ilyen átvilágítás a szerkezet tartozékává teszi, és így tiltott módon behatol a személyiségi jogaiba, ami a büntetőeljárásban a valóság kiderítésének határát képezi. A poligráf a jelenlegi ismeretek szerint csak valószínűségi ítéletet tesz lehetővé, amely nem zárja ki, hogy a vizsgált személy negatív eredmény esetén mégis az elkövető lehet. A vizsgálat eredményének csak csekély bizonyító ereje van, ha egyáltalán rendelkezik ilyen-ellen. E bizonyítás kizártságán semmit sem változtat az érintett beleegyezése. Ezen túlmenően nincs is meg a valós döntési szabadság, mert a hosszú szá-

⁸ Karla Schneider: Der Einsatz bildgebender Verfahren im Strafprozess, Eul Verlag, Köln, 2010, S. 68–69.

⁹ Udo Undeutsch: Die Verwertbarkeit unwillkürlicher Ausdruckserscheinungen bei der Aussagenwürdigung. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Nr. 87, 1975, S. 650–661.

¹⁰ Neue Juristische Wochenschrift, 1982, S. 375.

badságvesztéssel fenyegetett vádlott számára a hazugságvizsgálat egy olyan kedvező lehetőség, amelyet nem is utasíthat vissza.

A poligráfot támogatók kénytelenek voltak belenyugodni az így kialakult helyzetbe és csak a szövetségi bíróság 1998-as döntései után került a poligráf ismét a figyelem központjába.

A szövetségi bíróság büntetőtanácsainak 1998-as és 2010-es álláspontja

A szövetségi bíróság 1998-ban két határozatában is foglalkozott a poligráffal. Az 1998. október 14-én meghozott 3StR 236/98 számú döntésében¹¹ megállapította: „*A bíróság tényállás-felderítési kötelezettsége nem követeli meg, hogy figyelembe vegye a vádlott által a bíróság tudomása nélkül beszerzett, poligráf (»hazugságvizsgáló«) alkalmazásával készített szavahihetőségi szakvélemény eredményeit.*”

Az elsőfokú bíróság a vádlottat gyermek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény miatt ítélte el. A vádlott fellebbezése folytán eljáró szövetségi bíróság által vizsgált egyik kérdés alapját az képezte, hogy a vádlott indítványozta szakértő meghallgatását annak igazolása céljából, miszerint a poligráfos vizsgálata során a cselekményre vonatkozó kérdéseket a valóságnak megfelelően válaszolta meg. Az elsőfokú bíróság által elutasított bizonyítási indítványt érintően a szövetségi bíróság kifejtette: nem az előírásoknak megfelelő bizonyítási indítványról van szó, mert annak tárgya nem a szakértő meghallgatása által nyerhető konkrét tény bizonyítása, hanem végkövetkeztésekről van szó, amelyek megállapítása a bíróság feladata. „*Az StPO 244. § (2) bekezdése szerinti tényállás-felderítési kötelezettség sem kötelezi a bíróságot Prof. Dr. U. meghallgatására. A szövetségi bíróság eddigi jogalkalmazása szerint a büntetőeljáráásban a poligráf alkalmazása az érintett [...] védett személyiségi jogaiba történő meg nem engedett behatolás, még akkor is, ha az érintett egyetért ezzel a bizonyítással. [...] (Jelen ügyben) nem kellett állást foglalni abban, hogy ez az álláspont továbbra is irányadó-e, mert az elsőfokú bíróságnak egyéb okokból sem kellett a bizonyítást foganatosítania. A poligráf alkalmazása – az alkalmazott kontrollkérdés tesztel szembeni általános kételyektől eltekintve – előfeltételezi, hogy a vizsgált személy nem csak az eljárás megbízhatóságával számol, hanem azt is feltételeznie kell, hogy a szá-*

¹¹ <http://archiv.jura.uni-saarland.de/jurpc/rechtspr/19980192.htm>

mára kedvezőtlen eredményt ugyanolyan módon figyelembe fogják venni, mint a kedvező eredményt. Ellenkező esetben a megbízható eredmények már eleve megkérdőjelezendők, mert a vizsgált személynek a leleplezéstől való féltelme a teszt sikerének fontos része. [...] Itt azonban másról van szó, mert a vádlott a vizsgálatnak a tárgyalási szakaszban saját kezdeményezésére vetette magát alá, annak eredményéről szabadon rendelkezhetett, nem kellett félnie az adott esetben számára és a védekezése megítélésére kedvezőtlen eredménytől. Egy ilyen vizsgálat eredményével az elsőfokú bíróságnak nem kellett foglalkoznia.”

A szövetségi bíróság az ugyanezen év december 17-én meghozott 1StR 156/98 számú határozatában¹² rögzítette: „1. Ha a terhelt önként működik közre a poligráfus vizsgálaton, úgy az nem ütközik alkotmányos alapjogokba, vagy a StPO 136. §-ába”, ugyanakkor rögzítette azt is, hogy „2. A kontrollkérdés és – mindenesetre a főtárgyalás idején – a cselekményszeret teszt eszközével végrehajtott poligráfus vizsgálat a StPO 244. § (3) bekezdés második mondat negyedik fordulat¹³ szerinti teljesen alkalmatlan bizonyítási eszközt eredményez”.

A döntés alapját képező ügyben az elsőfokú bíróság a vádlottat háromrendbeli, gyermek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény miatt elítélte, egyebekben felmentette. A vádlott fellebbezésének egyik indoka szerint a bíróság elutasította az ártatlanságának bebizonyítása céljából indítványozott poligráfus vizsgálatot.

A felülbírálat során eljáró szövetségi bíróság megállapította, hogy a bizonyítási indítvány elutasítása „a büntetőeljárársban egyértelmű joggyakorlatra és a jogirodalomban uralkodó nézetre hivatkozással történt”. Utalt az 1954-ben meghozott ítéletére, és arra, hogy az abban kifejtett álláspontot 1981-ben az alkotmánybíróság is elfogadta és a személy ilyen jellegű „átvilágítását” az érintettek az alaptörvény által szavatolt személyiségi jogába történő meg nem engedett behatolásnak tekintette, majd később (az alkotmánybíróság) az ezzel kapcsolatos kérdést egy indítványt elutasító döntésében kifejezetten

¹² <http://sorminiserv.unibe.ch:8080/tools/ainfo.exe?Command=ShowPrintText&Name=bs044308>

¹³ Az StPO szerint a büntetőeljárás tárgyalási szakaszában a következő bizonyítási eszközök jöhetnek számításba: tanú vallomása (48. §), szakvélemény (72. §), bírói megtekintés (86. §), vádlott vallomása (243. §), okirat (249. §). A törvény 244. § (3) bekezdése szerint „A bizonyítási indítványt el kell utasítani, ha a bizonyíték vizsgálata nem megengedett. Egyebekben a bizonyítási indítványt csak akkor lehet elutasítani, ha a bizonyíték vizsgálata nyilvánvalóan szükségtelen, ha a bizonyítandó tény a döntés szempontjából jelentőség nélküli, vagy már bizonyított, ha a bizonyíték teljesen alkalmatlan vagy elérhetetlen, ha az indítványt a per elhúzása céljából tették, vagy egy jelentős állítást, amely a vádlott javára bizonyítandó, úgy tekinthető, mintha valós lenne.”

nyitva hagyta arra az esetre, ha a terhelt a poligráf alkalmazásába beleegyezett. Felhívott továbbá három családjogi döntést (1995, 1996 és 1998), amelyekben a bíróságok a poligráfós vizsgálat eredményét bizonyítékként elfogadták, de utalt egy munkaügyi bírósági döntésre is (1998), amelyben ezzel ellentétben meg nem engedett bizonyítási eszköznek tekintették.

A probléma jelentősége miatt a szövetségi bíróság bizonyítást foganatosított a poligráf működési módjára, a poligráfós gépek igénybevételével végrehajtott tesztljárások pszichofiziológiai leírásaira, módszerére és végrehajtására. Ennek keretében négy szakértőt bízott meg szakvélemény elkészítésével. A bizonyítás eredményeként az 1954. évi ítéletében írt aggályokat nem tartotta fenn arra az esetre, ha a terhelt a poligráf alkalmazásával egyetértett, de megállapította, hogy *„a vádlott által indítványozott poligráfós vizsgálat a szakértők által bemutatott tudományos ismeretállás szerint az StPO 244. § (3) bekezdés második mondat negyedik fordulata szerinti teljesen alkalmatlan bizonyítási eszközt eredményez”*.

Álláspontját a poligráfós készülékek működési módjának, az alkalmazott tesztljárások és az ily módon elért eredmények elemzésére alapította. A poligráfós vizsgálatok ellen eddig felhozott érveket nem tekintette irányadónak az érintett önkéntes közreműködése esetére, függetlenül attól, hogy a teszt eredményét kizárólag a javára vagy terhére használják-e fel. A poligráf államilag elrendelt alkalmazásában és a nyert eredmények értékelésében a terhelt emberi méltóságának sérelmét nem látta, mert a vizsgálati eljárás és az eszköz ugyan mér akarattal nem közvetlenül befolyásolt testi folyamatokat, de nem teszik lehetővé *„a terhelt lelkébe történő betekintést”*, a poligráffal nem lehet mérni, hogy a vizsgált személy a valóságot vallja-e, azzal, hogy a terheltet a mérőműszerhez kapcsolják, nem *„készülékek folyamatának tárgyává”* teszik, egyetértése esetén szubjektumának alakításában érintetlen marad. Nézete szerint egy differenciált, a terhelt beleegyezésére fókuszáló nézőpont inkább megfelel az emberi méltóság alaptörvény által előírt védelmének, amelyhez tartozik az az alapvető szabadság is, hogy az ember rendelkezzen saját maga felett és sorsát saját felelőssége szerint alakítsa; továbbá a poligráf használata az StPO 136. §-ába sem ütközik, mert nem jelöli meg tiltott kihallgatási módszerként, valamint az a meggondolás, hogy titkolnivalója van annak, aki a poligráf alkalmazását nem saját maga indítványozza, vagy ezt kifejezetten elutasítja, nem alapozza meg az StPO 136a. § (1) bekezdés második mondat alkalmazását a meg nem engedett kényszer szempontjából, mert egy ilyen magatartást a bíróság éppúgy nem vehet figyelembe a terhelt terhére, mint azt a döntését, hogy az ellene emelt vádakkal kapcsolatban nyi-

latkozik, vagy hallgat; így a poligráf alkalmazása nem éri el a törvény által tiltott kihallgatási módszerek súlyosságát. Következtetése szerint: ha a bíróság az indítványozott bizonyítást nem utasíthatta is el meg nem engedettként a vádlott alaptörvény által garantált védelmére tekintettel, a poligráfos vizsgálati módszerek eredményei akkor is teljesen alkalmatlan bizonyítási eszköznek bizonyulnak, és e megítélés ellen nem vezethető le semmi sem abból, hogy más, a büntetőeljárásban alkalmazott teszteljárások bizonyítási alkalmassága legalábbis vitatott, ugyanis az azokkal szembeni aggályok nem alapozzák meg a poligráf alkalmasságát.

Megkülönböztette a kontrollkérdés és a cselekményismeret eljárást, és a következőkre jutott: *„A kontrollkérdés eljárás alkalmatlan, mert esetében nem a jelentős szakmai körökben általánosan és egyértelműen helyesként és megbízhatóként elismert módszerről van szó. A kutatás jelenlegi szintje szerint [...] sem tulajdonítható neki semmiféle bizonyító erő. Nem lehet kiindulni abból, hogy bizonyos érzelmi állapotok megfelelő reakciómintákban csapódnak le. Nem lehet az elért mérési eredményekből arra következtetni, hogy a terhelt a cselekményre vonatkozó kérdésre tudatosan hamisan válaszolt. Ez a [...] megközelítés a vizsgálónak legfeljebb ösztönszerű, míg a bíróságnak semmilyen lehetőséget nem enged annak megvizsgálására, hogy a teszteljárás a konkrét esetben helyénvaló eredményekhez vezetett. Egyébként is, a kontrollkérdés eljárás elméleti kiindulópontjai és összefüggései sem bizonyítottak tudományosan. Ellene hat az is, hogy nincs lehetősége a vizsgálónak a vizsgálat folyamatának objektív felülvizsgálatára, emiatt [...] különösen azt nem tudja megvizsgálni, hogy a kontrollkérdések kiválasztása és megfogalmazása a módszertani megközelítésnek megfelelően sikerült, tehát, hogy a terhelt személyére és az egyedi cselekményre méretezték. Különösen a bíróságnak nincs lehetősége ennek megfelelő kontrollra, el kell fogadnia a vizsgálati eredményeket anélkül, hogy ezeket értené és felülvizsgálná, így a büntetőeljárás szerint kizárólag őt megillető kompetenciát nem tudná sajátjává tenni, egyidejűleg nem tudna megfelelni annak a feladatának, hogy saját és végső felelősségű döntést hozzon. Mivel a kontrollkérdés eljárás koncepciószerűen nem alátámasztott és működési módja nem ellenőrizhető, az alkalmazásával nyert eredménynek nincs bizonyító ereje. [...] A cselekményismeret eljárás szükségszerűen előfeltételezi, hogy a végrehajtása előtt a terhelt számára cselekményrészletek nem váltak ismertté, mert egyébként a döntő orientációs reakciók a nem elkövető esetében is várhatók. Ebből adódóan ez a vizsgálati módszer az StPO [...] értelmében teljesen alkalmatlan, tehát ha a terhelt már ismereteket szerzett az ellene felhozott gyanúról és az arra vonat-*

kozó nyomozati eredményekről. A cselekményismeret eljárás alkalmazása a bírósági tárgyalás idején az általános felfogás szerint emiatt nem alkalmazható. Ennek megfelelően az elutasított bizonyítási indítvány idejében kizárt volt az, hogy a vádlott által poligráfós vizsgálat segítségével óhajtott bizonyítás használható eredményt hozhatott volna, hiszen már többféle módon konkrét ismereteket szerzett az ellene emelt vádakról. A kifejtettek szerint a vádlott által indítványozott poligráfós vizsgálat mindenféle bizonyító erő nélküli eredményhez vezetett volna.”

A szövetségi bíróság döntése bizonyítás eredményeként született, végkövetkeztetése egyértelmű, azonban mégis több egyet nem értést tartalmazó írás látott napvilágot.

A problematikával legbehatóbban foglalkozó szakemberek (Holm Putzke, Jörg Scheinfeld, Gisela Klein, Udo Undeutsch) 2009-ben közös tanulmányban¹⁴ állították a szövetségi bíróság álláspontjának helytelenségét. Kifejtették: a legfelsőbb bírói diktátummal ellentétben áll némely ügyészségnek az a gyakorlata, hogy lehetővé teszi a poligráfós vizsgálatot, és a további eljárását annak eredményétől teszi függővé, sőt néha a nyomozást meg is szünteti. Megfigyelésük szerint a bíróságok ítéletei általában nem állnak szemben a poligráfós vizsgálat eredményével, de jellemző, hogy a vizsgálati eredményeket csak közvetetten használják fel: azért így járnak el, hogy az ítéleteik ne legyenek támadhatók. A legújabb tudományos módszerekkel és kutatási eredményekkel próbálták igazolni, hogy a poligráfós teszt megbízható és a szövetségi bíróság álláspontja téves. Szerintük az 1954 utáni 55 éven keresztül a fiziopszichológiai vizsgálat eredményét mindig helytelen érveléssel vették el és jogállami értelemben elfogadhatatlan a tragédia megismétlődése, vagyis, hogy „független és saját ítéletalkotásra kötelezett bírák a legfőbb bírói jogalkalmazás időközben tudományosan megcáfolt érvelését és meghaladott premisszáit vakon és saját ítéletalkotás nélkül átvegyék. [...] Az StPO 244. § (3) bekezdés második mondat már nem lehet normatív alapja a terhelt által óhajtott poligráfós vizsgálat elutasításának. Éppen itt az ideje annak, hogy legalább a terhelt által megkívánt poligráfós vizsgálat eredményének [...] bizonyító erőt tulajdonítsanak.” Javasolták, hogy a gyanúsítottak a vizsgálatnak vessék magukat alá, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyomozó hatóságok az eredményei iránt pozitív hozzáállást tanúsítanak és sok esetben megszüntetik a nyomozást. Ha a bíróság a főtárgyaláson elutasítja a mentő vizsgálat eredményének figyelembe vételére, illetve a vizsgálatot vég-

¹⁴ Polygraphische Untersuchungen im Strafprozess. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Nr. 121, Heft 3, 2009, S. 607–644.

ző szakembernek a meghallgatására vonatkozó indítványt mint „teljesen alkalmatlant”, akkor indítványozni kell a szakértő meghallgatását annak a bizonyítására, hogy a tudomány állása 1998 óta alapvetően megváltozott: az ilyen indítványt ugyanis nem lehet elutasítani.

Stefan Seiterle ellenvéleménye szerint¹⁵ is régóta próbálják a hazugságvizsgálót a büntetőperben Németországban is alkalmazni, a szövetségi bíróság azonban 1954-ben megtiltotta még arra az esetre is, ha a vádlott a teszthez hozzájárult, és sajnos az indokolásból nem tűnik ki, miért nincs jelentősége a beleegyezésnek. A szövetségi bíróság új döntése kritikusan szemlélendő, mert a korábbi nézettel szemben túl radikális, valamint teljesen figyelmen kívül hagyja a következő problémát: hogyan értékelendő, ha a vádlott nem hagyja magát tesztelni? Ez nem utalás a bűnösségére? A szövetségi bíróság a problémát egyszerűen megoldotta az értékelési tilalommal. A teszt alkalmasságának megítélésben sem értett egyet a főbírósággal, ugyanis kétségtelen, hogy „[...] valóban sok kritika ismert a kutatásból: a kontrollkérdéstartozat koncepciója éretlen és nem tipizálható, a tesztek esetleg manipulálhatók, a laboratóriumokban nyert eredmények nem vetíthetők a valóságra. Mindezek többé-kevésbé meggondolandó aspektusok, de figyelmen kívül hagyják az eljárásjogot, mert az StPO [...] szerint egy bizonyítási eszköznek teljesen alkalmatlannak kell lennie ahhoz, hogy a bíróság a bizonyítási indítványt elutasíthassa. A helyes értelmezés szerint ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag kizártnak kell lennie annak, hogy egy bizonyítási eszköznek legyen valamilyen bizonyítéktartalma, de nem éppen erről van szó, ismervé azt a számtalan tanulmányt, amelyek a kontrollkérdéstartozat megbízhatóságát igazolják.”

Ezzel szemben kisebbségben vannak azok a szerzők, akik – igaz, részletesebb indokolás nélkül – a főbíróság nézetét helyesnek találták. Így például *Fezer* szerint¹⁶ „a szövetségi bíróság több oldalas álláspontja meggyőző. Ezzel a téma a büntetőeljárás számára hosszú időre eldőlt.”

A szövetségi bíróság az álláspontja elleni kritikákra tekintet nélkül hozta meg 2010. november 30-án az 1StR 509/10 számú határozatot¹⁷. A felülbírált ügyben eljáró bíróság a vádlottat emberölés miatt ítélte el, az eljárása során elutasította a védő poligráfós vizsgálat engedélyezésére vonatkozó bizonyítási indítványát. A főbíróság indokolása szerint helyesen történt az indítvány

¹⁵ <http://www.lto.de/recht/hintergruende/h/luegendetektor-im-straftprozess-weit-entfernt-vom-einblick-in-die-seele/>

¹⁶ Gerhard Fezer: Die Rechtsprechung des BGH zum Strafvollstreckungsrecht seit 1995 – Teil 1. Juristen-Zeitung, 2007, S. 665–666.

¹⁷ <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=f011a5bef8009990f813ff68b2952db3&n=54661&pos=0&anz=1>

elutasítása, mert az 1StR 156/98 számú döntésben a poligráffal szemben felhozott ellenérvek változatlanul érvényesek. „*Emiatt még annak sem lenne jelentősége, ha helyes lenne a jogorvoslatot előterjesztő azon nézete, hogy időközben kielégítően széles adatbázis támasztja alá a poligráf eszközzel mért testi reakciók és egy bizonyos magatartás összefüggését. Azonban nem erről van szó. Ehhez nem elegendő a fellebbező által felvezetett, 65 kísérleti szemlélyel végzett szimulációs vizsgálat sem.*”

Thomas Koll¹⁸ kritikája szerint a szövetségi bíróság álláspontja több okból sem érthető. Egyik hivatkozása ugyanis az, hogy a tudományos alapmunka nem kielégítő és a módszer hibakvótája túl nagy: e mérce szerint azonban számtalan egyéb tudomány és módszer eredményét kellene teljesen alkalmatlan bizonyítási eszköznek tekinteni, ezt az elvet azonban a jogalkalmazás egyetlen más helyen sem követi, sőt bizonyító erőt tulajdonít az olyan módszereknek is, amelyeknek nagy hibaesélyük van, a poligráfhoz kapcsolódóan is fejlődés történt az elmúlt évek kutatásaiban, amelyeket a bíróság döntése figyelmen kívül hagyott.

Holm Putzke is éles hangvételű bírálat tárgyává tette¹⁹ a főbíróság álláspontját. Az utolsó döntéshez kapcsolódóan kiemelte, hogy az első büntetőtanács fáradozásai kimerültek a korábbi döntésre hivatkozásban, a hatmondatos megfogalmazása nem éri el a szükséges indokolási színvonalat, továbbá az érvek a tudomány „akkori” színvonalára vonatkoznak, pedig időközben eltelt tizenkét év, amely alatt a kutató tudomány sokat fejlődött.

A szövetségi bíróság 2003-as kísérlete a jogegység kialakítására a civiljog területén

A szövetségi bíróság 1998-as döntései a legkevésbé sem oldották meg a bírósági jogalkalmazás problémáit, azok más ügyekben nem kötelező jellegűek, azokat egyébként is büntetőügyekben hozták meg, és emiatt lezáratlan maradt a poligráf egyéb jogterületeken történő alkalmazását érintő vita is. Ettől vezérelve a szövetségi bíróság VI. Civil Tanácsa a 2003. június 24-én meghozott VI ZR 327/02 számú döntésében²⁰ leszögezte: „*A szövetségi bíróság bün-*

¹⁸ Thomas Koll ügyvéd, a Kölni Egyetem munkatársa. <http://blog.ra-koll.de/2014/07/29/lgendetektorgeht-doch/>

¹⁹ Holm Putzke a Passaui Egyetem tanára. http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2011_6_504.pdf

²⁰ <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=5b5e60467df05cd2a06faf0c24f4110e&nr=26601&pos=0&anz=1>

tetőtanácsainak jogalkalmazása által a civil eljárás területén is a legmagasabb bírói szinten tisztázott, hogy a kontrollkérdés eszközével és – mindenképpen, ha a bizonyító fél a teszt időpontjában a vizsgálati eredményekről már tudomással rendelkezett – a cselekményismeret teszt által fogatosított poligráfós vizsgálat (hazugságedetektor) eredménye teljesen alkalmatlan bizonyítási eszköz.”

A döntés alapját képező ügyben a felperes beperelte az apját szexuális cselekmények miatt. Állítása szerint az alperes 1985 és 1997 között több esetben megerőszakolta. A felperes 1997 augusztusában feljelentést tett, és az alperest öt év szabadságvesztés-büntetésre ítélték, az ez ellen bejelentett jogorvoslat eredménytelen maradt. Az alperes a polgári perben is vitatta a felperes állításait, és előadott egy fiziopszichológiai szakvéleményt, amelyet az állítása szerint poligráffal készítettek és amelyből az ártatlansága adódik. A bíróság a felperesnek fájdalomdíjat ítélt meg, valamint megállapította az alperes helytállási kötelezettségét valamennyi, a cselekménnyel okozott anyagi és nem anyagi kárért. Az ezzel szemben bejelentett fellebbezést elbíráló másodfokú bíróság elutasította az alperesnek a poligráfeszt beszerzésére és a pszichológusnak a poligráfeszt végrehajtásának bemutatása céljából történő meghallgatására vonatkozó bizonyítási indítványát azzal az indokkal, hogy a poligráfós vizsgálati módszerekből a válasz valóságtartalmára nem vonhatók kielégítően megbízható következtetések.

A harmadfokon eljáró főbíróság kifejtette: a szövetségi bíróság már eldöntötte a vita tárgyát képező lényeges kérdéseket, és utalt az 1StR 156/98 számú döntésére. „A polgári eljárásban is a bíró elutasíthat bizonyítási indítványt bizonyítékjogi okokból. Ennek során hivatkozhat az StPO 244. § (3) bekezdés előírását tartalmazó évtizedes jogalkalmazásra. Eszerint egy bizonyítási indítványt többek között akkor utasíthat el, ha a bizonyítási eszköz teljesen alkalmatlan. [...] Azt követően, hogy a szövetségi bíróság büntetőtanácsai fiziopszichológiai bizonyító erő értékeléséhez kapcsolódó tudományos szakvélemény alapján ezt a vizsgálati módszert teljesen alkalmatlannak tekintették, nem világos, hogy a civil eljárásban miért lehetne más eredményre jutni. A civilperben a bizonyítási eszköz alkalmasságához ugyanazok a követelmények támasztandók, mint a büntetőperben. Ha egy bizonyítási eszköz tudományosan bizonyított okokból a büntetőperben bizonyításra alkalmatlannak tekintendő, ez ennek megfelelően vonatkozik a bizonyításra a civilperben. Az alperes jogorvoslata nem hivatkozik új ismeretekre, amelyek a szövetségi bíróság büntetőtanácsai [...] döntéseit megkérdőjeleznék.”

A szövetségi bíróság álláspontjának elfogadása jelenik meg a kamarabíróság jogalkalmazásában is. „A járásbíróság helyesen mérsékelte a költséget a szakértő igénybe vételével felmerült költséggel. Ezt a költséget a költségszabályzati törvény 16. §-a²¹ szerint nem lehet az apára terhelni, mert helytelen ügyintézés miatt keletkezett, helyes ügyintézés esetén nem merült volna fel. Helytelen ügyintézés esete áll fenn ebben az értelemben akkor, ha a bíróság egyértelmű törvényi előírásokat szegett meg és ez okvetlenül felismerhető. Ez vonatkozik annak a bizonyításnak a költségére is, amely törvényellenes, nyilvánvalóan felesleges, vagy alkalmatlan eszközökkel foganatosítják. Erről van szó a szakvélemény beszerzéséhez kapcsolódóan a bizonyítás 2003. december hónapban történt elrendelésének időpontjában is egyértelműen felismerhetően. A szakértő a járásbíróság felhívására poligráf alkalmazásával készített szakvéleményt. Helyesen állapította meg a járásbíróság, hogy alkalmatlan bizonyítási eszközről van szó.”²² Hivatkozott a szövetségi bíróság büntetőtanácsainak joggyakorlatára és kiemelte, hogy indokolatlan ettől eltérni a civilperben, más tartalmú döntések az 1998. december 17-én meghozott döntés előtti időkből ismertek. „Az ügyiratból nem állapítható meg, hogy a járásbíróság ettől a jogalkalmazástól tudatosan, védhető más jogfelfogás miatt tért el, sőt erre a jogalkalmazásra történt utalás után nyilvánította ki, hogy a szakvéleményt nem akarja értékelni.”

A Bautzeni Járásbíróság kiemelkedő jelentőségű, 2013-as ítélete

A Bautzeni Járásbíróság 2013. március 26-án hozta meg a korszakalkotónak tartott, a tanulmány bevezető részében a poligráfos vizsgálat eredményének értékelhetőségéhez kapcsolódóan megállapított kritériumokat tartalmazó ítéletét.

A vádlott tagadta a bűncselekmény elkövetését, védekezése szerint a felelősége azért vádaskodik, mert a válást tervezte, és az erőszakos közöszlés valót-

21 A hivatkozott költségszabályzati törvény már nem hatályos, 2013. július 23-tól felváltotta a bírósági és közjegyzői költségekről szóló törvény. http://www.gesetze-im-internet.de/gnotkg/BJNR258610_013.html Az új törvény 21. §-a a korábbi törvény 16. §-ával egyezően írja elő, hogy „Nem érvényesíthető az a költség, amely az eljárás tárgyának helyes intézése esetén nem keletkezett volna”.

22 A kamarabíróság Berlin tartomány legmagasabb szintű bírósága (Oberlandesgericht). Jelzett döntése a 19WF 136/10, 2010. július 9. http://www.jusmeum.de/urteil/kg_berlin/0487e8d941835f575426d363dec02c8bad79348d4d96940d2909eb627d069a4e

lan állításával akarta megszerezni a gyermekük feletti szülői felügyeleti jogot. A tárgyaláson a sértett a mentességi jogával élve megtagadta a vallomás tételét, de a bíróság értékelte a vádlott védekezését, a közvetett tanúk vallomásait, továbbá az okirati bizonyítékokat, amelyek alapján kételye támadt a vádlott bűnösségét illetően. Mindezekben túlmenően mérlegelte a pszichológus szakértő által a büntetőügyel egyidejűleg folyamatban lévő eljárásban az ugyan ezen bíróság családjogban eljáró tanácsának adott szakvéleményt is.

Utalt Lengyelország joggyakorlatára, amelyben a poligráfot a büntetőeljárásban hosszabb ideje használják, említette, hogy Németországban különösen a családjogban a bíróságok a gyermekkel való kapcsolattartás tárgyában hozott döntésekben a fiziopszichológiai kikérdezés eredményét megengedett bizonyítéknak tekintik (utalt három ilyen bírósági döntésre is), továbbá felhívta a szövetségi alkotmánybíróság gyakorlatát is. Kiemelte, hogy a szövetségi bíróság a poligráfós vizsgálatot csupán a vizsgálati eredmények érvényessége okából tekinti alkalmatlan bizonyítási eszköznek, és az eljárást a fiziopszichológiai vizsgálat keretében foganatosított kontrollkérdéseken keresztül kritizálja. Szembeállította a főbíróság 1StR 156/98 és 3StR 236/98 számú döntéseit a tekintetben, hogy az előbbiben már nem tartotta döntő jelentőségűnek az utóbbiban kiemelt azon aspektust, hogy a vizsgált személy feltételezése szerint egy számára kedvezőtlen eredményt ugyanúgy figyelembe vesznek, mint egy kedvező eredményt, és ezért a megbízható eredmények eleve kétségesek.

Foglalkozott a bizonyítékok szabad értékelésével is. *„Mert a bizonyítékok értékelésének keretében a bíróságnak egyébként is megvan a kötelessége, hogy a bizonyítékokat teljeskörűen értékelje, és különösen egy szakértői vélemény esetén, bármilyen jellegű is legyen az, nem kizárólag [...] a szakértői véleményt összefoglaló végeredményt értékelje, hanem behatóan foglalkozzon a szakértői bizonyíték módszerével és létrejöttével. Ugyanez irányadó a tisztán vallomápszichológiai szakértések, vagy balesetanalitikai vizsgálatok megítélésénél. E háttérrel érthető, hogy miért kellene [...] ezt a kiegészítő gyanújelforrást figyelmen kívül hagyni. A szabad bírói bizonyítékértékeléssel nem egyeztethető össze az, hogy egy tudományos módszer a gyakorlatban a valószínűség csupán egy bizonyos fokától tekinthető használhatónak, vagy használhatatlannak. Így a poligráf alkalmazásával nyert fiziopszichológiai vizsgálatot nem lehet eleve az StPO 243. § (3) bekezdés második mondata értelmében vett teljesen alkalmatlan bizonyítási eszköznek tekinteni. Nem csupán érthető, hanem a bizonyítékjog kérdésében a jogrend egységességét állítja fejre az, hogy a családjog területén a poligráf nem csupán megenge-*

det, hanem bizonyító erővel is rendelkezik, a büntetőeljárásban azonban kétségbe vonják az érvényességét. A különböző eljárási formákban a bizonyítás különböző lényegű lehet, azonban egy bizonyítékot bizonyos eljárásokban hiányzó érvényesség miatt nem lehet alkalmatlannak tekinteni, ha ezt a körülményt más eljárási fajtákban [...] nem vitatják.”

Érvelése szerint a szakértő bemutatta az általa használt gép működésének lényegét, elmagyarázta, hogy a feltett kérdés valótlán tagadása esetén a rögzített fiziológiai reakciók jelentősen különböztek a nem a tárgyhoz tartozó, valószínűleg megfelelően megválaszolt kérdésekre vonatkozó reakcióktól. *„Ezen előesetben a szakértő megállapította, hogy a két vizsgált személy reakciói az azt követő, az esetre vonatkozó teszt során egyértelműen értékelhetők az adott válaszok valótlanságát vagy valóságát illetően. Ez érthető, arra a benyomásra is tekintettel, amelyet a bíróság saját maga is nyerhetett a vizsgálat során alkalmazott poligráf bemutatásakor. [...] a szakértő érthetően ábrázolta, hogy a vádlott esetében elért teszteredmények alapján igen nagy valószínűsége van annak, miszerint a vádlott valamennyi, a gyanúra vonatkozó kérdést a valószínűleg megfelelően válaszolt meg. Gi. K. pszichológus megállapításai érthetőek, sokrétűek, eredményükben az előre meghatározott feltételek mellett értékelhetőek, magyarázatai nem tartalmaztak ellentmondásokat és nem ütköztek gondolati törvényekbe. A szakértő részletesen és érthetően mutatta be a vizsgálat során alkalmazott eljárási módot. A vádlott és a sértett poligráfos vizsgálata során alkalmazott műszert bemutatta, és az eljárás tudományos alapjait is elmagyarázta. A megállapítások megengedik a bíróságnak azt a biztos következtetést, hogy az akaratlan testi reakciók »Bio-Feedback«-et képeznek a feltett kérdésekre. A bíróság ezért aggálytalanak találta azt, hogy a szakértő megállapításait a saját bizonyítékértékelése keretében elfogadja. A bíróságnak az eljárás során már egyébként is megállapított, a vádlott bűnösségére vonatkozó kételyeit Gi. K. pszichológus a fiziopszichológiai vizsgálatával tartósan megerősítette. [...] (A vádlottat) ezért fel kellett menteni.”*

A német büntetőjog területén működő szakemberek lelkes elismeréssel üdvözölték és elemezték a Bautzeni Járásbíróság ítéletét.

Holm Putzke az ítéletnek rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított. Írásának²³ lényege: akit Lengyelországban vagy Belgiumban alaptalanul megvádolnak, oka van nem teljesen elcsüggedni, mert lehetősége van magát poligráfos vizsgálatnak alávetni. Az ottani igazságszolgáltatás a mentő eredményt mint minden más bizonyítási eszközt figyelembe veszi, kritikusan megvizsgálja és a

²³ <http://www.holmputzke.de/index.php/kontrovers/test>

többi mentő és terhelő bizonyítékkal összefüggésben mérlegeli. Kevesebb oka van bizakodásra annak, aki hasonló szituációban találja magát Németországban. Ami lengyel és belga bírónak megengedett, azt a szövetségi bíróság az alárendelt bíróságok német bírótól makacsul megtagadja. Ugyanakkor a poligráfos vizsgálat nyereség lenne a sértetteknek, a vádlottaknak, a bűnüldöző hatóságoknak és az igazságszolgáltatásnak egyaránt. Nem is olyan gyakran előfordul – ezt mutatják gyakorló poligráf szakértők tapasztalatai –, hogy főleg azokban az eljárásokban, amelyek tárgya szexuális bűncselekmény, a terheltek negatív teszteredmény után beismerő vallomást tesznek. Egyébként is érthetően, hogy vélhető áldozatok a vallomásukat pszichológiai szakvéleménnyel miért tehetik hihetőbbé, ha ugyanez a poligráfos vizsgálat segítségével nem illeti meg a terhelteket, jóllehet ezek jóval megbízhatóbbak. Mindazonáltal a terhelteknek nem kell visszaradniuk attól, hogy alávéssék magukat poligráfos vizsgálatnak és a mentő eredményt az ügyész vagy a bíróság elé terjesszék. A szövetségi bíróság álláspontja ellenére egyre több bíróság ismeri el a poligráfos vizsgálat bizonyító módszerét. Így írt jogtörténetet a Bautzeni Járásbíróság, mind családügyi, mind büntetőbíróságként.

Thomas Koll szerint²⁴ a járásbíróság döntésének érdekessége a választott indokolás, a bizonyítékok szabad értékelésének egyértelmű előtérbe helyezése, a poligráf német büntetőperbeni alkalmazása körüli vita valamennyi jelentős pontját érinti, egyértelműen mutatja, hogy a hazugságvizsgálat a német büntetőperben alkalmazható. „*A poligráf sok esetben az utolsó esélye a vádlottnak és a védőnek a fegyverek egyenlőségére, főleg, ha vallomápszichológiai szakvélemények állnak rendelkezésre a vádlottat terhelő vallomásokhoz kapcsolódóan.*” Kiemelte az ítélet azon egyik lényegét, hogy elutasítja szövetségi bíróság általi beavatkozást a perbíróság szabad bizonyítékértékelésébe.

Christoph Nebgen kiemelte²⁵, hogy a Bautzeni Járásbíróságon két olyan ítélet született, amelyek az eddigi jogalkalmazás ellenére a hazugságvizsgáló mellett szálltak síkra. Őhaja szerint: akit bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak meg, annak ezt követően talán jobb lehetőségei lesznek arra, hogy hazugságvizsgálóval mentse magát.

*Martin Rademacher*²⁶ is nagy jelentőségűnek tartotta a járásbíróság ítéletét, annak ellenére, hogy a jogalkalmazásban még mindig a szövetségi bíró-

²⁴ <http://blog.ra-koll.de/2014/07/29/lgendetektorgeht-doch/>

²⁵ Christoph Nebgen hamburgi ügyvéd, a *Focus* folyóirat értékelése szerint 2013-ban és 2014-ben Németország egyik „top ügyvédje”. http://www.anwalt.de/rechtstipps/der-luegendetektor-im-strafprozess_052179.html

²⁶ Martin Rademacher düsseldorf-i ügyvéd. <http://www.rademacher-rechtsanwalt.de/luegendetektor.html>

ság jogalkalmazása dominál. Mindamellet felhívta a figyelmet arra is, hogy a poligráf jelentőségét a járásbíróóság büntetőítélete ellenére nem szabad túlértékelni, mert a tárgyalás ügyben más különleges körülmények is fennálltak: a vád a feleség terhelő vallomását alapult, aki azonban a tárgyaláson megtagadta a vallomástételt, tehát eleve csak közvetett tanút lehetett kihallgatni, a sértett fotók által dokumentált sérüléseihez kapcsolódó igazságügyi szakvélemény pedig arra az eredményre jutott, hogy a képek a saját maga okozta sérülés tipikus jegeit mutatják, így már eleve adott volt a vádlottat mentő gyanúok sorozata, amikor a bíróság felhasználta a párhuzamos családjogi eljárásban beszerzett poligráfeszt eredményét.

A Bautzeni Járásbíróóság ítéleteinek meghozatala után tovább bomlott a legfelsőbb bírói fórum frontja. Az egyik bíróság családjogi tanácsa a 2013. május 14-én meghozott döntésében megállapította, hogy a gyermek feletti felügyeleti és a gyermekkel való kapcsolattartási eljárásban a poligráf igénybevitelével fogyanatosított vizsgálat alkalmas az ártatlan személy mentésére. A fellebbezésre eljáró tartományi legfelsőbb bíróság a 2013. december 5-én meghozott döntésében ezzel egyetértett.²⁷

Zárógondolatok

Látható, hogy Németországban rendkívül változatos a bírósági gyakorlat a poligráf jogalkalmazásban betöltött szerepéhez kapcsolódóan. Megfigyelhető, hogy a legfelsőbb bírói fórum büntetőtanácsai 1954-től – igaz, jelentősen eltérő indokolással – változatlanul tartják magukat a poligráf eredményének tiltott bizonyítékként történő értékeléséhez, amihez a legfelsőbb bírói fórum civil tanácsa is csatlakozott. Ezt az álláspontot az alsóbb szintű bíróságok egy része elfogadja, másik része elutasítja, az egyetértő, illetve elutasító bíróságok a német bírósági struktúra mindegyik szintjén megtalálhatók, az elutasítás indokai széles skálán mozognak. A jogelmélet túlnyomó részben, míg a büntetővéddők egyértelműen a poligráf alkalmazhatóságáért emelnek szót.

A szövetségi bíróság nézetével szembeni egyértelmű állásfoglalást jelennek a Bautzeni Járásbíróóság családjogi és büntetőügyben meghozott ítéletei, ugyanakkor az utóbbiban is fedezhető fel következtetlenség, indokolása szerint ugyanis „[...] a családjog területén a poligráf nem csupán megengedett, hanem bizonyító erővel is rendelkezik [...]”, jöllehet ez a megállapítás

²⁷ Oberlandesgericht Dresden, 21UF 787/12. Említve a 23. lábjegyzetben jelzett írásban.

egyértelműen ellentétben áll a már említett civiljogi főbírói döntéssel²⁸, amelyet – a Bautzeni Járásbíróságon – az ítéletet hozó büntetőbíró biztosan ismert; az indokolás ellentmondásosságának oka nem tárható fel. Érdekes lenne a szövetségi bíróság e konkrét ügyet érintő álláspontját megismerni, erre azonban nem nyílik lehetőség: a Bautzeni Járásbíróság igazságügyi főtitkárának jelen tanulmány szerzője részére adott tájékoztatása szerint az ítélet első fokon jogerőre emelkedett.

Aggálytalanul leszögezhető tehát, hogy a poligráf alkalmazása körüli jogalkalmazási vita korántsem ért nyugvópontra Németországban (sem).

²⁸ <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=5b5e60467df05cd2a06faf0c24f4110e&n=26601&pos=0&anz=1>

VIDA JÓZSEF

Kibékíthető ellentétek a büntetőeljárásban¹

A hatályon kívül helyezések csökkentésére irányuló kodifikációs törekvések elvi alapjai az új büntetőeljárás törvényben

A hatályon kívül helyezés jelentéstartalma – megtévesztő módon – a közvélemény, nemegyszer a szakmai közvélemény részéről is negatív, a kudarcosság (alkalmatlanság), és időfecsérlés (tehetetlenség) megnyilvánulásaként jelenik meg², amire megfelelően rimel az a sokszor tetten érhető sztereotípia, hogy a megoldást kizárólag az eljárások – valamifajta abszolút – gyorsításában kell keresni. Egyébként is, ha egy jogász kollégát megkérnénk arra, hogy az első szót mondja ki gondolkodás nélkül, ami eszébe jut a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) kodifikációjáról, az minden bizonnyal a „gyorsítás” lenne.

A továbbiakban megkísérlem megvilágítani a hatályon kívül helyezések csökkentésére irányuló jogalkotói törekvés elvi alapjait, ami már kezdetben sem tűnt könnyű vállalásnak annak tükrében, hogy a témának milyen gazdag jogirodalma van, azzal hány kiváló szerző foglalkozott korábban behatóan, ugyanakkor álláspontom szerint ezek a kérdésfelvetések a Be. alkalmazásának kezdő időszakában ismét aktuálisak lehetnek.

A hatályon kívül helyezések csökkentésére irányuló kodifikációs törekvések elvi alapjai

„A törvényhozás, mely a társadalom jogérzetének szava elől el nem zárkozhatik, a gyorsaság követelményét csakúgy köteles felkarolni, mint az alapság igényeit.”³

¹ A szerző 2014. július 1. és 2017. március 31. között az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Jogalkotásért Felelős Helyettes Államtitkárság büntetőeljárás-jogi főosztály vezetőjeként irányította az új büntetőeljárás kódex kodifikációjának munkafolyamatát.

² A Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2012.El.II.E.1/6. számú, a bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatának elemzése tárgyában készített összefoglaló véleménye, 9. o. <https://tinyurl.hu/fDjx/>

³ Idézet a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk 281–284. §-ához fűzött indokolás szövegéből.

Bátran kijelenthető, hogy időtlen idők óta a büntetőeljárás kodifikáció mindenkori gyújtópontja az eljárás gyorsítása. *Ficsór Gabriella* tanulmánya például az 1298. évi LXII. törvénycikk rendelkezésére vezeti vissza a jogtörténeti háttér részletes elemzését⁴, de ennél jóval korábbra, a XI. századra is visszatekinthetünk, hiszen *Szent László Király Dekrétomainak Harmadik Könyvének* a pert halogató bírákról szóló 24. Fejezete kimondja, „*ha valaki a bírák közül harmincz napon tul halogatja a pert, csapják meg*”, ami jól mutatja, hogy ez mindenkor igazolható cél volt, az ilyen irányú jogpolitikai törekvés napjainkban is vitán felül áll.

A társadalmi elvárás szintjén ez mindig is lényegében a bűncselekmény elkövetőjének mihamarabbi kézre kerítését és szigorú megbüntetését jelentette, manapság viszont egyre több új szempont árnyalja a képet. Gondoljunk csak arra például, hogy – a nemzetközi elvárásoknak való megfelelés következtében is – mennyire felértékelődött az áldozatvédelmi szempont, ezen belül a sértett erkölcsi és vagyoni reparációja, különösen annak időszereúsége, ami ennek köszönhetően szépen lassan jogpolitikai prioritássá vált⁵. A kérdés fontossága napjainkban már evidencia, nemzetközi elvárásokra alapozott alkotmányos igény⁶.

Szakmai szemszögből viszont nem mindegy, hogy az eljárások elhúzóadásának az okait miben kell keresni, a megoldást pedig miben lehet megtalálni. A teljesség igénye nélkül néhány szempontot érdemesnek tartok kiemelni.

Nem mindegy, hogy a jogalkotó a bíróság, ügyészség és nyomozó hatóság eljárásának gyorsítását tartja szem előtt, vagy a gyorsításon az eljárásban részt vevő személyek (például védő, sértett, szakértő) részvételének időszereúségét ösztönző szabályozást érti. Nem mindegy, hogy általános jogintézmények kapcsán merül fel a gyorsítási igény (például a határidők további szigorítása, esetleg azok elhagyása⁷), vagy külön esetekben alkalmazható új vagy megújításra szoruló, egyszerűsítő eljárási megoldásokra van szükség (például az egyes külön eljárásokra vonatkozó szabályok felülvizsgálata)⁸. Nem

⁴ Ficsór Gabriella: A készülő új büntetőeljárás kódex margójára. *Büntetőjogi Szemle*, 2015/1–2., 25. o.

⁵ A kormány által 2015. február 11-én elfogadott, az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztés (a továbbiakban: Be. koncepció) II/3. pont. <https://tinyurl.hu/o42S/>

⁶ 49/1998. (XI. 27.) AB határozat II/1.3. pont.

⁷ Miskolczi Barna álláspontja szerint új határidők bevezetése, meglévő határidők szigorítása változatlan szervezeti, személyi és tárgyi feltételek mellett pusztán erőforrás-átcsoportosítást, és – feltehetően – elhúzódadást okozna. Miskolczi Barna: A nyomozási határidő tervezett rendszere az új büntetőeljárás törvényben. *Ügyvédvilág*, 2015/12., 26. o.

⁸ Lásd az Európa Tanács Miniszteri Bizottság R(87) 18. sz. Ajánlása a büntetőeljárás egyszerűsítéséről. <https://tinyurl.hu/WBKy/>

mindegy az sem, hogy a jogalkotó az eljárások differenciálására vonatkozó, állandóan felmerülő igényre milyen választ ad⁹, esetleg mennyire enged teret a konszenzuális szabályozásnak. Nem mindegy, hogyan sikerül kiaknázni a technikai fejlődés adta lehetőségeket, ami legalábbis elvi szinten mindenképpen egyszerűbb és gyorsabb eljárást feltételez. Fontos szempont a bűnözés szerkezetének változása is, nevezetesen az, hogy az úgynevezett „nehéz megítélésű” ügycsoportba tartozó bűncselekmények száma az elmúlt húsz év alatt több mint a kétszeresére emelkedett, ezek szakszerű elbírálása egyre nagyobb feladat elé állítja a jogalkalmazókat. Végül az sem mindegy, hogy szervezeti szinten milyen megoldások segítik elő az időszűrést¹⁰, illetve a jogalkalmazó milyen hatékonyan működteti az eljárási rendszert¹¹.

Mindezek alapján látható, hogy az eljárás gyorsítására vonatkozó követelménynek számtalan aspektusa lehet, az megítélésem szerint teljesen relatív. Számomra egy kicsit hasonlatos az anyagi igazság sokat boncolgatott kérdéséhez, amelyhez jogi hagyományaink miatt következetesen ragaszkodunk akkor is, ha tudjuk, hogy a valóságnak való teljes megfelelés nem lehetséges¹², továbbá akkor is, ha önmagában az nem alkotmányos követelmény¹³ és a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság gyakorlata sem követeli meg a tagállamok bíróságaitól, hogy materialisan igazságos döntéseket hozzanak. *Elek Balázs* szerint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: 1998-as Be.) szabályozása középutas megoldásnak nevezhető, mivel kötelezettségként írja elő a valós tényállás megállapítására irányuló törekvést, amivel egyben elismeri, hogy ez nem biztos, hogy lehetséges. Kötelező azonban megalapozott tényállást megállapítani, ami azonban korántsem jelenti minden esetben azt, hogy a tényállás a valós tényeket tartalmazza¹⁴.

9 Lásd a büntetőeljárás koncepciójáról szóló 2002/1994. (I. 17.) kormányhatározat mellékletének 7. pontja.

10 Mészáros Ádám: A büntetőeljárás gyorsításának, hatékonyság-növelésének lehetőségei. *Ügyészek Lapja*, 2013/1., 9–10., 20. o.

11 Jancsó Gábor kiemeli a Fővárosi Főügyészség példáját, ahol a bíróság elé állító csoport felállításával, és ezzel párhuzamosan a nyomozó hatósággal, a kerületi ügyészségekkel és a bíróságokkal történő együttműködés kialakításával a bíróság elé állítást igazán élő intézménnyé alakította. Jancsó Gábor: Jogalkotás vs. jogalkalmazás: „Egyedül nem megy...” Az új büntetőeljárás törvény előkészítésének kihívásai egy ügyész-kodifikátor szemével. *Fontes Iuris*, 2015/3–4., 24., 26. o.

12 Márki Zoltán: A büntetőeljárás megújulásának lehetőségei. *Ügyvédek Lapja*, 2014/4., 8. o.

13 Lásd 9/1992. (I. 30.) AB határozat: „Az anyagi igazság érvényesülésére» éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénytértő.”

14 Elek Balázs: Az igazság és a jogerő összefüggései. 2012, 5–6. o. <https://tinyurl.hu/bMvq/>

Álláspontom szerint tehát abszolút értelemben vett időserűség nem létezik, ilyen nem érhető el a büntetőeljárásban, az valójában egy az adott kor elvárásainak megfelelően absztrahált gyorsításra vonatkozó elvárás, amelynek az eredménye – szintén az adott kor viszonyai között – társadalmi szinten, például közvélemény-kutatói bizalmi indexek alapján mérhető és a modernizált, médiaközpontú közéletünkben hatékonyan befolyásolható.

Kónya István, a Kúria elnökhelyettese egy publikált beszédében szemléletesen jellemezte a valós helyzetet: „*A média ugyanis teremtő hatalom. Nem egyszerűen tájékoztatja a nyilvánosságot, hanem felemel vagy letaszít, szttárá változtat, vagy éppen senkivé alacsonyít egyéneket. Képes az ártatlantól bűnöst, s a bűnösből ártatlant csinálni. A média képes eldönteni, hogy mi van és mi nincs, mi a jó és mi a rossz. A média által megszólított közönség pedig olyan szereplőjévé válik ennek a szerkesztett valóságnak, amelyben úgy látja a világot, amilyenek azt a tömegkommunikáció alkotta, mert azt igazságnak fogadja el, pedig lehet, hogy az írott szó csupán a valóság eltorzított változata.*”¹⁵ Azaz sok esetben egy-egy nagyobb közfigyelemmel kísért ügy kapcsán a média hatását is szükséges lenne vizsgálni akkor, ha a társadalmi közérzet szerint Magyarországon a büntetőeljárások a szokásosnál is jobban elhúzódnak.

Ettől függetlenül, még ha a média sokszor „járványt” kiált is, nem cáfolhatók azok a jelenségek, amelyek a „betegséget” igazolják¹⁶. Pápai-Tarr Ágnes például egy közel tízéves periódusban, számadatokra alapozva mutatta be a „hazai helyzetképet”, amely szerint 2005 óta a büntetőeljárás mindegyik szakaszának időtartama folyamatosan és jelentősen nőtt hazánkban, dacára annak, hogy ezzel egyidőben a bűncselekmények száma csökkent és az igazságszolgáltatási apparátus száma növekedett¹⁷.

¹⁵ Kónya István: Az igazságszolgáltatás és a média. A Kúria elnökhelyettesének beszéde. Elhangzott a XX. Vasi Jogász Napon, Szombathelyen, 2016. január 22-én. <https://tinyurl.hu/x9ju/>

¹⁶ Hasonló gondolatokat fogalmazott meg Erdei Árpád az 1998-as Be. megalkotását megelőző időszakban: „*A statisztikák nem mutatják a bűnözési helyzet szubjektív megítélését sem, s a közbiztonság romlását tapasztaló polgárok talán még rosszabbnak vélték a helyzetet, mint amilyen. Részükről természetes reakció, hogy a bűnözőkkel szembeni gyorsabb »számolást« követelnek, s ezzel együtt szigorúbb büntetéseket is.*” Erdei Árpád: Haladás és ellenállás, avagy a büntető eljárási jog kodifikációjának konfliktusai. In: Tóth Károly – Tokaji Géza: Emlékkönyv, Dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, Szeged, 1996, 75. o.

¹⁷ Pápai-Tarr Ágnes: A büntetőperек elhúzóódása. In: Jakab András – Gajdoschek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2016, 783. o. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/29_PapaiTarr_Agnes.pdf

Részemről egy másik érdekes nézőpontból megfogalmazott véleménnyel is egyet tudok érteni, amely szerint a társadalmi elvárás hangjait is felerősítette a média. Az egyes ügyek példáján keresztül történő általánosítás jelensége mellett az igazság kiderítését és érvényesítését áhító érintettek köre a médiának köszönhetően lett tágabb, s a hangja hallhatóbb, így az új büntető-eljárási törvény szabályozása kapcsán is tetten érhető volt egyfajta türelmetlenség¹⁸.

„Az alaposságnak és a gyorsaságnak lehető összeegyeztetésében keresendő tehát a helyes megoldás kulcsa”¹⁹

A gyorsításra irányuló törekvésnek vajon milyen korlátai vannak? Szakmai körben ez a kérdés teljes mértékben költőinek tekinthető, hiszen evidencia, hogy az egész büntetőeljárást garanciák rendszere hatja át, amelyek célja jellemzően az egyes eljárási szereplők jogainak védelme, a büntetőügyekben eljáró hatóságok eljárásának ellenőrizhetősége, végső soron az eljárás törvényességének szavatolása. A valós garanciákból azonban nyilvánvalóan nem lehet engedni, a büntetőeljárás gyorsítása nem lehet abszolút célja sem a büntetőpolitikának, sem a konkrét bűnügyben eljáró hatóságoknak, azt számos olyan tényező korlátozza, amely nem áldozható fel az eljárás gyorsításának oltárán²⁰. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a jogalkotó felülvizsgálja a garanciák rendszerét és a tényleges garanciális tartalmat nem hordozó jogintézményeket ennek eredményeként mellőzze²¹.

Ezzel kapcsolatban minden esetben felvetődik az a kérdés is, hogy az állandóan napirenden lévő gyorsítási igény és az eljárási garanciák ellentétben állnak-e egymással, s ha igen, ez az ellentét „kibékíthető-e”.

Dogmatikus megközelítés alapján nem, mivel az időszűrés–gyorsítás–egyszerűsítés velejárója (záloga) a garancia elhagyása, aminek pedig az ellenértéke, hogy nem maradéktalanul érvényesül a büntetőigény, azaz a valódi egyszerűsítés garanciafeladással jár²².

Pragmatikus megközelítésben pedig igen. Elég csak utalni a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk jogalkotói szemléletét tükröző idézetekre, vagy a Be. egyik fontos elvi alapjára, amely szerint az új sza-

¹⁸ Miskolczi Barna: i. m. 25. o.

¹⁹ Idézet a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikkhez fűzött általános indokolás VI. pontjának szövegéből.

²⁰ Mészáros Ádám: i. m. 12–13. o.

²¹ Be. koncepció, II/2. pont. <https://tinyurl.hu/o42S/>

²² Márki Zoltán: i. m. 4. o.

bályozást oly módon kell kialakítani, hogy az egymást szükségszerűen korlátozó, ám nem rangsorolható eljárási érdekek rendezésére a tisztességes eljárás mint egyetemes alapelv legyen a legfőbb szervezési szempont²³.

Álláspontom szerint az akkuzatórius és inkvizitórius jegyeket magában hordozó vegyes rendszerünk lényege pont az, hogy a látszólag kibékíthetetlen ellentétben álló elvekre²⁴ visszavezethető rendelkezések is megférnek egymás mellett, még akkor is, ha ez értelemszerűen a jogtudósokat mindig is dogmatikai dilemmák elé állítja. Azt azonban fontos hangsúlyozni, hogy ezek az eljárási modellek nemzetközi viszonylatban tisztán sehol nem jelennek meg. Az angolszász büntetőeljárási rendszereket az akkuzatórius rendszerhez lehet közelállónak tekinteni, a kontinentális büntetőjogi rendszerek pedig leginkább egy vegyes rendszerhez hasonlíthatók, de minden esetben keverednek az eredetileg inkvizitórius és akkuzatórius eljárásra jellemző elemek.

A pragmatikus megközelítés híveként szilárd meggyőződésesem, hogy a jogalkotónak a – tisztességes eljárás vezérelve alapján – a helyes és észszerű szabályozási arányokat túlnyomórészt sikerült megtalálnia a Be. szabályozásában, azonban a jogalkotói célok érvényre juttatásához mindenképpen szükséges az is, hogy ebben a jogalkalmazók megfelelő partnerek legyenek, mivel ha a jogalkalmazó befogadó szándékkal áll is az új törvényhez, a hatékony működtetés már a jogalkotó hatáskörén kívül esik, a jogalkotó ettől kezdve csak bízhat a jogalkalmazó bölcsességében, leleményességében²⁵.

„És nincs tévesebb felfogás, mint a mely az eljárás nehézségében és lassúságában látja az alaposág biztosítékát. A gyors, életerős mozgás nem egyértelmű a felületességgel és elhamarkodással”²⁶

A Be.-koncepció irányelveként nevesítette – egyebek között – a hatékonyság és a gyorsaság követelményét azzal, hogy a hatékonyság és gyorsaság azt fejezi ki, hogy az új büntetőeljárási törvény maradéktalanul és indokolatlan késlekedés nélkül képes érvényre juttatni a Btk.-ban megfogalmazott büntetőpolitikai szándékat²⁷. Azonban, ha jobban megnézzük, e két irányelv valójában szinte mindegyik szabályozási elvben így vagy úgy visszaköszön.

23 Be. koncepció, 1.2.1. pont. <https://tinyurl.hu/o42S/>

24 Például legalitás-officialitás vs. opportunitás; anyagi igazság vs. funkciómegosztás; anyagi igazság vs. törvényes garanciák; anyagi igazság vs. formális igazság; inkvizitórius vs. akkuzatórius eljárás.

25 Jancsó Gábor: i. m. 28. o.

26 Idézet a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk 281–284. §-ához fűzött indokolás szövegéből.

27 Be. koncepció, 1.2.1. pont. <https://tinyurl.hu/o42S/>

A Be.-koncepció a szabályozási elvek között konkrétan is megfogalmazza azt a követelményt, hogy a kasszációs és a reformatórius jogkört megalapozó jelenlegi szabályokat felül kell vizsgálni, a hatályon kívül helyezés lehetőségeit szűkíteni, a reformatórius jogkört bővíteni kell. Azt, hogy ez nyilvánvalóan az eljárás gyorsításának igényére vezethető vissza, maga a szabályozási elvhez fűzött magyarázat mondja ki, amely szerint általánosságban az új büntetőeljárásról szóló törvény fellebbviteli rendszerének szabályozása során a pertartamok drasztikus csökkentését, a költségkímélést, a célszerűséget kell szem előtt tartani, ezért az olyan megoldások elfogadhatatlanok, amelyek a jogorvoslati rendszert végeláthatatlanná, átláthatatlanná és ezáltal a gyakorlatban alkalmazhatatlanná teszik²⁸.

Ennek megfelelően már a Be. Preambulumában megjelenik az a törekvés, hogy a törvény az eljárás elhúzódását megelőzni képes eljárásjogi szabályozási lehetőségeket minél hatékonyabban érvényre juttassa és a büntető törvénykönyv, illetve a nemzetközi jog által büntetendő bűncselekmények elkövetőinek a tisztességes eljáráshoz való alapvető jog érvényesülését biztosító, hatékony és észszerű határidőn belül lefolytatott eljárásban történő felelőségre vonását elősegítse.

„Az anyagi igazságnak érvényre emelése csak akkor lehetséges, ha – mint a vádrendszer mellett – a bűnvádi eljárás folyamán közreműködő hatóságoknak és a feleknek jogköre helyesen el van különítve s a bíró felmentve minden vádoló tevékenységtől, elfogulatlanul és igazságosan dönthet a bizonyítás eredménye és a felek indítványai fölött”²⁹

A választott téma elvi alapjai kapcsán végül indokolt kitérni a funkciómegosztás és az anyagi igazság – látszólag ugyancsak kibékíthetetlen ellentétben álló – elvének sajátos relációjára. Az 1998-as Be. jogalkalmazói tapasztalatai alapján ismert volt az anyagi igazságra való törekvéssel is könnyen magyarázható „bírói túlbizonyítási kényszer”, illetve az ezzel összefüggő „hatályon kívül helyezéstől való félelem” jelensége³⁰, ami azért nemkívánatos, mert egyrészt az eljárás indokolatlan elhúzásához vezethet, másrészt pedig magában rejti annak veszélyét, hogy a bíró a vádfunkciót átveszi a bizonyítás során, ami

²⁸ Be. koncepció, II/10. pont. <https://tinyurl.hu/o42S/>

²⁹ Idézet a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikkhez fűzött általános indokolás V. pontjának szövegéből.

³⁰ A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző Csoport *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye. 129. o. <https://tinyurl.hu/TsJc/>

pedig a funkciómegosztás elvének sérelmét jelenti. Az Alkotmánybíróság ezzel kapcsolatban leszögezte, hogy a tisztességes eljárás követelményének alapfeltétele a vádlói és az igazságszolgáltatási funkciók szétválasztása. Az ügyészség és a bíróság feladatainak elkülönítése, az egyes tevékenységi körökre vonatkozó részletes szabályok, az eljárás alanyai számára előírt kötelezettségek és a részükre biztosított jogosultságok konstrukciója eljárási garanciákat is jelent a védelem számára³¹.

Fontos kérdés, hogy az említett, negatív következményeket magában rejtő gyakorlat mire vezethető vissza, szabályozási anomáliára vagy egy helytelen irányba terelődött jogalkalmazási gyakorlatra, hiszen a megoldások megtalálásához az okok feltárása feltétlenül szükséges.

Több olyan állásponttal lehet találkozni a szakirodalomban, ami szerint az 1998-as Be. szabályozása, különösen annak 75. § (1) bekezdése³² félreértésekre ad okot.

Elek Balázs szerint kiszámíthatatlan az elsőfokú bíróság számára, hogy a másodfokon eljáró bírói tanács a tényállás felderítésének kötelezettségét, vagy az eljárási funkciók elkülönítésének elvét helyezi-e előtérbe, és az 1998-as Be. 75. § azon szabályának érvényesülését, hogy ügyészi indítvány hiányában a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. Megállapításait azzal egészíti, hogy a szakirodalom egységesnek tűnik abban, hogy a szabályozás félreérthető, nem ad egyértelmű válaszokat és segítséget a jogalkalmazó bírácoknak arra az egyszerű kérdésre, hogy milyen mélységű bizonyítást folytassanak le³³.

Ficsór Gabriellának az 1998-as Be. 75. § (1) bekezdése kapcsán kifejtett álláspontja szerint, míg a jogszabályhely második mondatának az első fele azt fogalmazza meg, hogy a bíróságnak hivatalból mindent meg kell tennie az anyagi igazságnak megfelelő tényállás felderítése érdekében, a mondat második fele ezzel teljesen ellentétes³⁴.

Jancsó Gábor a problémát a gyakorlat eltorzulásában látja, álláspontja szerint az elsőfokú bíróság hatályon kívül helyezéstől való „féllelmével”, és ennek esetenként túlbizonyításba torkolló következményével, a hatályon kí-

31 14/2002. (XI. 27.) AB határozat III/3.1. pont.

32 1998-as Be. 75. § (1) bek.: A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntető-eljárási jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni, azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére, és megvizsgálására.

33 Elek Balázs: A másodfokú eljárás módosuló szabályai a készülő büntetőeljárási törvényben. *Ügyész*ek Lapja, 2016/3-4., 76. o.

34 Ficsór Gabriella: i. m. 29. o.

vül helyezés egyszerűbb, és – a legutóbbi időkig – kontroll nélküli eszközének jelentőségével a jogirodalom és a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja is behatóan foglalkozott. E körülmények pedig nem a jogszabályban gyökereznek³⁵.

A Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2012.El.II.E.1/6. számú, a bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatának elemzése tárgyában készített összefoglaló véleménye leginkább mindkettőben, a jogalkalmazásban és a jogi szabályozásban is problémákat azonosított. Az összefoglaló véleményben kifejtett álláspont szerint a[z 1998-as] Be. 2006. évi módosítása fél lépést tett az ügyféli per irányába azzal, hogy előírta: ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére, és megvizsgálására. E rendelkezéssel azonban nem hozta összhangba a Be. más §-ait (a megalapozatlanság miatti hatályon kívül helyezés esetében továbbra sem differenciál aszerint, hogy az ügyész vagy a bíró hibájából nem lett minden releváns bizonyíték beszerezve és megvizsgálva). Ezért az ítélezésben meglehetősen nagy a bizonytalanság azon a téren, hogy hatályon kívül helyezési okot jelent-e, ha a bíróság a vádat alátámasztó bizonyítékot nem szerzett be vagy nem vizsgált. A hatályos szabályozás rákényszeríti a bírót arra, hogy a[z 1998-as] Be. 75. § (1) bekezdésében foglaltak ellenére az ügyész helyett szerezzék be azokat a bizonyítékokat, amelyek a vádat erősítik, ugyanis szintén a[z 1998-as] Be. 75. § (1) bekezdése írja elő a tényállás alapos, hiánytalan és a valóságnak megfelelő tisztázását³⁶.

A megoldási opciókat illetően van, aki az anyagi igazság feladásában látta volna a szabályozás helyes irányát. Ficsór Gabriella véleménye szerint úgy tűnik, hogy el kell engedni az anyagi igazságra törekvés elvéhez való magyar jogtörténeti ragaszkodásunkat, hiszen ennek idejétmúlt voltak megfogalmazásával egyre többet találkoznak, minél többet olvassuk a jelenkori tudomány képviselőinek írásait³⁷.

Ezzel szemben már az új büntetőeljárás törvény kodifikációjának előkészítése során is evidenciának tűnt, hogy marad a vegyes rendszer; az eljárás gyorsítása egyidejűleg az általánosan elismert eljárási elvek és garanciák megővésével történhet; illetve a büntetőeljárás célja továbbra is az anyagi igazság tisztázása marad³⁸.

35 Jancsó Gábor: i. m. 27. o.

36 Összefoglaló vélemény, 43. o. <https://tinyurl.hu/fDjx/>

37 Ficsór Gabriella: i. m. 30. o.

38 Márki Zoltán: i. m. 8. o.

Ha pedig a Be. Preambulumának szövegét nézzük, látható, hogy az nem vagy semmilyen kétséget a jogalkotói szándék felől. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a „szem előtt tartva az igazság megállapításának igényét” fordulat az igazságra vonatkozóan – nem véletlenül – nem tartalmaz semmilyen címkét, ami álláspontom szerint inkább ahhoz a szemlélethez áll közel, amely már nem ragaszkodik görcsösen az objektív valóság, abszolút igazság kizárólagosságának fenntartásához, hiszen a XXI. század jogalkotójának egyre inkább be kellett látnia, hogy az objektív valóság feltárására és az így felszínre hozott társadalmi-gazdasági problémák teljes vertikumának megoldására – a különösen nagy társadalmi elvárások ellenére – önmagában az igazságszolgáltatás a maga eszközrendszerével nem elegendő. Ez azonban nem feltétlenül egyenlő a valóság feltárásáról való lemondással³⁹.

A jogalkotó a Be. kodifikálásakor tehát nem mondott le a valóság feltárásáról, nem áldozta fel az anyagi igazság feltárására törekvést a funkciómegosztás oltárán⁴⁰, ellenben felismerte, hogy a szabályozás finomhangolása lehet az egyetlen járható út az ellentétben álló elvek „kibékítésére”, mivel egyik alapelv kizárólagos érvényesítése sem lehet megfelelő megoldás még akkor sem, ha ez továbbra is teret hagyhat a dogmatikai vitáknak⁴¹.

Ilyen vitára ad okot például az, hogy a Be. 163. § (2) bekezdésében használt „valóságghű” megjelölés hogyan értelmezhető.

Kónya István szerint a Be.-ben az a fordulat, hogy a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság „*döntését valóságghű tényállásra alapozza*”, nem az anyagi igazsághoz eljutás próbálkozását jelenti, hanem annak bekövetkezett, valósággal egyező, kétségbevonhatatlan igazságtartalmát határozza meg fundamentális követelményként⁴².

Álláspontom szerint a kérdéses fordulat inkább a joghagyományainknak megfelelő, az objektív valóság megismerésére való igény fenntartását, az arra való törekvést jelképezi továbbra is, azaz e tekintetben az új szövegezés

39 A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző Csoport *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye, 30., 32. o. <https://tinyurl.hu/TsJc/>

40 Eltérő álláspontot fogalmazott meg Hack Péter és Horváth Georgina. Álláspontjuk szerint az új törvény gyakorlatilag szakít az anyagi igazság elvével. Hack Péter – Horváth Georgina: A büntetőeljárásról szóló új törvényről. Jogtudományi Közlöny, 2018/6., 296., 301–302. o.

41 Tóth Mihály szerint öröndetes, hogy a kodifikátorok ezúttal is mértéktartók voltak: felismerték és elfogadták, hogy forradalmi, a rendszert alapjaiban átforgató újításokra nincs, nem is lehet reális igény. Tóth Mihály: A büntetőeljárás kodifikálásának tanulságai, néhány, elsősorban a bíróságot érintő kérdésben. Magyar Jog, 2018/9., 456. o.

42 Lásd például Kónya István: Kúriai szemmel az új büntetőeljárásról. Ügyvédek Lapja, 2017/6., 22. o.

nem jelent érdemi elmozdulást. Az 1998-as Be. 75. §-ában írt „*valóságnak megfelelő*” fordulat normaszövegből történő mellőzése viszont pont a valószínűségnek való teljes megfelelés látszatát igyekszik elkerülni egy rugalmasabb kategória beillesztésével, amelynek használata az 1998-as Be. alkalmazása során sem volt példa nélküli⁴³. Ha megvizsgáljuk a Preambulum szövegezését, amely az *igazság megállapításának igényét* és nem az igazság megállapítását irányozza elő, akkor úgy tűnik, hogy ez a jogalkotói megoldás inkább az utóbbi gondolatmenetbe illeszthető.

Hasonló értelmezést tartalmaz a Kúria *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye, amely szerint a bizonyítandó tényállásnak már nem a valóssággal megegyezőnek, hanem csupán ahhoz hűnek; azaz csak a valóssággal nem ellentétesnek, lényeges pontjait illetően annak megfelelőnek kell lennie. Az összefoglaló vélemény szerzője leszögezi továbbá, hogy „*a bizonyítás részletszabályai között pedig a valóssággal megegyezést a valóssághoz való hűség váltotta fel; ezzel – álláspontom szerint – beteljesedett a már korábban megkezdődött helycsere a processzualis és az anyagi igazság között*”⁴⁴.

A magam részéről a teljes „helycsere” gondolatával maradéktalanul tudok egyet érteni ugyan, és tekintettel joghagyományainkra, azt a magam részéről nem is tartanám kívánatosnak, mégis vitathatatlan, hogy a jövő jogfejlődésének tendenciája ebbe az irányba mutat⁴⁵.

Tehtettel arra, hogy az 1998-as Be. 75. §-át felváltó kodifikációs alternatíváknak és az azokat kísérő elméleti kérdéseknek és kihívásoknak *Miskolczi*

43 Lásd például a 8/2013. (III. 1.) AB határozat 2.3.2. [30] pont; a 34/2013. (XI. 22.) AB határozat 2.1. és 2.2. pont; a 90/2011. BK. vélemény III/5. pont; a Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2012.El.II.E.1/6. számú összefoglaló véleménye, 25. o.

44 A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző Csoport *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye, 64. o. <https://tinyurl.hu/TsJc/>

45 „Az egészen közeli múltban megújult mindhárom nagy eljárási törvényünk (új Be.; új Ket.; és új Pp.) az általános elvi megfontolások szintjén arra a felismerésre épült, hogy a külvilág jogilag releváns tényei bár megismerhetők, azonban ennek lehetőségei nem korlátlanok. Az emberi megismerésnek lehetnek objektív, természetes, fizikai akadályai. A jogalkotó maga is olyan általános és absztrakt jogi normákat alkot, amelyek esetenként egy-egy konkrét tényállásra csak áttelesen, esetleg csak kiterjesztő módon alkalmazhatók. Emellett a jogalkotó az eljárásjogi szabályok megalkotása során jogpolitikai és célszerűségi szempontokat is érvényesít, amelyek alkalmanként a bírói megismerés korlátjaként is jelentkezhetnek.” A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző Csoport *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye, 164. o. <https://tinyurl.hu/TsJc/>

*Barna*⁴⁶ külön tanulmányt szentelt⁴⁷, ezzel én nem kívánok részletesebben foglalkozni, csupán a jogalkotás – témám szempontjából – releváns kérdéseire kívánok kitérni.

A Be.-ben a funkciómegosztás következetesebb érvényesítése alapvető törekvés volt, ennek megfelelően hangsúlyosabban jelenik meg, hogy a vád bizonyítása nem a bíróság feladata, a vádért egyértelműen a vádló viseli a felelősséget, ezért az elsőfokú bíróság hatályon kívül helyezés útján nem lesz számonkérhető, ha a vádló nyilvánvalóan nem tett eleget a vád bizonyítására irányuló kötelezettségének, egészen pontosan annak a kötelezettségnek, hogy a vád bizonyításához szükséges tények feltárása érdekében az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközöket rendelkezésre bocsássa, illetve azok beszerzését indítványozza⁴⁸.

Álláspontom szerint valójában ez a korrekciós szabály adja a szabályozás valódi nóvumát, ez vezet szemléletváltáshoz, illetve ez jelent megoldást a túlbizonyítási kényszer feloldásához. Azt, hogy mit jelent a kötelezettség nyilvánvaló elmulasztása, a jogalkalmazásnak kell kimunkálnia, mindenesetre meglátásom szerint a jogalkotó – egyebek között – el akarta kerülni a szabály mechanikus alkalmazását olyan esetekben, amikor például a minősítés eltérő értékelésével függ össze az eltérő bizonyítási koncepció és az eltérően megítélhető ügyészi aktivitás, amely álláspontom szerint ilyen esetben semmiképpen sem tekinthető számonkérhető mulasztásnak⁴⁹.

Ellenkező állásponttal is lehet találkozni. Kónya István szerint e szabály az új törvényben nem változtatta meg a megalapozatlanság következményeinek viselését, mivel a rendelkezés a vádlót terhelő kötelezettségre utal vissza, amely szerint a vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli. A két rendelkezést tekintve pe-

46 Miskolczi Barna 2014. július 1. és 2017. március 31. között miniszteri biztostként vezette az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Jogalkotásért Felelős Helyettes Államtitkárságát. Vezetése alatt került sor az új büntetőeljárás kódex kidolgozására és az Országgyűléshez benyújtására.

47 Miskolczi Barna: Az igazság-igazságosság megjelenése a szabályozási elvekben. *Ügyvédelvilág*, 2015/6.

48 Be. 593. § (4) bek.: Ha a megalapozatlanság nyilvánvalóan a 164. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség elmulasztására vezethető vissza, a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatók.

49 Más aspektusból ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik Fantoly Zsanett, aki szerint a gyakorlatban akkor is jelentkezhet probléma, amikor az ügyész és a bíró (szubjektuma) a bizonyítékokat másképp értékeli. Az ügyész szerint a tárgyaláson felvett bizonyítás már elég a bűnösség megállapításához, a bíró szerint azonban nem. Fantoly Zsanett: A büntetőeljárás célja, avagy anyagi igazság kontra elégedett ügyfelek. In: Elek Balázs – Miskolczi Barna (szerk.): Úton a bírói meggyőződés felé. A készülő büntetőeljárás törvény kodifikációja. Printart-Press, Debrecen, 2015, 108. o.

dig – álláspontja szerint – könnyen belátható, hogy a megalapozatlanság következményei alól a bíróság aligha mentesülhet, mert a vádló a törvényi kötelezettségét már azáltal teljesíti, ha indítványt tesz a bíróságnak arra, hogy bizonyítási eszközöt szerezzen be. Ezt abban az esetben is megteheti a megalapozatlanság következményeinek viselése nélkül, ha ezt megelőzően mulasztotta el a vád bizonyításához szükséges tények feltárását, vagyis ha a vád „gyenge lábakon áll”⁵⁰.

E helyütt megjegyezni kívánom, hogy érdemes az előző problémafelvétellel összhangban értelmezni a vádtól eltérő minősítés – alig észrevehetően – megváltozott rendelkezéseit is. Amennyiben ilyen felmerül, az 1998-as Be. szabályai szerint a „bíróság megállapíthatja”⁵¹, a Be. 495. § (1) bekezdése szerint pedig „a bíróság végzésével megállapítja”, hogy a vád tárgyává tett cselekmény a vádtól eltérően hogyan minősülhet⁵². Ez pedig arra utal, hogy a jogalkotó a funkciómegosztás aspektusait komplex módon igyekezett érvényesíteni a szabályozásban.

Ugyancsak a funkciómegosztás elvével függ össze, hogy az indítványokhoz kötöttség a bíró oldalán karakteresebben jelenik meg az új szabályozásban, mégis szükséges hangsúlyozni, hogy az anyagi igazságra való törekvésnek annyiban teret enged a rendszer, hogy nem zárja ki teljes mértékben azt a lehetőséget, hogy a bíró szükség esetén, kivételes esetben hivatalból vegyen fel bizonyítást. A fő szabály által közvetített szemlélet viszont az, hogy a bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be, indítvány hiányában bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles⁵³.

Érthető okból rendre felmerülnek olyan kritikák⁵⁴, amelyek e megoldás következetlenségét hangsúlyozzák, azonban számomra minden esetben nyitott maradt az a kérdés, hogy a funkciómegosztás elvének következetes képviselete, illetve a bírói bizonyítási lehetőség kategorikus kizárása esetén mi

50 Kónya István: A Kúria hatása az új büntetőeljárási törvény kodifikációjára. Ügyvédek Lapja, 2016/4., 5. o.

51 1998-as Be. 270. § (1) bekezdés.

52 Saját jogalkalmazói tapasztalataim szerint az 1998-as Be. 270. §-ának alkalmazására viszonylag ritkán került sor, amikor pedig a bíróság egy bonyolult ügyben, majd egy évig elhúzódó tárgyalási időszak végén erről végzést hozott, nem volt érthető számomra, milyen olyan új tény, körülmény alapozta meg a bírói döntést, ami akár már a tárgyalás előkészítése során nem volt azonnal felismerhető.

53 Be. 164. § (1) bek.: A vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli.

(2) A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be.

(3) Indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles.

54 Lásd például Kónya István (2017): i. m. 21. o.

maradhatott volna az anyagi igazságra törekvés elvéből, amelyet vitathatatlanul az eljárási rendszerünk alapértékének tekintünk.

A jogtörténeti fejlődés eredményeként a bírói munka kapcsán eleve kialakult egy olyan alapvető társadalmi elvárás, hogy a bíró a jogvita elbírálása szempontjából jelentős összes tényről és körülményről az objektív valóságnak megfelelően szerezzen bizonyosságot, és döntését kizárólag ilyen tényállásra alapítsa. Ez a követelmény pedig szükségképpen elvezetett a szabad bizonyítási rendszer kialakulásához, amely a ténymegállapítás során a bizonyítékok körének és bizonyító erejének meghatározását a bíró belső meggyőződésére, lelkiismeretére bízta, mert ez állt összhangban az objektív valóság perbeli megjelenítésére irányuló kötelezettséggel⁵⁵.

E körben érdemes azt az esetet felvetni, amikor a terhelt javára merül fel olyan ki nem aknázott bizonyítási lehetőség, amely az anyagi igazság igényének szem előtt tartásával mellőzhetetlen lenne, ugyanakkor erre mégsem tett senki indítványt. Fontos dilemma, hogy ebben az esetben a bíró meggyőződése, lelkiismerete mennyire legyen meghatározó. Egyáltalán mikor dől el, mikor dönthető el, hogy a bizonyítás a védelem vagy a vád javát szolgálja vagy esetleg számukra hátrányos eredménnyel jár? Lehet-e ezekre a kérdésekre adekvát jogalkotási megoldást találni? Vagy vannak olyan kérdések, amelyeket érdemes inkább a bírói meggyőződésre, lelkiismeretre bízni.

A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző csoport *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye álláspontom szerint több kérdésre megfelelő választ ad. E szerint a szabad mérlegelés és a belső bírói meggyőződés – a bírói függetlenséggel kiegészülve – kellő mozgásteret biztosít a bírónak, hogy a tisztességes eljárás keretei között per tárgyává tett adatokból és tényekből helyes következtetéseket vonhasson le. A mérlegelés és meggyőződés szabadságának a korlátozása, vagy a bizonyítottság szintjével összefüggő további kritériumok megfogalmazása a bizonyítási rendszert kötöttebbé tenné, továbbá növelné a távolságot a való tények és a bírói gondolkodás között⁵⁶.

A jogalkotónak is szükségszerűen szembesülnie kellett ezekkel a kérdésekkel, és ha jobban belegondolunk, inkább a fegyverek „kiegyenlítése” irá-

⁵⁵ A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző Csoport *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye, 29. o. <https://tinyurl.hu/TsJc/>

⁵⁶ A Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző Csoport *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései* című összefoglaló véleménye, 36. o. <https://tinyurl.hu/TsJc/>

nyába mutató „féloldalas”, az „ellentétek kibékítésén” alapuló megoldást választott a szabályozás kialakításakor, amit *Belovics Ervin* találó megjegyzése világít meg a legjobban, amely szerint csupán a vádlói mulasztás járhat azal, hogy a másodfokú bíróság nem juttatja érvényre a megalapozatlanság következményeit, míg a védő mulasztásakor feléled a materiális igazság megállapításával kapcsolatos elvárás és a bíróságnak a vádlott érdekét szolgáló bizonyítékokat akkor is be kell szereznie és meg kell vizsgálnia, ha ilyen terhelti, illetve védői indítvány előterjesztésére nem került sor⁵⁷.

A Be. bizonyítási rendszere tehát alapvetően továbbra is összhangban áll az Alkotmánybíróság által kifejtettekkel, miszerint a vád bizonyításának terhe az ügyészterhelti ugyan, azonban a bíróságnak hivatalból és önálló szakmai felelősséggel kell törekednie az igazság elérésére⁵⁸.

Végszó

Talán pár évtized múlva egy büntetőeljárás kodifikációhoz elég lesz egy komolyabb szoftvert lefuttatni, és a szuperszámítógép a betáplált paraméterek szerint az optimális találat szerint állítja elő az új normatömeget, amelyben a dogmatikai paraméterek is a lehető legtisztább formában juthatnak érvényre. Azonban a Be. közelmúltban befejezett kodifikációja – nemsokára talán már „old school”-nak minősülő – humán erőforrásra épült, ezért sem a tévedés, sem az nem zárható ki, hogy hosszú távon mégis tetten érhetőek lesznek az új törvény újításainak kedvező hatásai⁵⁹, valamint érvényre jutnak a Be. koncepciójában meghatározott irányelvek⁶⁰, a hatékonyság, a gyorsaság, az egyszerűség, a korszerűség, a koherencia és a célszerűség.

57 *Belovics Ervin*: Új büntetőeljárás törvény, új feladatok. *Börtönügyi Szemle*, 2018/4., 8. o.

58 14/2004. (V. 7.) AB határozat III.B.3.1.

59 *Polt Péter* szerint ilyen kedvező hatás – egyebek között – az lehet, hogy a megalapozatlansággal kapcsolatos szabályok egyértelművé válása és a hatályon kívül helyezések rendes jogorvoslattal történő támadásának lehetővé tétele csökkenti az elsőfokú bíróságokra nehezedő, túlbizonyításra ösztönző nyomást; ez feltehetően az elsőfokú bírósági eljárások egyszerűsödését, rövidülését fogja előidézni; a másodfokú bíróságok nagyobb arányban fogják gyakorolni reformatórius jogkörüket, gyakrabban kerül sor a megalapozatlansági hibák akár eltérő tényállás megállapításához vezető orvoslására, így többször születik majd a másodfellebbezés bejelentését megnyitó ellentétes döntés. Mindez valószínűleg a bírósági szintek közötti arányosabb ügyleterheltséghez vezet. *Polt Péter*: A büntetőeljárás törvény újításainak várható hatásai. *Belügyi Szemle*, 2018/9., 38. o.

60 Be. koncepció, 1.2.1. pont. <https://tinyurl.hu/o425/>

GARAI NIKOLETTA

Az Amerikai Egyesült Államokban történt tömegmészárlásokról

2017. október 1-jén történt az Egyesült Államok eddigi legtöbb halálos áldozattal járó tömegmészárlása Las Vegasban. A halálos áldozatok száma majdnem hatvan, a sebesülteké több százra tehető.

A médiából¹ viszonylag kevés információ áll rendelkezésünkre az elkövetőről és annak életéről, ám a nyilvánosságra kerülő adatok alapján egy nem túl részletes képet mégis kaphatunk a férfiről. *Steven Craig Paddock* 1953-ban született, sikeres ingatlanbefektetőként dolgozott, dollármilliói voltak. A férfi nem volt katona, nem volt tagja egyetlen paramilitáris szervezetnek, szélsőséges csoportosulásnak sem, nem ismertek politikai és vallási nézetei, a közösségi média egyetlen platformján sem volt jelen.

Kétszer elvált, nem voltak gyermekei, 62 éves barátnőjével élt. Rengeteg kaszinózott, szenvedélyes játékos volt, több tízezer dollárt forgatott meg naponta, játékfüggősége egyértelmű. Imádta a fegyvereket, gyűjtötte őket, 2016 októberében például harminc darabot vett, Alaszkában vadászengedélye is volt.

Bár nem ismerte az édesapját, az egykor rajta volt az FBI legkeresettebb bűnözőinek listáján, mielőtt teljesen eltűnt. Az akkori körözési dokumentumok alapján a férfit a rendőrség öngyilkosságra hajlamos pszichopátának írja le, aki fél van fegyverkezve, és különösen veszélyes. Volt két testvére², akikkel nem tartotta rendszeresen a kapcsolatot. A két testvér közül az egyik tett valamást a hatóságoknak, vele ritkán beszélt a tettes, ám a másik testvérével semmilyen kapcsolata nem volt. Utóbbiról kiderült, hogy jókora gyűjteménye volt gyermekpornográfiát tartalmazó felvételekből, emiatt eljárás indult ellene.³

Steven Craig Paddockot a környezete nyugodt embernek ismerte, állításuk szerint semmi nem utalt a szörnyű tragédiára. A rendőrség is hasonló ál-

¹ Rovó Attila: Lassan kirajzolódik a Las Vegas-i mészáros teljes portréja. Index, 2017. október 3.

https://index.hu/kulfold/2017/10/03/las_vegas_meszarlas_stephen_paddock/

² Pándi Balázs: Megszólinta a Las Vegasban lövöldöző férfi testvére. Index, 2017. október 2.

https://index.hu/kulfold/2017/10/02/megszolalt_a_las_vegasban_lovoldozo_ferfi_testvere/

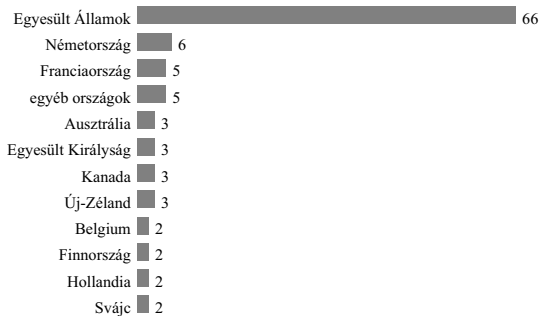
³ Tenczer Gábor: Gyermekpornográfiával gyanúsítják a Las Vegas-i tömeggyilkos öccsét. Index, 2017. október 25. https://index.hu/kulfold/2017/10/25/gyermekpornografiaval_gyanusitjak_a_las_vegas-i_tomeggyilkos_occsot/

lasponton van: nem tudják, mi motiválhatta Paddock tettét. Az sem egyértelmű, hogy egyedül követte-e el a bűncselekményt, vagy volt-e társa. Az azonban biztos, hogy hosszasan tervezte, nem indulatból cselekedett. A gyógyszerilyvántartás szerint Valiumot vásárolt nagy adagban, ez egy nagyon enyhe szorongásoldó benzodiazepin-származék. A hatóságok szerint öngyilkossági kísérlete ellenére nem voltak szuicid tervei, erre sem hátrahagyott levele, sem a bűncselekmény körülményei nem utaltak.⁴

Statisztikai adatok

Az eset rendkívül megrendítő, ám sajnálatos módon nem egyedülálló az elmúlt évtizedekben⁵. Az utóbbi harminc évben, 1983 és 2013 között huszonöt fejlett országban 119 tömegmészárlás történt, ennek 63 százaléka, vagyis 78 eset Amerikában. Tehát majdnem az összes cselekmény kétharmada az Amerikai Egyesült Államokban, vagyis kétszer annyi, mint a másik 24 országban összesen (ábra).

Tömegmészárlások megoszlása a fejlett országokban (%)

Forrás: The Conversation/CC-BY, theconversation.com⁶

⁴ Szalma Baksí Ferenc: Egyre több a kérdőjel a Las Vegas-i tömeggyilkosság körül. Index, 2017. október 5. https://index.hu/kulfold/2017/10/05/usa_las_vegas_tomeggyilkosság_stephen_paddock_mandalay_bay_egyesult_allamok_kaszino/

⁵ Frederic Lemieux: Six Things to Know About Mass Shootings in America. theconversation.com, 3 Oct, 2017 <http://theconversation.com/5-things-to-know-about-mass-shootings-in-america-96891>

⁶ Uo.

A témával foglalkozó tanulmányok erős pozitív korrelációt találtak a birtokolt fegyverek száma és az előforduló tömegmészárlások aránya között (táblázat).

	Száz főre jutó fegyverek száma	Tömegmészárlások száma
Egyesült Államok	88,8	78
Svájc	45,7	2
Finnország	45,3	2
Svédország	31,6	2
Norvégia	31,3	1
Franciaország	31,2	6
Kanada	30,8	4
Ausztria	30,4	1
Izland	30,3	0
Németország	30,3	7
Új-Zéland	22,6	3
Görögország	22,5	0
Belgium	17,2	2
Luxemburg	15,3	0
Ausztrália	15,0	4
Dánia	12,0	0
Olaszország	11,9	0
Spanyolország	10,4	1
Írország	8,6	0
Portugália	8,5	1
Egyesült Királyság	6,2	
Magyarország	5,5	0
Hollandia	3,9	2
Lengyelország	1,3	0
Japán	0,6	0

Forrás: The Conversation, CC-BY-ND, theconversation.com⁷

Továbbá a nagyszámú fegyverbirtoklás korrelál még a fegyverrel elkövetett gyilkosságok számával, és a tömegmészárlások száma is korrelál a fegyverrel elkövetett gyilkosságok számával. A Harvard Egyetem kutatása alapján az elmúlt harminc évben csökkentek a tömegmészárlások között eltelt napok (2017. november 5-én, tehát bő egy hónappal a Las Vegas-i lövöldözés után, Texasban is majd harminc halálos áldozatot követelő lövöldözés történt).⁸

⁷ Uo.

⁸ Uo.

Az elkövető lehetséges pszichés háttere

Az Egyesült Államokban a fegyverviselésnek és fegyverhasználatnak mély kulturális gyökerei vannak, többnyire értéket képvisel, csoport- és identitásképző szerepe van⁹, ezzel ellentétben más fejlett országokban ezt teljesen másként ítélik meg, így a fegyverhez való viszony teljesen más: negatívabb, konfliktuózusabb, kevésbé explicit. Ez nem azt jelenti, hogy az amerikai emberek szeretnek gyilkolni, viszont a szignifikánsan több fegyver jelenléte a mindennapi életben szignifikánsan több alkalmat teremt a használatra. Ezt a statisztika is alátámasztja, hiszen az adatokból láthatjuk, hogy a fegyverviselés elterjedésének köze van a tárgyalt jelenség mennyiségéhez, igaz, az nem derül ki, milyen ok-okozati összefüggésben állnak egymással, de az együtt járásuk egyértelmű. Ebből következik, hogy a fegyverviselés szigorúsága valószínűleg egy aspektus ezeknek a bűncselekményeknek az előfordulási gyakoriságában, ám számos más aspektus is felmerül ilyenkor az okokkal kapcsolatosan, hiszen „valakinek meg kell húznia a ravaszt”.

A 2014-ben megjelent és a Las Vegas-i lövöldözés kapcsán elérhetővé tett publikációkban az ilyen típusú elkövetők jellemzőit, a bűncselekmények pszichés (tehát nem társadalmi vagy például a helyszín karakterisztikájára vonatkozó) oldalról azonosítható okait tárgyalják.¹⁰ A következőkben ezekről a tanulmányokról adok áttekintést, egyes megközelítések, fogalmak esetében utalok azok tartalmára is.

Biológiai, pszichológiai és szociális okok

A mára már elfogadottá vált bio-pszichoszociális¹¹ nézőpont szerint az emberi magatartás olyan komplex jelenség, amit mind *biológiai szinten* (genetikai adottságok, agyműködés, hormonok stb.), mind *pszichológiai szinten* (motiváció, élettörténet, kapcsolatok, személyiségjellemzők, pszichodinamika stb.), mind *szociális szinten* (referenciacsoportok, vallási és politikai elkötelező-

⁹ Eliot R. Smith – Diane M. Mackie: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2004

¹⁰ Mary Ellen O’Toole: The Mission-Oriented Shooter: A New Type of Mass Killer. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 1, 2014, pp. 9–10.; Matthew H. Logan: Lone Wolf Killers: A Perspective on Overvalued Ideas. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 4, 2014, pp. 159–160.; Xavier Amador – Dave Cullen – Robin L. Montgomery – Jeremy Richman – Rob Tuckman – Stuart Twemlow – Mary Ellen O’Toole: Perspectives on Mass Violence. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 2, 2014, pp. 41–48.

¹¹ Türy Ferenc: A magatartásorvoslás helye a magatartástudományok keretében. *Magyar Tudomány*, 2003/11.

dés, közösségben elfoglalt pozíció, szocioökonómiai státus stb.), vagyis integratív módon kell vizsgálnunk. Ebből¹² következik, hogy egyáltalán nem célravezető és informatív egy tényezőre redukálni a cselekmények okait. Az ilyen esetek kapcsán születő diagnózisok, illetve a „*Megőrült!*” „*Egy vadállat volt!*” kezdetű felkiáltások nem visznek közelebb a megértéshez, hiszen mindössze egy már előre megkonstruált kategóriába illesztik bele az elkövetőt, és körkörös érvelésbe kezdenek: azért ölt, mert „skizofrén, depressziós, pszichopata stb.” volt, az elkövetés módja pedig arra utal, hogy „skizofrén, depressziós, pszichopata stb.” volt.

Ezzel a felfogásmóddal a következő problémák vannak:

- a mentális betegséggel küszködők között nem szignifikánsan több a bűnelkövető, inkább az áldozati oldalon jelennek meg;
- több millió, mentális betegséggel élő személy nem követ el ilyen cselekményeket;
- nem tehetünk felelőssé „egy betegséget”, ez nem a személyt uraló, attól függetlenül létező entitás;
- a mentális betegségek szinte mindig komorbiditást (egyszerre több forduló) mutatnak, tiszta formában aligha állnak;
- egy mentális beteg is képes jól kidolgozott, logikus tervek megalkotására, végrehajtására, tehát IQ-ja érintetlen lehet.

A mentális betegekről, betegségekről alkotott sztereotípiáink a megértésünk útjában állnak.

Ez a megközelítés *Mary Ellen O’Toole*¹³ szerint is rendkívül problémás. Volt FBI-profilozóként az ő javaslata az, hogy a megértéshez meg kell tudnunk a *bűncselekmény helyszínének a jellemzőit* (áldozatok kiválasztása, tervezés folyamata stb.) és az *elkövető háttérét* (kora gyerekkorig visszamenőleg, hiszen felnőttkorban az ember személyisége már „kész”, tehát az okokat korábban kell keresni). Így kiderülnek a motívumok, az elkövető személyiségének sajátosságai, az eset előtti figyelmeztető viselkedése, hogy milyen stresszorok vezettek a tettehez, valamint hogy hogyan tudta titkolni tervét a környezete előtt. Az erőszak jelensége rendkívül komplex, egyénenként eltérő keletkezési és fejlődési jellemzőkkel. Ezeknél a bűncselekményeknél biztos, hogy az elkövetők nem impulzívok és a lövöldöző nem „bekattan”. A világ iránt érzett utálat, gyilkos és öngyilkos hajlamok és fantáziák évek alatt

¹² Mary Ellen O’Toole: i. m. 9–10. o.

¹³ Uo.

formálódnak, és figyelmeztető viselkedés kíséri őket. Ezek a figyelmeztető viselkedések a lövöldözés előtt napokkal jelentkeznek.

Mary Ellen O’Toole szerint csak úgy előzhetjük és érthetjük meg a jövőbeli lövöldözés bűncselekményeket, ha a korábbiakat már minden lehetséges aspektusból megvizsgáltuk és ismerjük; ezért a következőkben az eddigi tapasztalatokat ismertetem.

A három közzétett tanulmány a viselkedés különböző szintjeit veszi górcső alá.

Napjainkban egyre népszerűbb az emberi viselkedés tanulmányozására használni az *idegtudományt* – éppen 2017. október végén volt olvasható, hogy mikroszkópos vizsgálatnak vetik alá Stephen Paddock agyát a kaliforniai Stanford Egyetemen, hogy megtudják, miért ölt¹⁴, ennek tudományos szempontból rendkívül aggályos pontjaira nem térnek ki. Az idegtudomány – témánk szempontjából releváns területe – igyekszik az emberi viselkedést agyi képletekkel, neuronhálózatok aktivitásával, agyi struktúrák közötti kommunikációs mintázatokkal leírni különböző képalkotó eljárások segítségével (fMRI, CT stb.). Természetesen az extrém erőszakos viselkedés agyi lokalizációjára is történtek kísérletek, ám a tudomány mai állása szerint nem ismert olyan agyi patológia vagy abnormalitás, ami az ilyen szintű erőszakosságért felelhet. Korrelációs eredmények születtek, amik tendenciákra utalnak bizonyos strukturális és funkcionális sajátosságok és az erőszakosság, valamint a genetikai különbségek és az erőszakosság között. Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy még hiányzik az a magyarázó elem, ami hidat tudna képezni a biokémiai és a viselkedéses jellemzők között.¹⁵ Ha visszaemlékezünk a Las Vegas-i lövöldöző családi hátterére, láthatjuk, hogy az édesapja erőszakos bűnelkövető volt, aki sosem ismerte a fiát. Ez a közös genetikai bázis jó alap lehet az erőszakos viselkedés bizonyos fokú magyarázatára, ám eddig nincsen tudomásunk a lövöldöző testvéreinek erőszakosságáról (igaz, az egyik feltételezhetően pedofil), valamint arról sem, hogy az elkövető hogyan azonosult sosem ismert apjával, milyen fantáziákat, érzelmeket táplált iránta, ami ugyancsak fontos, de már nem idegtudományi aspektus.

A pszichiátria és a klinikai pszichológia (gyakorlatban és elméletben sokszor igen nehéz szétválasztani a kettőt) válasza a tanulmányok alapján a történetekre többnyire medikális szemléletű, tehát a patológiát hangsúlyozza, de

14 Dezső András: Mikroszkóppal vizsgálják meg a Las Vegas-i merénylő agyát. Index, 2017. október 30. https://index.hu/kulfold/2017/10/30/mikroszkoppal_vizsgaljak_meg_a_las_vegas-i_merenylo_agyat/
15 Jeremy Richman: Perspectives on Mass Violence. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 2, 2014, pp. 41–48.

túlmutat a diagnózisalkotáson. O'Toole¹⁶ az ilyen típusú elkövetők klinikai szempontból releváns viselkedésváltozására, viselkedésük sajátosságaira hívja fel a figyelmet. Hangsúlyozza, hogy az abnormalis viselkedés jóval a lövöldözések előtt kezdődik, többnyire a mások általi elhagyatottság, méltánytalanság, a külvilág iránti neheztelés és utálat érzésével, a világ egészen szépen lassan ellenséggé válik (ez a működésmód a szentitív-paranoid élményfeldolgozás jellemzője). Tulajdonképpen a környezetnek ez az első beavatkozási lehetősége, hogy komolyan vegye az egyént, és segítsen, ne pedig bagatellizáljon, racionalizáljon. A lövöldözések szemtanúi az elkövetőket nyugodt és az eseményeket kézben tartó személyekként írták le, mint akiken egyfajta apátia lett úrrá, nem pedig felfokozott mániás állapotban lévőkként. Viselkedéses szempontból ez az apátia nagyon fontos, ugyanis az áldozatok iránti közömbösségre, és alacsony szorongási és félelmi szintre enged következtetni, ám ezek a viselkedéses jellemzők nem állapot-, hanem vonás jellegűek, szóval a környezet számára nem ismeretlenek. Az elkövetést megelőző további árulkodó jel lehet az érzelmi szabályozás színvonalának csökkenése, a fokozott érdeklődés a fegyverek iránt, továbbá a mindennapi rutin elhanyagolása (munka, higiénia, kötelességek stb.). Ezek a felismerések azonban mit sem érnek, ha nincsen megfelelő rendszer, ami reagálhatna rájuk.

Ezekon felül nagyon gyakori a súlyos mentális betegségek megléte (itt most pszichotikus zavarokra kell gondolni). Az tévhit ezekkel a zavarokkal kapcsolatosan, hogy az ilyen egyének ne lennének képesek komplex tervek kitalálására és véghezvitelére, valamint hogy ne lennének olyan időszakok (akár a pszichózissal párhuzamosan), amikor kognitív funkcióik nem normálisan működnének. Tehát a pszichózis¹⁷ ellenére is tudnak bizonyos esetekben tisztán és logikusan gondolkodni.

*Matthew H. Logan*¹⁸ magyarázatát egy pszichopatológiai koncepcióra fűzi fel. Úgy véli, hogy az ilyen esetek megértésének egyik kulcsa a „túlértékelt eszme” fogalma.¹⁹

16 Mary Ellen O'Toole: i. m.

17 „Mi az a pszichózis? Pszichózisra bármely (egészséges) ember képes extrém megterhelő stressz miatt, vagy pszichoaktív szerek hatása alatt, esetleg szomatikus problémák következményeként. Ám vannak bizonyos mentális betegségek, amiknek lényegi részét alkotja a pszichózis (skizofrénia, mániás-depresszió, paranoid zavar, szkizoaffektív zavar, etc.), de a pszichózison felül vannak specifikus kritériumai is az egyes betegségeknek. A pszichózis a valósággal való kapcsolat megszakadása (hallucináció, téveszme, gondolkodás zavar). A pszichózis nem diagnózis, hanem állapot. Pontos okai nem ismertek.” Tringer László: A pszichiátria tankönyve. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2010

18 Matthew H. Logan: i. m.

19 „Hova helyezhetjük el a túlértékelt eszmét? A túlértékelt eszme a gondolkodás tartalmi zavarához tartozik. A gondolkodás tartalmi zavarait egy kontinuumként kell elképzelni, ami a minimális diszfunkció

Ezeknek a személyeknek idealizált értékeik vannak, melyek annyira fontosá válnak, hogy alapjaiban definiálják az identitásukat. Ez egy észszerűtlen hiedelem, amellyel kapcsolatban az egyén teljesen megszállott lesz, és képtelenné válik a különféle helyzetekhez való alkalmazkodásra. Ettől függetlenül tudnak funkcionálni a mindennapi életben, de amikor fenyegetve érzik az idealizált értékeiket, céljaikat, rendkívül defenzívek, idegesek, agresszívak lesznek. A túlértékelt eszmékkel jellemezhető emberek nem pszichotikusak²⁰, ugyanis tartalmilag ezek a gondolatok nem teljesen irracionálisak, és megváltoztathatatlanok (például túlzott rajongás, vallásosság, politikai meggyőződés). A rigiditás rezisztenssé teszi ezeket a személyeket a farmakológiai, pszichológiai kezelésre és a tetteik következményeinek felismerésére, így összességében a pszichotikusoknál hajlamosabbak az erőszakra. Jellemző még, hogy többen is osztozhatnak a hiedelmeken, így az elkövető sokszor nem magányos farkas, hanem „csoportban vadászik”. Sokszor az az érzésünk támad az ilyen személyek kapcsán, hogy egyszerűen nem illenek a társadalomba.

A túlértékelt eszmék, mint említettem, a tárgyalt pszichotikus állapotokban nem jelennek meg, mert nem annyira bizarrak, mint a pszichózisban előforduló téves eszmék. Természetüket tekintve azonban hasonlóak (egy kontinuumon helyezhetők el), így a pszichózisnál enyhébb kórképekben, a személyiségzavarokban²¹ fordulnak elő. A szerző hangsúlyozza, hogy nem az a fontos, hogy milyen személyiségzavarban fedezhető fel túlértékelt eszme, hanem az, hogy egyáltalán felfedezhető, ez a közös pont.

Ezek a tényezők azok, amiket a Las Vegas-i esetről még egyáltalán nem tudunk, és az is lehet, hogy soha nem is fogunk megtudni. Véleményem szerint a lövöldöző nem volt pszichotikus beteg, mert arról a környezetének tudomása lett volna, és mára már hírt adtak volna erről. Valószínűbb, hogy személyiségzavarban szenvedett (ezt a játékszenvedélye és az egzisztenciája is alátámasztja), de azt találgatni, hogy milyen túlértékelt eszméi lehettek, spe-

okozó zavartól tart az egyre súlyosabb felé. Elfogultság ? Túlértékelt eszme ? Főbiák ? Kényszer gondolatok ? Téveseszmék. Ezek rigid, állandó jellegű téves tudattartalmak, melyek a magatartás zavarait eredményezik. Az elfogultság és a túlértékelt eszme a mindennapi életben is gyakoriak: előítéletek, babonák, profécziák, stb. Kórossá akkor válnak, ha irreálisuk növekszik, korrigálhatóságuk csökken.” Tringer László: i. m.

20 Mary Ellen O’Toole: i. m.

21 „A személyiségzavarok normál személyiségvonások szélsőséges megnyilvánulásai, melynek következményei elsősorban az érzelmi élet, a szociális beilleszkedés és az indulati kontroll területén jelentkeznek. A személy önmaga, mások és a világ érzékelésének és értelmezésének tartós és pervazív zavara, melynek következtében a viselkedés jelentősen eltér a személy kultúrájának elvárásaitól.” Döme László: Személyiségzavarok. Filum Kiadó, Budapest, 2001

kuláció volna. Ám nem kizárt, hogy azoknak közül lehetett a fegyverekkel kapcsolatos megszállottsághoz, az ebből fakadó omnipotencia, grandiozitás érzéséhez (a „fentről” meggyilkolt „közönség”).

A cikkek által leírt utolsó ismertetési mód a *közösség* irányából közelít, és a prevencióra is fókuszál. *Xavier Amador*²² szerint a kezeletlen pszichotikus betegek állapota a fő felelős az ilyen típusú bűncselekményekért, így az ellátórendszert kéri számon. *Dave Cullen*²³ úgy véli, hogy minden fiatal a hangját akarja hallatni, felhívni magára a figyelmet a közösség elhanyagoló erejével szemben, ilyenkor gyakori a depresszió és az öngyilkosság. Javaslatá szerint az iskolákban szűrni kellene a fiatalokat depresszióra. *Robin Montgomery*²⁴ rendőr szerint a legfontosabb a bizalmas kapcsolat a polgárok és a rendőrség között, hogy ha bármit észlelnek, akkor azt bátran közölni merjék a hatóságokkal. Szerinte a legfőbb oka az erőszakos viselkedésnek az, hogy a személyek nem tudnak egymással megfelelően kommunikálni, sem magukat jól kifejezni, aminek elidegenítő hatása van. Végül *Rob Tuckman*²⁵ iskolai tanácsadó is azon az állásponton van, hogy a tanulókkal kialakított bizalmi kapcsolat az egyik legjobb preventív faktor, ugyanis a tanulók azok, akik elsőként észlelik a társaikkal kapcsolatos anomáliákat. A tanácsadó úgy véli, hogy az is nagyban alakítja a gyermek agresszív viselkedéssel kapcsolatos attitűdjeit, agresszív megnyilvánulásait, hogy otthon a szülei részéről mit tapasztalnak: ahol megerősített eszköz az agresszió a célok elérésére, ott a gyermek is internalizálni fogja ezt a fajta megküzdési stratégiát.

Ezekre a faktorokra vonatkozóan sem tudunk kielégítő mennyiségű információt a Las Vegas-i lövöldözéssel kapcsolatban, így minden egyes kijelentés ismét spekulatív, ám a családjával nem tartotta a kapcsolatot, gyermekei nem voltak, rengeteget költözött, többször elvált, „nem volt csapatjátékos”, magányos tevékenységek voltak a hobbijai (fegyverek, vadászat, repülőgépvezetés, kaszinózás), így valószínűleg nem voltak mély, intim, bizalmi kapcsolatai. Igaz, felvetődött, előfordulhat, hogy nem egyedül követte el a cselekményt, ám erre nincsen még bizonyíték, de ha igaz lenne is, nem cáfolná az izoláltságára vonatkozó megállapításokat, és ahogy a túlértékelt eszmék-nél láthattuk, az ilyen személyek gyakran „összekapcsolódnak” (akár kétszemélyes csoportosulások formájában, akár szektákban stb.).

22 Xavier Amador et al.: i. m.

23 Uo.

24 Uo.

25 Uo.

Összegzés

Röviden összefoglalva az előbbieket, ha egy általános képet szeretnénk kapni az extrém mértékű erőszak elkövetőiről, akkor feltételeznünk kell egy genetikai, biológiai alapot, ami az erőszakos viselkedésre hajlamosít, ehhez kell egy olyan kulturális és szociális közeg, ami az erőszakot támogatja (családban az agresszió mint megküzdési mód, a társadalomban a fegyver mint hazafias szimbólum). A veleszületett tulajdonságok nem elegendők az ilyen szintű viselkedés kialakulásához, így fejlődépszichológiailag is vizsgálódunk kellene. Úgy vélem, hogy ez nagy hiányossága a közzétett tanulmányoknak, ugyanis semmilyen pszichodinamikai magyarázó erővel nem bírnak, tehát folyamatában, longitudinálisan nem érthetjük meg a jelenséget, csak a fejlődési kisiklások felnőttkori eredményeit ismertetik. Ha születnének – vagy közzétennék őket – részletes életútinterjúk, projektívteszt-felvételek, heteroanamnézisek, akkor biztosan sok megválaszolatlan kérdésre kaphatnánk magyarázatot. Az elkövetők jellemzése többnyire klinikai kategóriákra támaszkodik: apátia, pszichózis, személyiségzavar, túlértékelt eszmék stb. Fontos a figyelmeztető jelek észrevétele, például a mindennapi rutin elhanyagolása, az érzelmi reakciók szabályozásának hanyatlása, halálos fegyverek iránti megszállottság, és a világra vonatkozó, általánosan jelen lévő neheztelés. Ha mindenképpen szeretnénk a cikkek alapján valamilyen közös pontot találni, akkor a paranoia²⁶ és a narcizmus²⁷ lehetne az (mind diagnózis, mind tünet, mind szubklinikai formában). Jellemző még az izoláció, az intim kapcsolatok hiánya, ez abból is következik, hogy véghez vihetik a tervüket lebu-kás nélkül.

Természetesen a leírt konstelláció még nem tesz senkit tömeggyilkossá, és több millió emberre lehet jellemző, de jó orientációs támpontokat adhat arra vonatkozóan, hogy környezetünkben kikre „érdemes” fokozottan figyelni, és hogy még mik azok az aspektusok, amelyeket fel kell tárnai az egyedi esetek részletesebb megismerésével.

26 „Amikor az egyén másokat, a világot fenyegetőnek, támadónak észleli, holott saját maga elfogadhatatlan saját maga számára és ezért elfojtott destruktív, agresszív impulzusait, késztetéseit tulajdonítja más személyeknek (projekció).” Tringer László: i. m.

27 „A patológiásan narcisztikus egyének (a narcizmusnak van egészséges formája is) felnagyotják és el-túlozzák saját személyük fontosságát, gyakran fantáziálnak hatalomról és hírnévről, azt képzelik, hogy különlegesek, fokozott igényük van arra, hogy csodálják őket, kevés empátiával rendelkeznek.” DSM IV diagnosztikai kritériumai. Animula Kiadó, Budapest, 1995

IRODALOM

- Amador, Xavier – Cullen, Dave – Montgomery, Robin L. – Richman, Jeremy – Tuckman, Rob – Twemlow, Stuart – O’Toole, Mary Ellen:** Perspectives on Mass Violence. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 2, 2014
- Dezső András:** Mikroszkóppal vizsgálják meg a Las Vegas-i merénylő agyát. *Index*, 2017. október 30. https://index.hu/kulfold/2017/10/30/mikroszkoppal_vizsgaljak_meg_a_las_vegas-i_merenylo_agyat/
- Döme László:** Személyiségzavarok. Filum Kiadó, Budapest, 2001
- Lemieux, Frederic:** Six Things to Know About Mass Shootings in America. *theconversation.com*, 3 Oct, 2017 <http://theconversation.com/5-things-to-know-about-mass-shootings-in-america-96891>
- Logan, Matthew H.:** Lone Wolf Killers: A Perspective on Overvalued Ideas. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 4, 2014
- O’Toole, Mary Ellen:** The Mission-Oriented Shooter: A New Type of Mass Killer. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 1, 2014
- Pándi Balázs:** Megszólalt a Las Vegasban lövöldöző férfi testvére. *Index*, 2017. október 2. https://index.hu/kulfold/2017/10/02/megszolalt_a_las_vegasban_lovoldozo_ferfi_testvere/
- Richman, Jeremy:** Perspectives on Mass Violence. *Violence and Gender*, vol. 1, no. 2, 2014
- Rovó Attila:** Lassan kirajzolódik a Las Vegas-i mészáros teljes portréja. *Index*, 2017. október 3. https://index.hu/kulfold/2017/10/03/las_vegas_meszarlas_stephen_paddock/
- Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M.:** Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2004
- Szalma Baksi Ferenc:** Egyre több a kérdőjel a Las Vegas-i tömeggyilkosság körül. *Index*, 2017. október 5. https://index.hu/kulfold/2017/10/05/usa_las_vegas_tomeggyilkossag_stephen_paddock_mandalay_bay_egyesult_allamok_kaszino/
- Tenczer Gábor:** Gyermekpornográfiával gyanúsítják a Las Vegas-i tömeggyilkos öccsét. *Index*, 2017. október 25. https://index.hu/kulfold/2017/10/25/gyermekpornografiaval_gyanusitjak_a_las_vegas-i_tomeggyilkos_occset/
- Tringer László:** A pszichiátria tankönyve. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2010
- Túry Ferenc:** A magatartásorvoslás helye a magatartástudományok keretében. *Magyar Tudomány*, 2003/11.